

I gamle fotefar

ØYER OG TRETTEEN HISTORIELAG 2005

I gamle fotefar

Redaksjon:

Camilla Berg Hansen   Brit-Ida Berg Hansen
Oddvar Stensrud

ØYER OG TRETTEHISTORIELAG
2005

Dale-Gudbrands Trykkeri a.s, Tretten.
ISBN 82-7275-136-4

Innhald

Kjære lesar	Redaksjonen.....	5
1905		
Fra Øyer i 1905	Brit-Ida Berg Hansen og Oddvar Stensrud	8
Mitt fedreland	Johan Kaspar Sprækkenhus	21
Et amerikabrev fra 1905	Sigurd Wedum	22
1905-markering i Øyer	Brit-Ida Berg Hansen	24
Fra krigen 1940-45		
Nå står vi her på vangen	Reidar Johannessen	26
Papirer fra Ledum	Magnus Ledum, dr. Humerfelt, Einar Enge, Emil Stein og Per Romundgard	27
Minneplate avduket på Sagodden	Brit-Ida Berg Hansen	45
Min far Amund Dahlsrud	Kjell Dahlsrud.....	47
Aprildager 1940 i Øyer	Sigurd Wedum	48
Min far var russisk krigsfange	Brit-Ida Berg Hansen	50
Tekster med ulikt innhold		
Bonden	Olaug Turtumøygard.....	54
Et brev fra Wisconsin til Bleka	Oddvar Stensrud	56
Et misjonshus blir til	Camilla Berg Hansen	59
Tragedier og dødsfall på 1800-tallet	Ola T. Rybakken	64
Bjørnejakthistorier frå Tretten	Redaksjonen.....	70
Smågutter på fisketur	Alfred Kråbøl	72
En øyværing som setter spor etter seg	Camilla Berg Hansen	76
Bøker til salgs		81

Omslagsbildet, utlånt av Ivar Enge, Tretten, viser 3de kompani i Gudbrandsdalens Landstorms Bataljon på Fåberg jernbanestasjon før avreise til svenskegrensa i 1905. I artikkelen "Fra Øyer i 1905" kan du lese mer om det vi vet om soldatene på bildet.

Kjære leser!

Det er høst og tid for en ny utgave av "I gamle fotefar". Vi er inne i et stort jubileumsår; det er hundre år siden unionsoppløsningen, og det er seksti år siden krigens slutt. Vi i redaksjonen har valgt å prioritere tekster som omhandler begge frigjøringene, samt noen ekstra tekster med ulikt innhold.

Vi ønsket at flere i bygdene våre skulle være med og bidra med stoff til årboka i år, og vi fikk inn mange tekster fra lokalinteresserte skribenter. Det er godt å se at mange tar seg tid til å skrive ned ting de husker, ikke bare fra store hendelser som krig og ufred, men også fra hverdagslivet slik det var før. Slike ting går så fort i glemmeboka; hvordan lekte unger før, hvordan hadde de det på småskolen, hvordan arbeidet folk på gardene, hvordan var livet på setrene, hvordan var det å være gammel. Slikt er også viktig å bevare for ettertida.

Vi i redaksjonen vil rette en hjertelig takk til alle som på en eller annen måte har bidratt til årets hefte. Dere gjør en viktig innsats. Neste år venter en ny årbok, og vi håper at folk vil fortsette å tipse oss, skrive ned historier og gi oss sine store og små bidrag.

Kanskje akkurat du husker noe som kan være interessant for alle som er interessert i lokalhistorie? Det viktigste er ikke at du er så god til å skrive, men at du har noe å fortelle.

Camilla Berg Hansen

Brit-Ida Berg Hansen

Oddvar Stensrud

1905

*Fra markeringa av unionsoppløsningen
i Molleparken, Tretten 2005*

Brit-Ida Berg Hansen og Oddvar Stensrud:

Fra Øyer i 1905

I år er det hundre år siden Norge ble en selvstendig stat. Vi i redaksjonen ønsker å markere dette med å presentere utdrag fra flere kilder som forteller om det som hendte i 1905. Vi har også forsøkt å finne ut mer om øyværinger og tretlinger som reiste ut for å forsvare Norge. Stoffet er et samarbeid mellom Oddvar Stensrud og Brit-Ida Berg Hansen. Oddvar har tatt for seg J.K. Sprækkenhus og hans beretninger, mens Brit-Ida står for det øvrige.

Om Johan Kaspar Sprækkenhus

Johan Kaspar Sprækkenhus var født den 1. oktober 1885 på Sprækkenhus i Nordmedlia på Tretten. Han var den nest eldste i en søskenflokk på 7. Foreldrene var Nils Johannesen Hong og Mari Johansdatter Bjørnstad.

Den 7. juni 1905 gjorde Stortinget vedtak om oppheving av unionen med Sverige. Den 13. september 1905 mobiliserte Norge, og mange nordmenn dro da til områdene mot svenskegrensa. Johan Kaspar, som var snautt 20 år gammel, var en av dem. Dette har han skrevet om i boken "Minner fra 1905". Boka er på i alt 121 sider og utgitt ved Brødrene Wigaards Forlag, Kristiansand, i 1912.

Johan Kaspar Sprækkenhus var en ivrig nasjonalist og for et sterkt norsk forsvar. Han var en god skribent, med mange fine naturskildringer, og han har også skrevet en bygdesang for Øyer. Johan Kaspar Sprækkenhus døde på Holen gård i Løten den 9. mars 1967.

Vi har her tatt med et utdrag av det Sprækkenhus har skrevet om 1905. Boka har vi fått låne av Kristian Bjørnstad og Tormod Pålsrud. Vi har prøvd å skrive av i tilnærmet den målforma Sprækkenhus brukte.

Fra Sprækkenhus' minner fra 1905:

"13. august i Øyer: Det var på Tingvoll - det gamle heradstinget. Manjamnt møtte dei fram. Ingen helsug mann satt heime. 7. juni-vedtaket skulle staa. So var folkeviljen. Svensken, - og heile verdi med,- skulde røyne, at nordmenn stod saman om rettene sine", skriver Sprækkenhus.

Det vi vet i dag, er at det var fullt med folk der med alvorlige ansikt. Musikken spilte "Vår Gud han er så fast en borg", deretter "Ja, vi elsker". Gudstjenesta tok sogneprest Ulsten seg av, ifølge Sprækkenhus med en varm, gripende tale vi har godt av å minnes:

"Nordmenn!

Medan me ventar på utfallet i dag, ber eg um ordet eit bil: - Daa Olav den Heilage etter si landeflugt kom heim til Noreg, drog han opp gjennom Værdalen. Ein dag han kom opp paa ei høgd med utsyn over det fagre Trøndelagen, sa han; Eg hev aldri sett Noreg so fagert som i dag! - Naar eg no ser ut over Øyer, lyt eg seigja det same: Eg hev aldri sett denne bygd so fager som i dag! Og kvifor? Jau, av di det er noko særst som hender her no. Me skal i

dag velja millom fridom og trælekaar. Eg minnest for mange aar attende. Eg var formann i Øyer valstyre. Det hende daa jamt at far stod mot son, bror mot bror, i spørmaal der det gjaldt fedreland og framtid. Men i dag, trur eg, er det berre ein vilje i Norge. Er ikkje det noko stort?

Heile Europa ventar med spaning på svaret me gjev i dag. Og det er mi von, det maa verta so dei skynar me er samde um juni-vedtaket, at me nordmenn vil "Vera Norges vakt til siste stund".

Olav Haraldson elska sitt land, varmt som ingen. Me veit han møtte eit framandt krav med desse stolte ord: Eg vil verje mitt Norge med odd og egg! Det var eit kongeorð som skal lysa gjennom tider.

Men kor mykje meir hev ikkje me aa elske dette landet for - me som liver i ei tid daa alt blømer og gror ; me som fær liva ein slik dag ! I bygd og by møter folket fram for å seigja sitt JA. Det vert ikkje gjort skil på stor eller liten, ring eller rik - me er alle nordmenn, og den lovnad gjev me vaart land i dag:

Skal Norge gaa under, saa vil me gaa med!

Finnst der ein mann her i dag som hev røysta eller røyster "Nei", so Ve over denne mann! Han hev gløymt sitt land, sitt folk ! Han er ingen nordmann! Nei, "Samde og tru til Dovre fell!"

Det hev vore tider daa folket hadde gløymt dette. Men i dag er det hærropet, merket, me skal fylkast um. Det gjeld aa staa saman; daa vert me sterke. Det er vegen til vyrndad og heider. Ja, nordmann - vær tru mot fedrelandet!

Du røyster i dag for deg og dine, for dei som kjem etter. Det er eit stort ansvar. Men svik ikkje gamle Noreg ! - Gjer du det, vil du døy som ein ærelaus mann. Nei, samde og tru! Daa skal det bløme, veksa og gro eit lysande Noreg".

Resultater av folkeavstemningen

Folk strømmet ut og inn, og det ble lenge å vente. Ved fem-tida sang de igjen, denne gang "Jeg vil verje mitt land". Sprækkenhus skriver: "Alle strauk hovune av. Det var eit folk med brennhug, i von om at det måtte lukkast å berge det land dei elska så høgt".

Hvordan gikk det så? 623 av 654 stemmeberettigede i Øyer kommune avga stemme. Rykter har gått om at én person, riktignok med svensk bakgrunn, stemte nei til oppløsningen. Etter det avisa Gudbrandsdølen melder tirsdag den 15. august i 1905, har en nok mistenkt den arme mannen med svenske aner, urettmessig. Avisen melder nemlig om 100 % ja-stemmer i Øyer.

Sprækkenhus slår fast: "Ingen øyværing gjorde seg til skarv den 13. august!"

Sprækkenhus nevner for øvrig at i Bjørnson's bygd, Gausdal, var det én nei-stemme og på Lillehammer ingen. I byen hadde 574 stemmerett, og 566 stemte. I hele dalen ble det bare avgitt 5 nei-stemmer i tillegg til den fra Lillehammer, sier han.

Mobiliseringa

Om mobiliseringen skriver Sprækkenhus: "Nordmennene hadde gitt svar, men svenskene slo seg ikkje til tols hermed. Dei flaut paa sine "ærorike" minnen og levde "storkar" paa det dei eingong hadde vore. Torsdag den 31. august møttest dei norske og svenske utsenderingar i Karlstad. Me lyt merkje oss denne dagen!

Med uro venta me heime paa utfallet. Nordmennene kjende seg ikkje trygge; dei hadde mista all tru og tillit til "broderfolket".

Den heitaste striden stod om grenseforti, som svenskane vilde ha bort. Og kvifor? Jau, for det dei var ei fare for Svereg! Men korleis rimar det saman, at det vesle, arme Noreg skulle vera ein "fare" for ei stormakt som Svereg! ?

No skulde desse festninger rivast ned for

svenske skremleser! Det brann i folket. Den norske nemdi sa stopp. Festningene skulde staa. Dei kunde vera gode aa ty til naar det kneip. Dette var stormvarslet.

Svenskene tok til aa flokkast ved grensa. Nordmennene kunde no heller ikkje sitja med nevene i broki. Det saag ut for aa verta alvor i leiken. Og den 13. september flaug mbiliseringsordri kring landet.

Eg minnast so livande denne dagen. Det sydde i folket, som brann etter aa slaast for det land dei elska saa høgt. Varden lyste, og stridsluren let. Fedrelandet fylka sine soner til strid. Gamlekarane var ikkje seine i vendingi. Alt arbeid vart kasta, og eit bil etter mobiliserings-bodi kom, sa dei farvel med heimen.

Det var sume av soldaterne som ikkje aatte klæder eller mat nok paa ferdi. Desse fekk av andre. Jamvel dei, som minst aatte, hadde noko aa gje. Eg såg eit døme herpaa. Det var ein husmann. Han hadde mange born og satt i tronge kaar. Da han skulde ut, var det saa mykje som vanta. Mat og klæder, men alle var hjelpsame. Det vart ei raad for alt. Fyrr han strauk , fekk han ei ny islandsk uldtrøye av syster si. Ho var sjølv berre tenar og hadde lite aa rutte med; men ho gav av det vesle ho hadde. Men - det var nok ein og annan eg tykte kunde vore meire hjelpsam au, den gongen.

Med friskt mot, men alvorlige drog dølerne

heimfrå. Det vart for mange av dei stunder, som aldri kan gløymast. Soleis skriv ein, som hev send meg eit lite opprit: ”Tyngst var det aa ta farvel med borni. Den eldste dotri mi (ho var da 10 aar gamal) stod ved døri daa eg var paa strok. Eg strauk handi vart over haaret; det klemte for bringa, brestande, tungt aa sårt. No, vesla mi, fær du vera snill jente medan far er burte. - Det skalv um munnen. Store taarar kom trillande stilt, men fort; ho tenkte nok sitt. Eg kan aldri gløyma dei myrke, sorgfulle barneauga, det reine skuldlause andlitet, so ulukkeleg og vonlaust”.

Det var fullpakka av folk paa stationen daa gamlekarane fraa heimbygda og dei næraste bygdelag skulde av stad. Ein skyna at det var olvor no. Alt var saa stilt og underleg. Kvinnorne gret. Eit varmt farvel, og toget pusta i veg.

Paa Jørstadmoen gjekk det til som vanlegt naar soldatar kjem saman. Me fekk oss vaapen og uniformar, vart skipa i troppar og pelletongar. Det svirra i kring oss av rykter og gjetningar. Soleis fretta me at ein stor engelsk flaaate var sedd utanfør Lindesnes. Kva den skulde brukast til visste vi ikkje, men me trudde, i allfall daa, at den ville ha eit ord med i laget.”

Hvem ble innkalt og hvordan?

Pensjonert general Ole Rønning fra Lillehammer kan fortelle oss mer om hvem som ble innkalt i 1905, og hvordan dette gikk for seg:

”Det var alminnelig verneplikt i 1905. Soldatene møtte på rekruttskolen i det året de fylte 23. rekruttskolen varte i 48 dager og ble normalt etterfulgt av en kompaniøvelse, til sammen ca. 60 dager. Etter førstegangstjenesten ble soldatene kalt inn til 12-14 dagers bataljonsøvelser. Disse tilsvarte dagens repetisjonsøvelser.

Organisering av Hæren i 1905 bygde på den såkalte Sverdrup-Hjorthske hærordning av 1887. En viktig del av denne ordninga var at soldatene var delt i tre ”oppbud”, linje-, landvern- og landstormavdelingar. Soldatene var disponert 6 år i ”linje” og ”landvern” og 4 år i ”landstorm”. Soldatene i en landstormavdeling var dermed mellom 34 og 39 år og vel voksne. De yngste og beste soldatene var i linjeavdeling.

I Gudbrandsdalen tilhørte infanteriet (fot-

soldatene) det 4de Korps av 2. Akerhusiske Brigade med standkvarter i Lillehammer og Jørstadmoen som ekserserplass. Korpset var delt inn i 3 bataljoner, Gudbrandsdalen Linjebataljon, Gudbrandsdalen Landvernbataljon og Gudbrandsdalen Landstormbataljon. Hver bataljon hadde så 4 kompanier.

Soldatene fra Gudbrandsdalen som ble innkalt til grensevakt i 1905, tilhørte landstormbataljonen og ville da normalt være mellom 34 og 39 år. Det deltok imidlertid også en del frivillige som var yngre. Alle hadde likevel gjennomgått førstegangstjeneste og 1-2 bataljonsøvelser.

Så lenge soldatene ”stod i rullene” - det vil si var disponert ved en militær avdeling - hadde de plikt til å møte ved mobilisering. Innkallingen i 1905 skjedde ved at underoffise-

rene ved kompaniene leverte innkallingsordre med frammetid og -sted til den enkelte soldat. Da de møtte på Jørstadmoen 15. og 16. september 1905, var de altså organisert etter oppropplister med navn på offiserer, underoffiserer og soldater. 3. Landvernkompani var derfor organisert etter oppropplister med navn på offiserer, underoffiserer og soldater.

Alt i alt ble 26.000 soldater av Hæren mobilisert den 13. september. De ble gruppert langs grensa mot Sverige fra Trøndelag i nord til Halden-området i sør. Gudbrandsdalen Landstormbataljon ble gruppert med kompani 1 og 2 i Østerdalen/Kongsvinger-området og kompani 3 og 4 i Østfold (Rakkestad-området.) Bataljonen kom tilbake til Jørstadmoen 1. oktober og ble dimittert dagen etter.”

Grensevakter fra Øyer og Tretten

Omslagsbildet, utlånt av Ivar Enge, Tretten, viser 3de kompani i Gudbrandsdalens Landstorm's Bataljon på Fåberg jernbanestasjon før avreise til grensa. Leting i bøker og arkiv etter lister og navn har dessverre vært forgjeves. Noen etterkommere har imidlertid meldt seg og da med informasjon som igjen har ført til andre navn. Naturligvis kan folk ha gjort feil i identifiseringa. I så fall beklager både de og vi dette.

Etterfølgende opplysninger og bilder har familiene bistått med. Noen har visst mer enn andre, og noen har hatt mer tid enn andre til å sette opplysningene på papir. Vi har valgt å ta med nesten alt som er fortalt, fordi det også gir interessante tids- og slektsbilder fra Øyer. Vi takker alle som har bidratt til å gi ansikt til i alle fall noen som fikk marsjordre i 1905.

Nr. 1 til venstre for stolpen og delvis skjult av den, skal være **Anton Holmen Kvam**. Han er i så fall 38 år på bildet (født i 1867 og død i 1916). Han var født på Tretten, men giftet seg med Hanna Kvam fra Øyer og ble gardbruker på Kvam.

Nr. 2 fra stolpen er **Ole Skard**, Øyer, her 37 år. Om ham forteller hans barnebarn, Anne Mari:

”Ole Skard var født den 2.8.1868 og døde 16.6.1937. Han voks opp på Skard som den eldste i ein søskenflokk på sju, 4 gutar og 3 jenter. Barne- og ungdomstida vart merkt av dei sterke brytningane i ånds- og kristenlivet på den tida. Grundtvigs tolking av Bibelen, hans menneskesyn og hans tankar om opplæring og innhald i skulen hadde gripe onklane hans sterkt, men desse nye tankane vart ikkje haldne for rett truslære i mange heimar, og dei skapte strid og splid utover i landet, og i Øyer.

Ole var berre småguten da tante Kari ikkje fekk stå brur i Øyerkyrkja fordi ho gifta seg med grundtvigianaren og folkehøgskulemannen Christopher Bruun. Ho ga sitt ja oppå salen heime.

Sjøl står han ikkje oppført som konfir-

mant i Kirkebok for Øyer, og vi veit ikkje kvar han stod for presten. Broren Johannes vart konfirmert i Fåberg kyrkje som 17-åring. Med nye prestar kom andre syn og meiningar, og resten av syskenflokken ”gjekk og les” for Øyer-presten.

Farbror hans, Johannes, var heime ei tid og var da huslærer for ungane på garden. Seinare gjekk Ole på folkehøgskulen på Vonheim i Follebu der onklane Matias og Johannes var lærarar saman med svogeren, Christopher Bruun.

I 1890-åra vart det store endringar på garden og innan familien. To av brørne sa farvel i 1893 og drog til Amerika, yngstebroren nokre år seinare. - Ole gjekk på Haug landbruksskule på Toten 1893-94. Lite visste han da om kor vanskeleg det skulle bli for han. Faren og onkel Ole på Lillehammer hadde kausjonert for yngste bror sin, Jon, som dreiv Vølund mekaniske verksted på Hamar. Båe mista dei verdfull eigedom av den grunn.

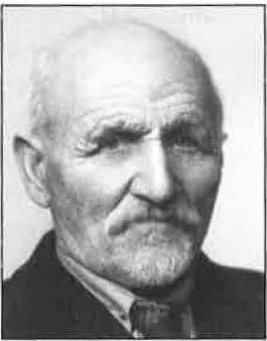
Ole tok over garden i 1894. Hausten 1900 gifta han seg med Agnete Skjønberg (1869-1958), og dei fekk 5 born - Ragnhild (1903), Torstein (1904) Gudbjørg (1908), Simen (1910) og Sigrid (1913). - I heimen rådde ei sterk gudstru, hardt arbeid og sparsemd - til tider tronge kår, men og mange hyggestunder med mykje song og moro når Oslo-Skard'ane kom til Roligheta og sommargjestene fylte føderåda.

Ole var jordnær og kunne til tider vera ordknapp og nedtyngd når ryggen og pliktene plaga han som verst. Året rundt var han med karane sine i arbeid, både heime og i fjellet. Garden fylte heile livet hans. - Dei ville ha han med i styre og stell i kommunen, men med det treivst han ikkje. Derimot var han interessert i hesteavl og vart fôrvert for hingstane til Øyer Hesteavslag gjennom fleire år. Elles var han innom som formann i Steinsetra Torvfabrikk og Fattigstyret.

Det var kjærleiken til jorda og garden som

var grunndraget i livet hans; å gjera garden betre, var som ei livsoppgave for han. Bestemor Agnete at dei fyrste åra ho var på Skard, hadde dei grøftegravarar kvar einaste sommar. Den myrlendte delen av flata skulle bli dyrkemark.

Til slutt vil eg ta med eit utdrag frå minneordet som vart skrivi da bestefar døyde så brått i 1937, og som gjev eit godt bilete av korleis han var: Garden treivst så godt under Ole's hand. Det grodde så viljugt der Ole pløgde, avlingane auka og buskapen voks. Han laut sjå gras som grodde og åkrar som voks, han laut tala med hestane og høyre kneppen av slåmaskina, da var Ole Skard i sitt rike.”

Torger Krokfossen, her 35 år, (1870-1954) står som nr. 4 til venstre for stolpen. Bildet er utlånt av Berit Gundersen, mens barnebarnet, Halvard Høgberg i Øyer, forteller:

Bestefar var født i Krokfossen, som lå på baksida, litt nord for vekta. Her vokste han opp, sammen med tre søsken, ja, kanskje var de fire også. Etter hvert giftet han seg med Ane som kanskje kom fra Åen på Tretten. Hun bodde i alle fall på Høgberg nå. Høgberg ble forresten gjerne kalt Hågå'n. Som det så ofte hendte, byttet Torger Krokfossen navn til Høgberg da han bosatte seg der.

Familien drev småbruket, og bestefar hadde arbeid attåt, som vanlig var. Så gikk det ras fra berga bak Høgberg, husa raste sammen, og familien måtte flytte. De anla da bureisningsbruket Bergaust, like nedenfor Skjønsberg, trolig omkring 1926/27. Det var to Bergaust-bruk, nordre og søre, og vi hadde Bergaust Søre. - Mine besteforeldre fikk fire

barn, tre gutter og ei jente. Sønnen Johannes var min far. De andre døde forholdsvis unge. Min far med familie bodde ei tid i Moløkken, en husmannsplass under Kvam, I 1942 overtok han Bergaust søre. Selv har jeg bygd på samme eiendommen i seinere år. Bestefar var en svært ivrig fjellkar, spesielt glad i å fiske. Bergaust hadde Høgberg-setra på Brettdalen i behold, og derfra tok han mang en tur med stanga på aksla.

Nr. 5 fra stolpen skal være **Johannes Krukstuen**, Øyer, her 41 år. (1864-1937). Kona het Anne Martinsstuen (1877-1961) og var fra Kvikne i Skåbu.

Krukstuen var et lite gardsbruk, og også Johannes måtte ha arbeid utenfor bruket, både gards- og skogsarbeid, sikkert lange dager og mange tunge tak.

Johannes Krukstuen var også glad i fjellet og aktiviteter han kunne drive der. Bildet av ham er tatt på Svartsætra. Barnebarnet, Arne Magne Sagbakken fra Lillehammer, som har lån ut, forteller at Anne og Johannes hadde fem barn. Den yngste, Ivar, ble født i 1926 og døde 3 år gammel. De andre fire, som skulle gå bort omtrent samtidig, var Fredrik (1909-1985), Janna (1912-1986), Mina (1914-1986) og Sofie (1918-1986.) Janna var Arne Magnes mor.

Kristian Nymoen.

Èn vi vet er på bildet men er usikre på plassering av, er Kristian Nymoen, Tretten. Kjell Nymoen, oppvokst i Nymoen, forteller:

Kristian Sagodden vokste opp på Sagodden, en husmanns-

Kristian Enge.

plass like nordafor Ledumsåa. Her stiftet han også familie - ble gift med Lina Klemetrud fra Saksumsdalen og fikk de første i en etter hvert stor barneflokk. Blant annet ble Ivar Enges mor født på Sagodden. Med tiden flyttet de på seg - først til Vangen og så til Nymoen, som ble kjøpt på auksjon i 1914. Familien byttet da navn. Paret fikk i alt åtte barn, fem jenter og tre gutter. Min far som var født i 1910, var den første av guttene og fikk navnet Kolbjørn. Han ble maler og feier, og huskes nok av mange som feieren som hele året før rundt på sykkel og feiet. Også en annen av sønnene ble maler. Marit, Kolbjørn og Leif ble gift på Tretten. Kari og Signe bodde også her her ei tid som gifte. Signe Lien ble mor til Solveig Pålrsrud. Til Ivar Enge er Kristian morfar.

Bestefar bodde resten av livet i Nymoen og døde der. Gjennom livet var han noe lenger ute i alfabetet enn både A- og B-mennesker. Han likte å arbeide langt utover natta og sove utover dagen. Han var av malerslekt og malte hus, men han drev også med rosemaling og annen "finere maling".

Kristian Enge er nr. 7 fra stolpen. Glattbarbert var han alltid så han er lett å gjenkjenne på bildet. Han var født i 1865 på Enge, var ugift og ble på garden hele sitt liv. Han døde 91 år gammel. Kristian var bror til Ivar Enges bestefar på farsida og dermed onkel til Ivar

Enges far. Kristian var en fredelig og rolig kar som som arbeidet trutt på garden og hadde stor omtanke for dyra, særlig hestene. Fra Dyrebeskyttelsen i Gudbrandsdalen fikk han diplom for god behandling og godt stell av husdyr, og den var han glad for og stolt over. Men ellers stod nå fjellet, særlig om sommeren, hans hjerte nær. Her drev han med både gjeting og fehandel, og så fisket han. Fiskeoppsyn var han også.

Ivar Enge forteller at Kristian og hans bror Iver Enge drev mye med fisking. De hadde ei gammel steinbu ved Øvre Åstvatnet, kjøpt av garden Tårstad og en Johan Sundt som drev som møbelsnekker og seinere reiste til Amerika. Bua var imidlertid gisten og dårlig husvære blitt. De to Enge-karene tømret da ei ny bu nede og kjørte den til fjells om vinteren. Bua som ble oppsatt i 1896, var en av de første buer av treverk som ble oppsatt i Øyerfjellet. Av den gamle steinbua står murene enda, mens tømmerbua stadig står der, riktignok påbygd ett rom.

Kristian Enge pleide å fortelle ei historie fra 1905, som Kjell Nymoen her gjengir:

"Mens de var ved grensa, kom de seg til en gard eller et bruk og spurte etter mat. Nei, mat kunne de ikke få. Gardbrukeren hissa i stedet på dem bikkja si, som var både stor og sint. I soldatfølget var det en diger og kraftig kar. Da de fikk nei, ble han arg. Han grep bikkja i over- og underkjeften og kløyvde den, kasta den så bort til gardbrukeren. Da ble det mat!"

Ole Botterud, Tretten, var også ute i 1905, men er så langt ikke identifisert på bildet. Ola Jo Botterud forteller at et sverd eller kanskje en bajonett og et krutthorn enda befinner seg på garden. Ola Jo husker ham så vidt.

Vi vet han var født i 1870 og var da 35 år i 1905. Døde gjorde han i 1942. Han var gardbruker på Botterud, gift med Helene Tovsgard fra Fåvang og far til Gunnar.

Grete Holen Buhaug, født og oppvokst på Tretten, forteller om sin gammelonkel **Johannes Mikkelsen Holen**: "Han var født den 6. mars 1865. Han var onkel til min far, Trygve Holen. Hvor han var, hva han gjorde og hvordan han opplevde situasjonen i 1905, sa han lite og ingenting om til meg som var så liten. Det vet jeg ikke annet om, enn at han og en slektning kalt Mathias Holen ble utkalt og fikk beskjed om å møte opp på Jørstadmoen. De skulle ta med seg redskap, så en av dem tok med seg ei hakke. Den er fortsatt på Holen. Når det kom til stykket, fikk Mathias slippe tjeneste, for hans kone ventet deres barn nummer fem, datteren Helga, som senere ble gift Andersgård i Øyer. Johannes reiste til Smålenene og ble "trøynekult"; det var en som hentet forsyninger med tog. Mer vet jeg ikke om 1905, men jeg kan fortelle litt av hvert annet om grandonkel Johannes.

Johannes var ugift og bodde på ett rom i "Veltstugu'n" på Holen i Musdal. Før han ble gammel, drev han som snekker og som skomaker med bærbart utstyr. Både snekker- og skomakerutstyret han er i familiens eie. Ei stund drev han også som oppkjøper av huder og skinn. Da gikk han med skinnene til Lillehammer og solgte dem til Falkenberg. På sine eldre dager drev han som skomaker på Holen. Ved siden av den virksomheten, spikket han rivetinner og sleiver. Det finnes fortsatt hele kasser med rivetinner igjen etter ham på garden.

Johannes var en helt spesiell type. Han var en dypt og inderlig troende kristen og gikk på føttene til kirke hver eneste messesøndag. Skyss ville han aldri ha. Han hadde kirkedress og løs snipp. I kirken satt han ikke på Holabenken, men hadde sin egen faste plass. Hver søndag satt han dessuten i stua si og sang. Var det ikke messe på Tretten, satt han og sang salmer søndag formiddag, og hadde han ikke vært i kirken, sang han om ettermiddagen, også. Jeg husker han sang "på gammelmåten"

med snirklete og lange toner og en spesiell "skjelving" i røsten. Mine foreldre, Olga og Trygve, sørget for mat og stell i hans eldre år. Ved kjøkkenbordet hadde han sin faste plass, og jeg minnes at han spiste lite. Da Johannes var over 80 år, ble han rammet av kreft. Han ble da liggende i kammerset ved siden av kjøkkenet. Han hadde mye vondt, men aldri hørte vi ham klage. I aller siste øyeblikk reiste han seg brått opp og rettet hendene framfor seg, mens et stort smil lyste opp ansiktet hans. Så var det over. Dette var den 2. september 1947. I begravelsen var det kranser av lyng, granbar og andre hjemlige vekster. Dette hadde han selv bestemt; kjøpekranser ville han ikke ha.

Han var et stille, fromt menneske, han gammelonkel Johannes. Meg var han veldig glad i; "Vesse Tulla" kalte han meg. Mine foreldre arvet blant annet ei gammel veggklokke og et fint hengeskap etter ham. Begge deler henger i dag på veggen på Holsbakken og minner meg om en kjær slektning fra min barndom.

Johan Stensrud er heller ikke gjenkjent på bildet, men grensevakt var han. Om ham er det sønnen, Karl Stensrud, som forteller:

Til verden kom han i 1870 i Simasveen i Baklien. Det var fem søsken av dem. Foruten Johan var det Kristian (Solberg), Karen gift i Larvik, Anna som dro til Amerika og ble gift der, og endelig Lisa, gift Sæther i Oslo.

Johan Stensrud giftet seg første gang med Ragnhild Odden, og de fikk mange barn sammen: Lovise (gift Nymoene), Ingeborg (gift i Hakadal), Olaf (gift med Hjørdis Nysted, Tretten), Kaspar (Oslo), og Marie (gift med Gudbrand Bræin.). - Da Ragnhild døde, giftet Johan seg igjen, med Karen født Brattli. De fikk meg, Karl, i 1925.

I yngre år var Johan først gardskar, blant annet hos Gunerius Skjøsberg på Øverli, men så kom han over i bygging av jernbane.

Etter hvert kjøpte han gardsbruket Stein av Bryhn og senere et jorde (Berg) i tillegg av lensmann Huuse. I 1918 da landpostrutene ble opprettet, begynte han som postmann, en jobb han hadde til 1940. Han ble også kirke-tjener i Øyer, og bilde av ham kan ses i sakristiet i Øyer kirke. Han døde i 1961.

En som avgjort ikke er med på bildet, men som likevel var ute, er **Olaus Klæva** Han tilhørte Vardalske eskadron i Oplandske kavalerikorps som holdt til på Hamar og hadde Stavsberg som ekserserplass. Både linje- og landstormeskadronen til korpset ble kalt ut i 1905 (Kilde: General Rønning.)

Klæva var født Hjelmstad i 1865 og døde 100 år senere. Bildet er utlånt av barnebarnet Asbjørg Rusten.

Olaus Klæva har selv fortalt om 1905, dette til Kristian Pålrsrud i 1964. I boka "Et bygdesentrum blir til" leser vi: "Kona og jeg var reist til seters den dagen mobiliseringsordren kom. En av tjenesteguttene kom etter med beskjed. Jeg skulle møte på Stavsskogen i nærheten av Hamar så fort råd var. Jeg skyndte meg heim og gjorde meg i stand, og ble skysset på stasjonen. Men der fikk jeg beskjed om at det ikke fikk noe tog før neste dag. Jeg ringte til Hamar der jeg hadde fått ordre fra, og fortalte hvordan det lå an. Jeg fikk da beskjed om å se å komme meg av gårde før neste tog på beste måte. Så tok jeg stasjonsskyss fra Tretten til Lillehammer for å nå et tog derfra klokken 6. om morgenen.

Nå vet du det var ikke så greidt å reise fra heime på så kort varsel midt i skuronna, men heldigvis så hadde jeg god hjelp på gården. Og så fikk jeg en nabo til å måle opp åkermål for skurfolket. En skar mest med skyru den tida, vet du. Men rart var det jo å gå fra det

hele for den som hadde kone og barn, og så reise bort på det uvisse uten å vite om en noen gang kom heim. Men heldigvis så gikk det bra. Jeg var kavalerist, den eneste fra Tretten av det slaget, og hadde grad som ulønnet ser-sjant ved Vardal eskadron.

Da jeg møtte opp, fikk jeg beskjed om å melde meg på oberstens kontor på Hamar. Der traff jeg også Hans Skappel fra Ringsaker. Vi fikk begge ansettelse på kontoret der inntil videre. Men en kveld kom det et telegram om avreise tidlig neste morgen. Med tolv hester og kjøredoninger bar det til Kongsvinger med ekstratog.

Der i Kongsvinger var det samlet mye militær. Generalstaben var også der. Obersten som var med oss fra Hamar, hadde alt fått slipt sabelen sin. Jeg ble tatt til kvartermester, og en dag fikk jeg ordre om å sette i gang med kjøring av ammunisjon fra jernbanen til festningen alt hva hestene kunne tåle. Men ut på dagen kom det ordre om å slutte. Krigsfaen var over, - det var fred. Det tok allikevel noen dager før jeg ble dimittert og kunne fra på heimtur. Militæreffektene måtte vi levere på et depot i Hamar, der vi hadde tatt imot dem. - Da jeg kom ned på gata igjen etter å ha levert, traff jeg en mann jeg kjente godt fra før. -Jeg ble nok litt forbauset med det samme, for denne mannen var svensk, og jeg syntes det var rart at han hadde kommet til Hamar. - Hans navn var Daniel Olsson, og han hadde i mange år vært fast oppkjøper av hest både på Stavsmarken og andre markeder i landet. Han hadde gjennom årene kjøpt ganske mange hester av meg også.

Han fortalte at han hadde vært på grense-vakt, men var nok blitt dimittert noen dager før meg. Og så hadde han med det samme reist over til Norge på hestehandel igjen. - Etter å ha pratet en stund med Daniel Olsson, så spurte jeg: Dersom det hadde blitt alvor, og du hadde kjent meg igjen når du skulle skyte en nordmann, hva ville du da ha gjort? -

Svaret kom med det samme: Da tror jeg nok jeg hadde siktet over". - Klæva ler godt da han minnes dette.

Til sist tar vi med **Jens Johannesen Brobakken**. Han var født på Tretten i 1879, var sønn av Johannes Guttormsen Brobakken og Lisbet Jensdatter og vokste opp på Brobakken på Nord-

Tretten, som den nest eldste av åtte søsken. Barnebarn Knut Steigård har sendt oss bilde og følgende tekst (litt forkortet): Faren hadde et ønske om at alle barna skulle få seg utdanning og Jens tilbrakte således de første skoleår på Engelund kretsskole som var bygget 1875. Jeg husker han kunne fortelle om ulvene som ulte da han gikk gjennom skogen til skolen midtvinters i de tidlige morgenstunder. Det kunne ikke bare vært hyggelig for en liten guttepike. - Bruket var for lite til å kunne fø på en så stor

familie så Jens søkte ut til det militære for å kunne forsørge seg selv. Han ble vervet 26. oktober 1898 og tok eksamen ved Feltartilleriets underofficersskole i 1903. 1. juni 1905 ble Jens sersjant ved 2. landvern batteri - antagelig mens det var som mest spennende det året. Han ble siden i det militære frem til 1930 og avsluttet løpebanen som løytnant. Fra sambygdingen som tjenestetegjorde under ham er det fortalt at han var den ideelle befalingsmann, rettskaffen men snill og ærlig. Etter det militære ble Jens Brobakken ansatt ved Oslo Brenselsentral som kontorfullmektig og var der til han gikk av med pensjon.

Hele sitt liv forble Jens en fjellets mann og hans beste dager hadde han når han kunne ta med seg markstangen, nygravet mark og snadden og begi seg langs bekker og vann innover fra Grunna Sæter - da kom han aldri hjem uten fersk ørret. I årene 1931-32 en hytte på Brobakkenseteren som han kalte Pusterum - det var når han kom dit fra byen han virkelig følte han kunne puste ut. Hytten er fortsatt i flittig bruk av andre, tredje og fjerde generasjoner etter Jens.

Turen til grensa

Johan Kaspar Sprækkenhus forteller videre hvordan de utkalte opplevde turen til Svenskegrensa:

Sundag 17. september: Klokka 3 strauk vi med særtog av stad til Elverum. Over heile Heidimarki hadde dei heist flagg. Og mange stader langs med lina stod det folk med flagg og vinka til oss. Den flokken eg var saman med, vart send nordover mot Tunsett. Kvar mann fekk 80 skarplodde patroner! Og denne gongen var det ikkje "papirmenner" dei skulle brukast paa. Dei fleste av oss var nok fra ungdommen vande med byrsor, krut og kuler. Eg hadde no jamt bruk for slikt baade vaar og haust, - i speljakten, og naar losen gjekk friskt innover i skogsheiene, men eg lyt

vedgaa at det var med ein underleg kjensla at eg tok i mot denne gaava. -Det var den fyrste helsinga svenskene skulle faa naar dei sette foten paa norsk grunn. Um notti laag vi i gamle kojor som timberhoggarne hadde brukt. Vidare varmt var det ikkje i desse gamle rotne rønnene, men vi berga oss utrulegt likevel.

Maandag 18. september: Garden Rakkestad ligg i Rødnes sokn, som i aust ligg heilt inn til svenskegrensa. Landskapet ligg fritt med skog og lange aasar og er fullt av smaa far, som det er ei mengd av i Smaalendi. Det er ellers flatt i kring deg saa langt du ser, - ikkje som i Gudbrandsdalen: Bratte lier, høge aasar og ville fjell.

Rødnes er ei fager bygd. Og her er det kjekke folk. I dag var det klarver med frisk luft og rein himmel. Fin blaaleg røyk laag som eit glissent laken over skogar og aasar. Lauvskog med bleike blad blikra haustleg i solrenninga. Mot vest blaana høgfjelli med jøkulbrann, lysande og glitrande. Der laag Jotunheimen med blanke, blorande toppar! Og under bleike myrar, graabrune runnar og svartblaa tjønn.

I Rødnes saag det ut til aa vëra velstand overalt: Store, gjille, velbygde gardar. Men saag ein paa jordi og bruksmaaten, skyna ein snart, at det var ikkje her, dei hadde arbeidd seg upp til velstand. Det var som i Østerdalen, og mange stader i vaart land, skogen, dei livde "storkar" av. Um heile Krogsund og saa langt du saag innerter, stod der stor, myrkeblaa skog. Her laag "gullkalven" dei dansa i kring,- den store ætterarven! - Det var her dei hadde funne seg velstand og rikdom.

Tysdag den 19. september: Um morgonen, - etter 9-tidi - hadde 1. og 2 peletong, (3 kompani) utflukt til aust um traktene for Rødnes kyrkje. Her hadde me øvingar av forsvar av Kroksund og vegerne som kjem fraa Svereg. Eit meire ugreit og flokut landskap enn det, som ligg paa nordsida av Kroksund er ikkje lett aa finne. Og eg trur vi vart samde um, at ein innfaldsher skal faa nok av vanskar aa bale med, um han kjem den vegen!

Onsdag den 20. september: Det er lite aa fortelja fraa denne dagen. Me laag rolege i lægret til det leid på eftan. Daa gjorde me ein snøggsleng til Vittenberg skanser. Etterpaa vitja me garden Fykerud, som ligg eit stykke nedfyre festningen. Her, som ved alle stader ved grensa, vart me mottekne med opne hender. Fyrr me roa oss om kvlden, fortalde kapteinen, at neste morgon skulde me avløysa 3. peletong, som hadde hatt vakt ved Hagasund bru inne paa Rømskog.

Torsdag 21. september: Ved 6-tidi om morgonen stor 1. og 2. peletong reide til avmars. Veret var dissigt og raatt og himmelen full av myrke regntunge skyer som heng over tretopperne. Det spøkte for styggver og ufred. Eit graakaldt slør laag over det heile, og vinden stod like i andlitet, beisk og sur. Det kjendest reint som eit fyrebod, eit varsel um noko vondt.

Etter 3 timers mars var me uppe paa aasen millom Rødnes og Rømskogen. Etter ein times rast braut me upp. Og med nye krefter bar det innover. Landskapet tok no til aa sige i jamn halling mot aust. Klokka 3 naadde me garden Sundsrud ved grensa. Her stod 3. peletong aa venta paa avløysing.

Leid paa eftan rakk me saa langt inn at me saag røyken fraa svenskelegeret. I lette fine krullingar seig han utover skogen og la seg etter aasryggene, som eit graatt skylag. Det var underleg, alt dette. Naturen reiste seg kring med all sin storleik. Og høgt over alle skoger flaug kongeørna paa sterke vengar, fri i sitt endelause rike. I aust hadde me Svereg. Berre nokre faa km. fraa oss laag svenskeheren, ættingar av det folk, som hadde teke saa mye av landet vaart.

Her inne fraa Rømskogen skal eg fortelja eit eventyr som lett kunde vorte olvor. Lang-Simen og eg stod paa vakt. Det var um kvelden, ein fin maanejos septemberveld. Skogen stod stille og drøymande med eit raudleg skin over topperne. Det var lauvskog imellom med lause blad, som singla mot marki; underlege skugger krøkte seg som lurande stridsmenn ikring oss. Tung blaks av storfugl som slo med vengjerne i flog, hørdes i myrkret. - Ellers var det stilt, - so stilt, at ein kunde høyra hjartet slaa. Det lei frametter, og nott, seig over Rømskogen. - Da med eit stod det eit uklart riss av ein mann ute i opningen - vel 100 meter i fraa oss.

Handi slo mot byrsjekolben, og Lang-Simen skreik: "Holdt! Hvem der?" Ikkje eit

mukk. Skuggen kom nærmare - vart og stilt som eit spøkelse. Blanke knappar lyste i maa-neskinnet, me saag det var ein soldat og klemde fastere om byrsja. "Holdt! Hvem der?" Det var stilt som i gravi. - Var det ein svensk soldat, kunde hende fleire? Var skogen full av fiender, som smaug seg fram som vare tussar i notti? Vilde smell av byrsjor og kanoner snart syngje sin stridssong over landet?

Lang-Simen murra millom tennerne. "Du trur vel ikkje me er skuggredde? Tenkjer du aa skreme oss, din svinrygg? Nei, da fær du f... piske me passe deg sjølv! Ja, ja, kjem du nærmere no, saa skal du telpers, me kan pelsa "svenskegosser" i Norge!" Lang-Simen vart stygg i andlitet. Dei stålgrå augo lyste over ørnenebben, som krøkte seg viljesterk i myrkret. Byrsja var ferdug, fingren laag skjelvande om avtrekkeren. Det for kaldt etter ryggen. Eg vart redd aa klemte i alt eg orka: "Holdt! Hvem der?" Da endeleg: "For Guds skuld, eg er daa Gudbrandsdøl", - kom det oppskremt og haast. Byrsja sokk. "Du kunde vore svenske no" skreik Lang-Simen arg - "so skulde du raakt skyldfolket ditt".

Mannen som var øyværing, hadde vorte send med bod til dei vakter, som stod lengre ute. På vegen villa han seg burt og kom over grensa fyrr han fann attende. Umskifte i veret - og sterk krimsjuke - hadde gjort honom dauvhørt, noko som nær hadde kosta honom livet.

Ellers gjekk tidi inne paa Rømskogen med sleipefart. Me var avstengt fra verdi og alt ikring oss. Brev og blad vart liggjande i hovudkvarteret ved Kroksund. Korleis dei levde uppe i fjellbygdene, kor det gjekk i Karlstad, og um hender ellers ute i Europa, viste vi lite um. Seigt aa traat gjekk det, og mange tok til aa stunda etter ein endskap. Heime laag det arbeid aa venta. Mykje var ugjort i skog og paa engjer. Hausten var kome med rimfrost og lauvfall. Og bak stod vinteren, den harde norske vinter. Men dagarne gjekk utan nok

sers hende. Jau, ein dag kneip me nokre svensker, som hadde vaaga seg for langt. Dei vart ransaka og send over grensa att, fylgd av ein norsk soldat. Han hadde lite bry med dei. - Dei "trost" heimatt fleipte han etterpaa.

Sundag 24. september: Der stod fager septembersol over landet. I tusund fargar braut solstripene igjennom det myrke, ulmande skylaget. Himmelen laag blaa og rein, med sin djupe, endelause famn. - Glade smil lyste over alle andlit. Dei var samde i Karlstad! Telegraff og telefon bar bod over heile landet. Det vart glede og fagnad. Det norske folket var fritt, etter aarhundras trelldom!

Tysdag 26. september: Um kvelden var det fest i Gudbrandsdalens bataljon. Der kom folk fraa Kroksund, Rømskogen og Trosterud. Ungdom som aatte heime kring Ørje og Aremark, var og møtt fram. Dei ville ta farvel med dølerne, desse kjekke fjellgutene, som alle elska og held av. - Det var song og taler utover kvelden, og dansen gjekk lett over tilje. Fagna av alle slog Lang-Simen hallingkast og spende sine fire alner i lufti. - Dølene kan vera lette paa foten og, ser du. Han er ikkje alltid saa tungrumpa, som dei trur. - Til slutning bles musikklaget fraa Rømskogen fedrelandssongen. Daa vart det blanke augo og olvorssame andlit. Den stillfarande grensungen strauk heim. Dølerne sov sin trygge søvn. Og maanen skein blank og blodrau over vidderne.

Onsdag 27. september: Ved 2-tidi kom det bod fraa hovudkvarteret om at vakta paa Haggasund skulde dragast inn. Samestundes fekk me brev fraa heime, der dei strevde med haustarbeid - og venta oss att. Endeleg saag det ut for aa verta slutt, og de var me glade for. Heime kunde me gjera større gagn og nytte. Der trong dei ein neve med i arbeidet.

Torsdag 28. september: Um morgonen ved 7-tidi sa me farvel med grensebygdene, som

dei fleste av oss vel aldri fær sjaa meir. Det hadde ikkje alltid vore gode dagar her inne, men likevel vil dei, som var med, aldri gløyme desse minnerike septemberdagar, daa det gjaldt saa mykje for vaart folk.

Sundag 1. oktober: Kom me attende til Jørstadmoen. Her vart me vel motteken av kjøpmenn fraa Veslehammer, som heldt fest for oss. Resten av dagen gjekk med til levering av vaapen og uniformar. Klederen vart merkte so ein lett kunde finne att det som høvde, um det gjalt aa vera snøgg.

Mandag 2. oktober Sa me truleg for siste gong farvel med Jørstadmoen. Uppover Gudbrandsdalen var det stor glede daa gamlekarane kom heim; for det var det ikkje alle som venta.

Hermed ein takk til dei, som var med ved grensa i 1905, ei takk til folket der inne, og ei takk til alle, som hev vore med i arbeidet for national reisning. Det var ikkje store "meritter" me gjorde, men me fekk sjå den sterke aand i heren vaar, og at ei tru paa eit sterkt forsvar og ein dugande her, er det me lyt bygge landet paa."

Oppfølging av 1905-stoffet

Navn på flere som dro ut i 1905, er nevnt - for eksempel Iver Jevne, Reier Romundgard, Elias Rønningen og Johan (?) Bjørnstad. Dessverre har vi ikke lykket med verken be-

krefelser eller identifisering på bildet. Kan noen hjelpe til med sikre navn på flere soldater i 1905, tar vi imot med takk. Det samme gjelder andre beretninger, brev og lignende som måtte finnes.

Johan Kaspar Sprækkenhus:

Mitt fedreland

Fagert du lyser, mitt fedreland,
med solglans um høge fjell.
Fagert naar soli bak himmelrand
slokna i stille brand.

Fagert om hausten, naar maanen skin
paa blinkande blad som fell. –
Um livet det døyr, som draumen min,
fagert er Noreg lell.

Fagert, naar snjoen um høgderne fyk,
og havet mot strandi slær,
naar livet det gjeld i kvasse stryk,
daa fagert mitt Noreg er.

Fagert um vaaren naar vaanerne spredt
og blomande vokstrar gror fram,
naar alt, som eig liv, med livsens rett,
bryt vinterens trolleham.

Fagert du lyser i minne um mor,
som tru paa ei framtid meg gav,
og difor eg elsker deg, fedrejord,
- elsker deg i mi grav

Du tente den brann, som skal brenna til slut,
- ein renning av jøkul der vest,
som aldri skal slokna hjaa Noregs gut,
men brenna til livstraaden brest.

Um vegen ber mot, som han nok hev gjort,
kvar tanke, eg tenkte er din.
Eg ynskjer, at Norge maa vekst seg stor.
Og eg trur paa den draumen min.

Me veit nok, um landet paa leddingeferd
Fer bispen hin bagler saa ram,
Og tyner og trampar på gamal gjerd,
Alt ungt som vil upp og fram.-

Um merket hans Tore dei ringar seg tett
- Haarek og Kalv i lag,-
Nett difor det gjeld, me for Norge sin rett
No vaagar ein Stiklestaddag.

I maal og i sed - på heilnorsk grunn
Di framtid skal bloma og gro.
Det er det maal, me til siste stund,
Lyt gjeva vaart bankande blod.

Ja, fagert mot kveld, naar det lyser
Og brenn over tinder og myrke mo.
Aa! – fagert um morgon, naar soli renn
Og fjelli raunar som

Sigurd Wedum:

Et amerikabrev fra 1905

Den 13. august 1905 var stemmedagen for oppløsning av unionen med Sverige. Denne dagen skrev Berthe Wedum på Aasletten i Øyer et brev til sine tre sønner i Amerika.

”Aasletten, 13. August 1905

Kjære Johannes !

I dag er Norges store høytids dag, Folkeafstemningen, og nu møder alle op, Høire og Venstre, rige og Fatige, for Øier er det på Tingvold.

Alle som har Flag har heist det fra den tidlige morgen. Lister er gaaet omkring så alle Norske Kvinder har sakt sitt ja til Unionens opløsning. Alle Norske står som en sluttet mur om den store sag, og er villige til at ofre alt, og de Norske står rustet som aldri før, og vil forsvare til siste mand om det trenges, men tør Svenskerne slaa på Norge, ligeover for Udlandet, det blir et spørsmaal.

Vi trodde det skulde blevet et riktig godt aar vad turister angår, men det blev det ikke. Det er ikke så mange som tør reise på lysttur i denne spente tid, for de er nu ikke sikre på om det ikke blir krig. Det har veret så stille her i Sommer, ingen Dans og ingen Udflukter, for alle har en kjer søn eller slektning som de frykter skal ud og alle Millitere har ikke faaet laav å forlate Exispladserne før nu. Det var rart at vi skulde opleve en slig tid, havde vi enda ladet Theodor (sønn nr. 4) reise til Amerika før, nu faar vist ingen laav at reise med det første.

Tusen tak for dit brev fra i Vaar. Det er gledeligt at høre at du har gjort det saa godt. Jeg skal skrive et ordentlig brev til Eder når gjestene er reist og fortelle litt om gamle tomter. Jeg var så glad i Vaar da jeg hørte om alle Amerikanerne som kom hjem, og trodde nesten du var med, men haabet ble også skuffet denne gang. Det er 20 aar og 3 dager siden du reiste, 20 lange aar.

*Ver Du og Familie hjertelig hilset fra Eders hengivne Moder.
Hils Guter i Montana.”*

Dette brevet gikk nok til guttene Jan og Albert i Montana først, for så å havne hos Berthes bror Johan i Battle Lake i Minnesota. Han svarer på brevet 30.oktober 1905. Jeg plukker ut kun det avsnittet som har med 1905 å gjøre.

"Jeg må også ønske Eder til lykke med det frie Norge. Ja vi Skandinaver fulgte også gangen med levende interesse og kjente Gangen omtrent ligeså snart som Norge da Telegraffen bragte Nyhederne stadigt. Det ser du til at Norge vil fortsette med monarkiet, som just ikke er efter min smag, men jeg ser at

Norge har gode ledere og at Dem indser best Norges vel og styrer derefter. Det forekommer mig som Sverige ikke har indlagt sig stor aere i denne Kamp iser fra 1. Kammer. Jeg tror Norge ville havt faaet en mægtig understøttelse herifra hvis Krig har brent løs; da Befolkningen her var meget ophisset, men muligens hvis De Norske har begynt dermed, så har også en del Svenske begynt, men Dem var mer splittet da en del holdt med Norge."

Brevet avsluttes med hilsen til slekt og venner, og "hilsen Broder John Hovren". Som vi ser, fulgte de godt med i begivenhetenes "gang" i 1905, også i Amerika.

Aasletten 13. August 1905

Kjære Johannes!

I dag er Norges skone høitidsdag, Folkemøtetidningen, og nu møder alle op. Uvire og Uvandre, mig og Fatige

1905-markeringen i Øyer

Etter initiativ fra Øyer kommune og med kulturetaten som koordinator, gikk lag og foreninger i Øyer sammen for å lage en verdig markering av unionsoppløsningen den 7. juni 2005. Opplegget bestod i hovedsak av to element - en hundreårsmarsj og et kulturelt kveldsarrangement.

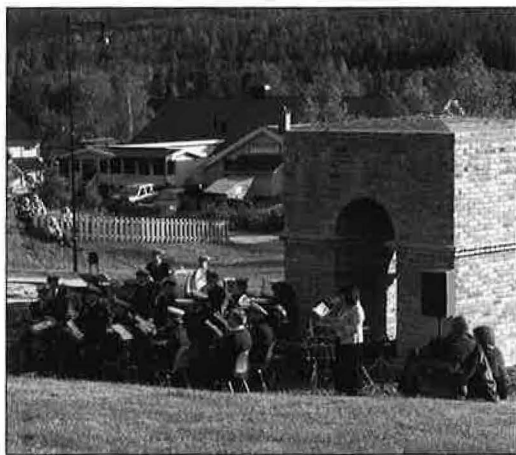
Turmarsjen var det turngruppa i Øyer og Tretten Idrettsforening og Øyer og Tretten historielag som stod for, delvis i samarbeid med skoler i kommunen. Første skole som marsjerte, var Aurvoll. Der ble markeringen innledet med flaggheising i skolegården før elever, lærere og øvrig personell la i veg på den tre kilometer lange løypa med flagget i spisen. Neste skole ut var Øyer Ungdomsskole. Brit-Ida Berg Hansen fra historielaget holdt en kort appell før avmarsj.

Kveldsarrangementet var lagt til Mølleparken på Tretten og ble innledet med hundreårsmarsj åpen for alle. Løypa var lagt til rette så den skulle passe godt så vel for voksne som

mindre barn. Selv de aller minste i barnevogn fikk være med på marsjen. Til sammen deltok ca. 400 personer i hundreårsmarsjen.

Etter marsjen var det opptreden i Mølleparken ved lokale aktører i kulturlivet. Tretten musikkforening, Fossekallen, Vardkampen, Øyer sangkor, Musdal grendeutvalg bidro med musikk, sang, dans og verbale innslag. Øyer og Tretten historielag Laget stilte både med det engang så forhatte flagget Sildesalaten, og med sogneprest Øyvind Sagedal som i den velkjente svarte prestekjolen med pipekrage foredro presten Ulstens salvelsesfulle tale til sine sognebarn foran avstemningen om oppløsning av unionen eller ei. Bygdefolket sluttet godt opp om arrangementet i Mølleparken som ble ledet av Randi Skeie.

Fra krigsårene 1940-45

Nå står vi her på vangen

*Nå står vi her på vangen,
mellom to bautaer vi står,
Vi minnes da det i landet
Var ufredsår,
Da menn måtte ut og kjempe
For vårt land, vår frihet,
Og fienden måtte seg lempe
For deres standhaftighet.*

*Det var tunge tider
Vår frihet stod på spill.
Modige var de som
Gjennom kuleregn og ild
Stod fram og kjempet
Og om det gjaldt,
For at vi andre kunne leve
Og gi sitt ålt.*

*La oss nå her i all ærbødighet
Blotte våre hoder
Og legg kranser ved bautaen ned!
Syng så det ljomer utover denne vang
De kjente toner:
Gud signe vårt dyre fedreland!*

Brit-Ida Berg Hansen:

Papirene fra Ledum

Nedtegnelser fra krigsårene 1940-45

Det er rett etter at annen verdenskrig er slutt. På Tretten er folk i full sving med å rydde og bygge opp igjen etter kamper som blant annet la store deler av sentrum i grus. Livet må gå sin gang, og en må tilbake til livet slik det var. Det er nok å brette opp ermene og ta fatt på. Noen er likevel opptatt av at det som er hendt, ikke må gå i glømmeboka. På garden Ledum setter en mann seg ved skrivebordet. Han åpner en nyinnkjøpt bok med stive permer, tenker seg godt om og begynner å skrive forordet til det som skal bli hans bidrag til historien om krigen på Tretten våren 1940:

”Jeg, undertegnede, har i lengre tid tenkt

meget på å nedskrive det som hendte her i Tretten denne våren da den tyske hærmakt overfalt oss og holdt landet okkupert i 5 lange år. Dette er blitt utsatt på grunn av dårlig tid. Da jeg nå ikke kan klage på det på grunn av uhell og dermed arbeidsudyktighet, skal jeg nå forsøke å nedskrive det vesentlige av det som jeg har iaktatt og som jeg har erfart av andre som sikre opplysninger. Skulle anta at det kunne ha sin interesse i fremtiden da alle vi som var til stede da disse begivenheter foregikk, for lengst hviler sammen med våre fedre på Tretten kirkegård.

Magnus Ledum.”

Pakka som lå i velv i 40 år

Da Magnus Ledum satte sine opplevelser på papiret, ville han tydeligvis være sikker på at det han skrev, var korrekt. Han tok derfor kontakt både med andre som kunne bevitne og/eller supplere det han fortalte, og folk som selv kunne ha noe å fortelle om krigen på Nord-Tretten.

Det siste av svarene han fikk, er datert 1960. Nå skulle det oppbevares på sikker måte. Svarene, de fleste lange og håndskrevne, ble sammen med hans egen protokoll omhyggelig pakket inn i gråpapir. For sikkerhets skyld ble papir med svart bakside brukt så ikke lys skulle ødelegge de skrevne ord. Pakka

ble så forseglet med rød lakk og gitt følgende påskrift;

”Beretning fra krigsårene 1940 - 45 fra Tretten av Magnus Ledum. Med bidrag fra Per Romundgard, Einar Enge, Emil Stein og lege Humerfelt, Trondhjem. Denne beretning skal ligge i hvelvet i Øyer Sparebank.”

Pakka lå i bankboks sammen med andre papir fra garden til banken flyttet. Magnus Ledum's svigerdatter, Else Ledum, kjøpte seg da en safe og brakte papirene tilbake til garden, men åpne dem - nei, det gjorde hun ikke. I 2003 ble imidlertid pakka åpnet av Anders, Øyvind og Magnus Ledum.

Ledum gård på Tretten

Øyer og Tretten historielag ble kjent med beretningene i forbindelse med avdukingen av minneplata på Sagodden. Takket være stor velvilje fra familien Ledum vil vi nå gjengi deler av materialet.

Vi har i hovedsak konsentrert oss om det som handler om Nord-Tretten og hendelser der.

Dette har medført at rapportene fra Per Romundgard er sterkt forkortet ettersom de inneholder mye han opplevde nord for Øyer. Likeså er Magnus Ledum's innledning om hvorfor det ble krig og en del betraktninger

om styre og stell i landet under og etter krigen utelatt.

Innholdet i beretningene gjengis slik det er nedskrevet. Mye er vel kjent fra før, men vi ser det uansett som interessant å gjøre folk i Øyer kjent med dette spesielle øyenvitneprosjektet. Spesielt håper vi at folk som ikke opplevde krigen, vil finne beretningene interessante. Vi har tillatt oss å gjengi i ei nyere skriveform for å gjøre stoffet lettere å lese, for eksempel brukt flere og kortere setninger og nyere stavemåter. Der enkelte av de håndskrevne tekstene har vært vanskelige å tyde, har vi måttet bruke skjønn. Det kan dermed hende at enkelte navn er blitt litt feilaktige, hvilket vi bare kan be om forståelse for.

Magnus Ledum var født i 1887 og døde i 1962 mens Einar Enge var født samme år og døde i 1964. Emil Stein levde i 1894 - 1974. Den yngste av dem, Per Romundgard, ble født i 1905 og døde i 1973.- Dr. Humerfelt (1914 - 2000) virket i Trondheim og Oslo før han endte som professor i Bergen der hans kone, Gudrun, enda bor.

(Kilder: Jørgen Trosvik og fam. Humerfelt.)

Fra Magnus Ledum's beretning

Forberedelser

Da vi her på Tretten forstod at vi også skulle få besøk av den tyske hærmakt, måtte vi forberede oss på det verste. I aviser og radio fikk vi beskjed om at avdelinger av tyskere hadde passert Hamar på vei mot Gudbrandsdalen. I mange dager hadde lastebiler med ammunisjon fra Raufoss kjørt nordover riksveien for å få ammunisjonen i sikkerhet og kunne nytte den til forsvar. Da denne kjøringen var unngjort, kom norske avdelinger av biler nordover med en fart som kunne ligne flukt.

Tyskerne kommer til Tretten

I midten av april kom fire norske soldater hit til Ledum. Disse skulle holde vakt i tilfelle tyske fly skulle lande på Losnavatnet. På Nordre Jonsgård og Glømmen hadde en del offiserer bodd noen dager før krigen. Hvilke oppgaver disse hadde, har det ikke lyktes meg å få rede på. Det var ellers ordnet med skarpskyttere i tilfelle det kom fallskjermtropper.

Omsider fikk vi beskjed om at den tyske fortroppen var kommet til Øyer hovedsogn.

Utpå kvelden den 21. april kom en norsk

løytnant hit til Ledum og bestemte at ledende kommando skulle komme til oss samme kveld og ta husa i besittelse. Dagen før hadde bygdefolk begynt å flytte til setrene sine med kvinner og barn: Selv hadde jeg sendt småguttene til Nerliseteren sam-

men med kona på Nerli og hennes barn. Da jeg forstod at fienden snart ville komme forbi her, bestemte jeg at min hustru og hushjelpen også skulle flytte opp på seteren, til småguttene. Min hustru gråt og ville ikke gå fra meg, men hun måtte likevel av sted.

Ove Nerli som var gardsgutt her, trillet sammen med sveiseren all redskap så langt fra husa at den ikke ville ta skade om husa ble brent. Likeså bar vi flesk, kjøtt og de likeste gangklærne til skogs, og alle sykler gjemte jeg også i skogen. Alt sølv grov jeg ned i revegarden. Sengeklærne måtte bli på garden etter som Staben skulle bo her.

Ved nitiden samme kveld kom så Staben med general Hvinden Haug og oberst Stork i spissen. De etablerte kontor i første etasje, blant annet med tre telefonlinjer. Det elektriske lyset var borte pga. bombing. Tidligere på dagen slapp et tysk bombefly sju bomber nord for garden, men husa ble ikke skadet av disse.

Ved elleve-tida om kvelden sendte generalen bud etter meg; han måtte ha mer lys. Jeg skaffet ham det og ville gå ut igjen, men han ba meg vente og spurte om jeg var godt kjent i dalen. Jeg svarte bekreftende. Han spurte da hva jeg mente om fjellpassa mellom Fåvang og Ringebru, om disse var godt egnet til forsvaret. På kartet viste jeg generalen overgangen mellom Brekkom og Søringsbo, høyt oppe i

lia. Som følge av de opplysningene jeg ga, bestemte generalen og obersten seg for å trekke troppene nordover og holde tyskerne fast i denne fjell-overgangen.

Ekstratoget med engelske tropper som var underveis fra Åndalsnes, ble beordret til stans og hvile i Ringebru og å avvente senere ordre. Senere på natten ble planene omgjort og toget sendt til Tretten stasjon så soldatene kunne forsøke å stanse tyskerne i Skarsmoen. - Staben, som syntes at Ledum lå så åpent og fritt til at det var fare for bombing, forlot Ledum utpå morgensida.

En offiser som var innom hjem i Tretten sentrum et par dager før, hadde fortalt folk der at det ikke var nødvendig å flytte ut og at løssøre og verdisaker bare kunne ligge. Det fikk folk angre på da alt ble brent eller stjålet. I bygden var folk ellers fornuftige, og løssøre og verdisaker ble brakt i sikkerhet.

Tyskernes brutale framferd

Da general Hvinden Haug bestemte seg for å slå tyskerne i Skarsmoen, ble - som før nevnt - ekstratoget med engelske tropper sendt til Tretten tirsdag formiddag den 22. april, og de tok opphold i Tretten sentrum der de fant det for godt. Tyske fly som stadig var på vingene, tok rede på alt som foregikk. Det var bestemt at de engelske troppene skulle møte tyskerne i dalbunnen, mens de norske troppene som lenge hadde vært i kamp, skulle holde stillingen ved Stalsberg ettersom den ikke var fullt så krevende.

De engelske troppene var ikke trente tropper, men oppsamlet i hast i Londons dokker. En del av soldatene var beruset ved ankomst til Tretten og brukte store ord: De skulle nok slå tyskerne! De hadde imidlertid bare håndvåpen og ingen fly til å speide med. Tyskerne som hadde bombefly, speidefly og alle sags moderne våpen, var de engelske så overlegne at engelskmennene snart var på vill flukt. Da de ikke hadde kjøretøy, måtte de flykte unna til fots.

Østlandske Dragonregiment under ledelse av oberst Jensen, major Sandberg og rittmester Aamodt ble liggende ved Stalsberg. Utpå kvelden kom engelske tropper flyktende nordover forbi Holmen med tyske tropper hakk i hæl. Tyske befalingsmenn som var rasende over å finne sin arvefiende fra England her oppe, bestemte seg for å slå hardt til.

Det første de foretok seg, var å skyte garden Solberg i brann. Også husdyra ble brent. Videre en del utløer, Klokkergården og Lybekk's uthus. Når de kom lenger nord, brente Samvirkelaget, meieriet, Formo, Nustad's landhandleri med diverse hus, eiendommen til Fossberg, villaen til Staum og til slutt føderådsbygningen på Stav. - Det anses som sannsynlig at det ble brent tyske lik i føderådsbygningen ettersom den ikke brant på samme måte som andre hus. Den brant så stille, og ved likbrenning brukes mye olje.

De engelske troppene ble spredt for alle vinde. En del fortsatte riksveien nordover, men storparten tok til skogs ved garden Stav. En avdeling tyskere forfulgte en engelsk avdeling oppover Tutruddalen, men da engelskmennene ble borte for dem ved Svehaugen, vendte tyskerne om til hovedstyrken som kom riksveien nordover.

Hovedstyrken kom nokså sent på kvelden til Sandviksberget, og her brente de stuebygningen. Dette var også en oljebrann. Tor Torgersen, mitt søskenbarn, fant rester av et menneske i asken da han ryddet tomten, så også her foregikk nok likbrenning. Når det gjelder uthuset som lå et lite stykke fra stuebygningen, passet tyskerne varmen selv så uthus og dyr ble spart. Dette ble iaktatt av folk på andre siden av Losnavatnet.

Hovedstyrken fortsatte så videre nordover. Da den kom til Sagodden på Ledum's eiendom, innhentet den en engelsk tropp med en kaptein til fører. Det kom til kamp der veien til Ledum tar av fra riksveien. De fleste av engelskmennene kom seg opp i skogen og

reddet livet på den måten. Kapteinen fikk seks mitraljøseskudd gjennom låret og "dormet av". Da han kom til bevissthet igjen, hørte han tyskerne snakke seg imellom om å skyte de sårede. Det ble gjort, men da kapteinen lå helt stille, ble ikke han skutt. I denne avdelingen av engelskmenn var også en del nordmenn. I alt ble det liggende fire norske og seks engelske gutter ved Sagodden. Likene ble liggende der til fredag middag. Jeg syklet da sydover og fikk med meg sanitet som reiste til Lillehammer med dem. Det viste seg at tre av de engelske hadde kruttslam i håret.

Den engelske kapteinen kom seg opp da tyskerne reiste sin vei og kom opp til Flatemo. Der lå han på låven og rystet av kulde da Flatemo kom hjem om morgenen for å stelle dyra. De bar ham inn og pleiet ham, men så ble han sendt til Lillehammer sykehus der han døde av verk fjorten dager senere.

Da jeg syklet sydover ved middagstid den 25. april slik jeg har fortalt, lå det to døde norske gutter straks syd for Sandviksberget.

Dragonregimentet som skulle passe stillingen ved Stalsberg den 23., ble liggende uvirksomt da fiendtlige tropper ikke kom der. Ved åtte-tida satte det seg i bevegelse nordover for å komme i forbindelse med egne tropper. Det viser seg at de har brukt lang tid fra Stalsberg til Grønlund ovenfor Sagodden, blant annet oppholdt seg lenge i krysset Tårstadveien - Glømmenveien, sannsynligvis fordi de ventet på ordre. Da alle bilene fortsatte nedover, viste det seg at tyskerne var kommet først til krysset ved Sagodden.

Når det gjelder det som der foregikk, viser jeg til rapport fra dr. Humerfelt i brev til meg av 11.8.1945 som vedlegges dette skrift. Bataljen ved Sagodden foregikk noen minutter over kl. 23 onsdag kveld den 23. april 1940 og er i korthet det som hendte under krigshandlingene her.

M. Ledum

Doktor Humerfelts brev til Herr gårdbruker Ledum

”Hjertelig takk for Deres brev om Trettenkampene. Alle de ting De skriver om, kjenner jeg noenlunde til selv - jeg var jo lege for den avdeling som her ble avskåret i retretten. Under selve slaget like sør for Tretten og som ledet til at tyskerne inntok og erobret Tretten, hadde vi nordmenn, i alt 2 eskadroner av DR 2 under ledelse av oberst Jensen og major Sandberg, som oppgave å holde venstre flanke i forsvaret, mens engelskmennene - i alt 1-2 bataljoner - skulle holde dalbunnen. Herunder ble vi i henhold til ordre liggende i våre stillinger til kl. 19 samme aften, men da kom bombefly som stadig kretset rundt oss, slik at vi måtte holde oss i fullstendig dekning. Først kl. 21.30 kunne vi få bilkolonnen startklar, i alt 25 biler. Vi kjørte oppover gårdsveien høyt oppe i lien for så å nærme oss hovedveien oppe ved Ledumsvingen. Og her skjedde altså det fatale at tyskerne kom først. Vi kom intetanende nedover svingene og var der nøyaktig kl. 23.30. Rett som de første 4 bilene siger nedover i langsom fart, møtes de av tyske maskinpistoler og mitraljøser. Jeg satt selv i bil nr. 7. Heldigvis får bil nr. 5 motorstopp midt i den øvre svingen slik at det oppstår en luke på ca. 30 meter mellom bilene. Heldigvis - for hadde resten av kolonnen kommet lenger ned, ville tapene av menneskeliv blitt katastrofale. Tyskerne oppdaget ikke resten av kolonnen eller brød seg ikke om den.

Hva det betydde for en dødstrett avdeling som uavbrutt hadde vært i kamp i fremre linje helt siden motstanden ble organisert, å bli vekket av sin søvn av skuddene, kan jo enhver tenke seg! Det ble panisk flukt oppover jordene mens skuddsalvene smalt etter dem. Jeg tror ikke det var mer enn 15 mann som rolig ble liggende igjen ved bilene. Selv ble jeg rolig liggende i veigrøften fordi jeg ikke ville risikere en kule ved å løpe fram. Men redd var jeg!

For de stakkars soldatene foran i kolonnen var katastrofen stor. I første bil satt sjefen (han stod på stigbrettet) - rittmester Aamodt, som hadde hatt ledelsen i fremre linje helt fra Strandlykkja ved Mjøsa og ledet sine avdelinger på en strålende måte. Videre satt hans ordonans, Evensen, og sjåføren, Brinch, i bilen. I samme øyeblikk som den tyske vaktposten gjorde anrop, oppdaget sjefen ham og sendte sin siste coltkule rett i brystet på ham; hoppet så av bilen og ned i veigrøften. Der å han fullstendig under vann til han fikk krabbet seg unna da tyskerne hoppet over ham for å løpe oppover mot de nærstående bilene. Etter dette kommer han til Deres gård og får hvilt seg litt før han neste dag kommer sammen med oss og en del av styrkene høyere oppe i lien. - Men videre:

Sjåføren, Brinch, bøyer seg ned for å sette på håndbremsen idet sjefen skyter. Nå får han hele frontruten skutt inn av maskinpistolsalver fra til-ilende tyskere. Ingen av skuddene er drepende. Han blir slått i svime av et streif og kommer til seg selv lenge etterpå; blir da plassert i veigrøften og forbundet og stelt av tyskerne og så sendt til Lillehammer sykehus der han neste dag treffer sine kamerater. Jeg kjenner Brinch godt og har fått historien fortalt av ham selv.

Ordonansen Evensen, derimot, som sitter i baksetet, har ingen sjanser til å komme seg unna. Han blir tatt til fange og trukket med ned til tyskerkolonnen, bestående av 4 mindre tanks samt ca. 100 fra infanteritropper. Her blir han spurt: ”Wo sind die Engländer?”. Han kan ikke svare, for det første fordi han ikke kan tysk og for det andre fordi han er for redd til å kunne si noe. Så blir han trukket fram igjen, framover mot de andre bilene. Her blir to andre, Holland og

sersjant Dahlsrud fra Elverum, funnet idet de forsøker å gjemme seg i en steinrøys. Disse tre blir så trukket fram og stilt opp på veien, og etter kort parlamentering blir de kommandert helomvending og front mot Lågen, deretter meiet ned bakfra med maskinpistol.

Det viser seg at Holland som fikk halve ansiktet skutt inn og spyttkjertelen ødelagt, ikke har dødbringende skade. Han lå murende stille. Evensen, som har skudd gjennom lungene, ikke dødelig, ligger og skriker. Dahlsrud, som visstnok er truffet i hodet, har svære kramper. Nå tar tyskerne fram pistolen og skyter nok et skudd i Evensen og et dødbringende i Dahlsrud. Så kastes de tre etter tur utover skråningen, først Holland, så Evensen og til sist Dahlsrud som blir liggende oppå de to halvdøde.

Av andre i de fremre bilene blir Haraldstad fra Hamar skutt sønder og sammen mens resten visstnok unngår å bli truffet og får løpt unna.

Mens dette pågår, ligger vi lenger oppe. Hva som skjer, vet vi ikke sikkert, men vi får karet oss tilbake i deknning. Her venter vi en tid og ser tyskerne marsjere nordover i full fart. Så får vi kjørt unna en del biler. Selv tar jeg meg en tur nedover veien, for jeg vet der ligger det drepte og sårede. Jeg finner da Holland som kommer krabbende, helt forvirret stakkar, etter den voldsomme påkjenningen. Sammen krabber vi ned skråningen etter Evensen og får plassert ham i den siste bilen i kolonnen, som nå snur og blir kjørt til Lillehammer. Hele denne jobben var temmelig spennende, for hele tiden kommer kolonne på kolonne med tyske avdelinger forbi. Holland og Evensen blir forbundet med det vesle jeg har og får seddel skrevet på tysk. Evensen kjører selv til Tretten og blir eskortert derfra av tysk motorsykkel til Lillehammer. - Alt dette har jeg fått referert av Evensen og Holland, som begge lever i beste velgående. Holland behandlet jeg selv lenge etterpå før såret grodde. Han er nok noe nervøs enda, får anfall der han tror han blir skutt osv...

Hva som nå skjer med alle de andre, er av mindre interesse. Omkring halvparten av karene blir samlet følgende dag og organisert for å marsjere innover forbi setrene for om mulig å nå igjen frontlinjen. Personlig tok jeg en tur nedover til bilene dagen derpå og en tur lenger nedover der jeg blant annet treffer en brukseier hvis hus er brent. Jeg undersøker en del av bilene og finner blant annet rittmester Ordning's veske, merket H.M. Kongens adjutant. Denne gjemmer jeg i skogen. Den er forhåpentlig funnet av beboerne og tatt vare på. Videre tar jeg papirene på liket av Haraldstad. Gyrud's lik finner jeg ikke. Han som var Ordning's ordonans, har sannsynligvis kommet nordfra med en melding som vi ikke har fått, men om det vet vi ingenting enda.

Ja, dette var det jeg vet om denne sørgelige tragedien. Hvordan vi slet på turen innover fjellet, vet ingen utover de som var med, i alt 80 mann som etter hvert økte til en kampdyktig gruppe på ca. 100. Vi gikk i dyp snø natt etter natt - til dels sammen med engelskmenn, og hadde lite og ingen mat, men etter hvert fikk vi fin og god hjelp fra bøndene. Jeg selv hadde blant annet en tur på i alt 25 timer uten søvn, men jeg fikk tilstrekkelig mat, og da greier man det utrolige. At vår avdeling aldri kom tilbake til egne linjer, var sørgelig, men vi gjorde det vi maktet.

Hjertelig hilsen Sigurd Humerfelt

Magnus Ledum: Det som hendte senere

Ved middagstid onsdag den 23. april tok jeg hest og kjørte opp til Nerliseteren med noen matvarer til min familie, og kjørte så nedover igjen. Kommet nedover et stykke, møtte jeg en masse mennesker som flyktet opp fra bygden til setrene og en stund senere snudde også jeg og kjørte opp til familien igjen fordi jeg hørte at tyskerne hadde satt fyr på så å si hele sentrum. Hjemme på Ledum var sveiseren Letrud fra Vinstra og Ove Nerli, samt Oves far, Jon Nerli. Disse var pålitelige og bra karer. Torsdag morgen ved seks tiden gikk jeg nedover til bygden uten hest, idet jeg hadde den stående på Vedumsseteren. Kommet nedover til Midt-Mageli møter jeg rittmester Aamodt. Han hadde ligget på isen i en stor stikkrenne under riksvegen, mens bataljen ved Sagodden stod på. Han kom seg opp i fjøset til mine folk utpå morgensiden, rystende av kulde. Jon Erlandsen tok ham med inn og kokte melk og kaffe til ham. Han kom seg fort og gikk så oppover for å treffe sine folk oppe i bygden.

De engelske og norske tropper som her i Tretten ble avskåret fra hovedstyrken, samlet seg oppe i bygden ved Enge og Vedum. Guttene tok bolig på setrene til snøen gikk.

En stor del av dem samlet seg til en sluttet avdeling som gikk til fots i dyp snø innover fjellet, for om mulig å komme i forbindelse med egne avdelinger. Hvordan de hadde det under turen, framgår av rapport til meg fra

doktor Humerfelt. En del engelskmenn kom seg oppover til Brennlia. Når snøen gikk, kom de seg over til Sverige.

Det var ikke å vente at det kunne gå annerledes. Ikke hadde våre gutter øvelse og ikke fly til rådighet. Tyskerne, derimot, hadde trente tropper og moderne utstyr. Godt var at ikke motstanden ble større. Det hadde bare bevirket større fall blant guttene og mer brann. De bilene som ble stående i gamleveggen ved Grønlund, var fulle av all slags utstyr. Utstyret ble på kort tid fjernet av bygdefolk. Eierne av bilene var folk fra Hamar og omegn. De kom hit og fant igjen bilene sine i god stand. Her på Ledum tok vi vare på en del geværer, som vi oppbevarte på låven til freden kom. Da leverte vi dem tilbake i god stand. Det vesentlige av det utstyr som var i bilene, ble nok beholdt av bygdefolk, og de har det nok fremdeles.

Den natten som bataljen var ved Sagodden, kom fire engelskmenn til oss utpå morgensiden. Vi pleiet dem med mat og hus i fire dager. Vi hadde dem gjemt i den gamle føderåds-bygningen som nå er nedrevet. Lørdag kom en tysk avdeling oppover Sagjordet på vei opp mot gården. Min fetter Tor Torgersen, som hadde vært i Amerika, kunne snakke med dem. Han skyndte seg opp i føderådsbygningen og varslet guttene. De dro så av sted i sivile klær, som jeg hadde skaffet dem, og vi hørte aldri mer fra dem.”

Einar Enge beretter

Det var vel få våren 1940 som venta at vi skulle bli innblanda i krigen så fort. Vi slapp unna den forrige verdenskrigen, så kvifor skulle vi ikkje sleppe nå og? Men vi kjende ikkje Hitler og hans planar. Det kom nok som eit sjokk på dei fleste då tyskarane kom

inn i landet den april morgonen. Eg hugsar godt at vi heldt på å sage ved da Fredrik kom oppover åt oss og fortalde at tyskarane hadde besatt dei største kystbyane våre om natta. Vi hadde frå gamalt av vore meir redd russarane enn tyskarane, og det var nok mange som

meinte det var betre at tyskarane kom fyrst. Vi kjende ikkje da det nye Tyskland og brutaliteten hos Hitlers militærmakt og Hitlerjugend.

Her i øverbygda såg vi ikkje mykje til tyskarane den fyrste tida av krigen, men vi høyrde skyting nede i riksvegen og forstod at det var harde kampar der. Vi hadde sett tyske fly over her dei siste dagane, og den 23. april såg vi mange gonger at dei slapp bomber nede ved riksvegen og høyrde dei dumpe drønna når dei eksploderte. Den 23. april om kvelden var uhyggeleg. Vi såg røyken og ljosken av brannane og forstod at mange hus stod i brann i sentrum. Så kom flyktningane frå nede ved riksvegen for å dra opp på setrene. Det var kvinner med små barn som gjekk og gret og gamle, utslitte folk. Dyr og alt dei elles åtte, måtte dei gå i frå.

Da det tok til å bli skumt, stod eg ved ytre glasert i nedre bygningen og såg nedover. Vi såg glimt av kanonskotta og såg sporljøs i granatane gå i ein boge langt framover. Men da dei tok til å gå midt imot oss, vart det for utyleg og vi gjekk opp i øvre bygningen.

Det stilna litt med skytinga utover natta, men så kom det flyktningar; om lag hundre norske soldater. Tyskarane var komne før dei etter riksvegen til der øverbygdsvegen kjem ned mellom Flåtåmo og Ledum. Flyktningane hadde ingenting med seg, korkje våpen eller mat. Mine to systrer, Anna og Ragna, var heime. De andre kvinnfolka og gutungen var på setra. Anna og Ragna måtte finne fram det dei hadde av hermetikk, og dei kokte poteter. Slik fekk soldatane eit skikkelig matmål. Samstundes var det kome nesten like mange engelske soldatar, dei hadde nok enda dårlegare utstyr. Dei fekk og mat. Dei engelske fekk ligge på fjøstrevet i høyet medan dei norske fekk ligge på golvet på kjøkenet. Det var nå kome ein norsk offiser òg; rittmester Aamodt heitte han visst. Han tok leidinga over dei norske.

Dagen etter, den 24. april, skulle og alle ha

mat. Eg hadde slakta nokre grisar da krigen tok til, som eg måtte salte ned. Vi kokte noko av dette og ei bryggepanne med poteter, så alle fekk mat att. Om kvelden vart det bestemt at dei engelske skulle dra nedover. Dei hadde ein offiser med; ein lang hengslete kar. Eg høyrde visst han heitte Campbell. Min bror Fredrik fylgde med til Fåvang som kjendmann. Det var fyrste turen han gjorde som flyktningfører. Seinare vart det mange.

Om natta drog dei norske av stad. Dei gjekk opp setervegen og nordover til Ringebusetrene. Ein dag eller to seinare kom ein av dei unge offiserane ned her om kvelden og spurte om å få låne hest. Han ville dra nedover til dei norske bilane nede ved riksvegen etter noko utstyr. Han fekk ein gamal stø hest og slede, men han hadde med ein militærhest og, og kom att utpå natta med to lass frå bilane. Eg var med oppover setrene og nordover til Rollstulen og fekk min hest med attende. Seinare høyrde eg at dei var dratt lenger nordover setrene, men så forstod nok offiserane at dette var vonlaust. Dei ga soldatane fri, og dei tok seg heimatt kvar til seg, ein eller to i fylgje.

Dei fyrste dagane høyrde vi skyting frå Gausdal. Dei norske maskingeværa spraka, men så kom dei tyske i mykje fortare tempo. Så vart det slutt med kampane der.

Det var stille ei tid. Vi fekk nå høyre at einaste butikken på Tretten som ikkje var brent, var hos E. Solheim på vestsida av elva. Han vart aleine om å skaffe folk det mest naudsyn-te til Samvirkelaget fekk ta til att i leigde rom. Eg gruvde meg den gongen eg skulle ned på butikken fyrste gongen. Der dei store husa hadde stått, var det berre murpiper og grunnmurar att. I ysterbygningen var alt treverket borte, og glasgluggene gapte tomme og uhyggelege mot ein. Eg fekk det eg skulle ha på butikken og kom meg heim att så fort eg kunne. Her i øverbygda vart det stille og freddeleg. Tyskarane såg vi ikkje noko til, men flya deira

gjekk over her alt i eitt, og frå riksvegen høyrde vi duren av dei store bilane.

Ein dag lenger ut på våren kom det ein bil her med to framande karar. Det var ein statspoliti og ein NS-mann. Dei visste at det var kome mange engelske og norske soldatar hit natta den 24. april, og dei skulle nå ha greie på om det var att våpen her. Dei ville ta dei med seg. Eg sa som sant var at dei hadde ikkje med seg våpen og at dei var reist nordover Ringebufjellet. Eg hadde høyrte at lensmannen i Ringebu hadde tatt dei våpna dei hadde og levert dei til styresmaktene. Dei trudde nok det eg sa, for om ei stund sa politimannen at han trudde ikkje det var naudsynt å gjere ei husundersøking. Dei pakka saman og reiste. Glad var eg.

Ikkje lenge etter at krighandlingene var slutt her, tok tyskarane til å krevje levering av hestar. Vi fekk da i stand ei hestehjelpskasse og mest alle hesteeigarane i bygda vart med. Alle medlemmane skulle betale etter hestetil kassa. Så fekk alle som leverte hest, utbetalt ein del pengar som hjelp til hestekjøp. Så ein dag kom det melding til politiet om dette. Politiet meinte at dette var ulovleg og at hestepriane på den måten kom langt over maksimalpris. Det stod i anmeldinga at vi visstnok hadde store pengebeløp ståande i Øyer sparebank. Eg var formann for kassa. Ein dag kom de to karar her og skulle sjå kassa sine papir. Eg la fram møteboka, rekneskapen og bankboka. På bankboka stod det mellom kroner to og tre. Eg trur dei vart litt paffe då dei såg at "de betydelige pengebeløp" var vel kroner to. Eg freista å forklare at laget vårt ikkje var ulovleg, og dei ga seg på det, så vi høyrde ikkje noko meir om det.

Det var stille i lang tid her på Nord-Tretten, men vi høyrde og les i ulovlege blad om tyskarane sine valdshandlinger og forstod at dei var nokre brutale tyrannar. Så kom siste krigsvinteren 1944-45. Da vart det alvor for alle. Det hadde vore arbeidd i lang tid med å

organisere dei såkalla heimstyrkane. Unge menn som var å lite på, samla seg på avsides stadar til våpenøvinger. Det kom reisande karar med militærutdanning som leidde øvingene. Dei heldt til i hytter på avsides stadar langt til skogs. Min bror Fredrik var område-sjef her på Tretten. Nå hadde "tysken" fått greie på at det fanst slik organisering. Dei freista å rulle opp nettverka. Fekk dei tak i unge gutar som var med, vart gutane mishandla. Ikkje alle greidde å halde tett. Det var strenge straffar; mishandling og skyting. Dei unge gutane som var med, gjekk i sitt vanlege arbeid om dagen, men om kvelden gjekk dei til skogs og sov i hyttene. Den siste tida sette dei ut vaktpostar som gjekk heile natta. Fredrik gjorde denne vinteren mange turar som flyktningfører, både nordover til Fåvang og over fjellet til Østerdalen. Flyktninghjelpa var nå godt organisert med samarbeid mellom Tretten og Fåvang. Det var faste førarar som skifta på turane. I Østerdalen vart flyktningane levert på visse stadar. Der var folk ferdige til å fylgje dei vidare østover så dei kom over grensa til Sverige. Det var nok ein stri jobb både for flyktningar og førarar, men det redda mange menneskeliv.

Så var det ei natt det dundra på døra klokka tre. Det var tyskarar og NS-folk med ein ung gut frå sentrum som vegvisar. Dei ville ha tak i Fredrik. Eg visste ikkje kvar han var. Av Ragna fekk dei ikkje veta noko, så dei reiste att om ei stund. Den natta låg Fredrik i ei hytte oppe i revegarden. Han hadde vore ute på ein tur om natta og orka ikkje å gå den lange vegen opp til hytta i skogen. Den natta var nok Fredrik nær dauden.

Nokre dagar seinare kom tyskarane att. Da var eg ikkje heime. Dei hadde med seg nokre russarar som dei sette til å kaste om ein halmhaug i låven, og dei sette dei til å bryte opp noko av golvet for å leite etter våpen. Sjølv-sagt fann dei ikkje noko. Dei tvang så Ragna til å vere med opp i revegarden for å leite etter

våpen der. Der var det verkeleg gjøymd unna ein del. Heldigvis ga mannen opp før han kom dit våpna var. Men så kom dei att tredje gongen. Da vart det verre. Vi heldt på og arbeidde på saga da vi fekk sjå dei grøna bilane koma borte ved brua. Det kom to mann opp på saga. Det var den berykta Stukmann og ein til. Stukmann gjekk på meg og tok til å rive ut av lommene mine alt småtter. Han bretta ut nokre papir for å sjå om det stod noko hemeleg der. Så kommanderte han kvasst og hardt: "Steng av og bli med". Da vi kom fram på gardsplassen kommanderte han: "Still Dem opp mot veggen". Eg kan nok ikkje seie anna enn at eg vart redd. Det var Fredrik dei skulle ha tak i. Eg svarte: "Han gjekk på butikken torsdag for å kjøpe smør. Sidan har eg ikkje sett han." Samme svaret hadde dei fått av alle andre på garden, så det var ikkje rart dei var sinte. Men så var det ein tysker som ropte på Stukmann og han vart med ned på stabburet. Dit hadde dei kommandert Ragna å vere med. Eg stod der ved veggen. Det kom ein norsk gut bort til meg; han sa eg skulle sette meg på ein benk som stod der. Han sette seg ved sida av meg og truga med at om eg ikkje ville fortelje kor Fredrik var, ville garden bli brent og eg tatt med som gissel. Eg hadde nå fått motet att og forstod at dette var tomme trugsmål. Eg svarte: "Garden er gamal og eg er gamal. Det får ikkje vere noko råd med det". "Jasså, seier du det?", svara han.

Nå kom dei andre opp att frå stabburet. Ragna gjekk mellom dei. Ho hadde blå flekkar i anletet. Dei hadde dengt henne med knytnevar og anna. Ei fleskeskinke, ein havregrynssekk, ein sukkerpose, ein raudost og eit par gummistøvlar hadde dei med seg. Dessuten tok dei med ein ryggsekk som Fredrik åtte. Dei stod ei stund og diskuterte, men så hoppa dei inn i bilane og reiste. Glade var vi og grynsekken stod att!

Det var greit å skjønna at tyskarane var redde og nervøse. Dei torde aldri gå inn i eit hus

utan at ein norsk gjekk fyrst. Dei forstod nok like godt som vi at det bar mot slutten for dei. Det vart nokre spanande dagar nå ei tid. Tyskarane var nedkjempa i heimlandet sitt. Spørsmålet var: Ville dei gje opp her til lands, eller ville dei kjempe vidare? Vi visste dei hadde store styrkar her i landet og i Finland, og at dei nok kunne halde ut i lang tid om dei heldt fram å kjempe. Endeleg fekk vi visse for at krigen var slutt.

Eg gløymer ikkje fyrste dagen eg var nedover etter at det var fred. Det var ein solblank, fin dag. Folk gjekk to og tre og fleire i fylgje, med syttande mai-sløyfer og flagg, og det var berre strålende anlet å sjå, nett som på syttande mai. Flagga lyste bortover bygda. Heimstyrkane hadde kome fram og samla seg i sentrum. Dei hadde kjenningsmerke på armen og skulle vere som eit slags ordensvern. Det trengtes visst ikkje. Folk jubla og festa, men alt gjekk fredeleg og pent føre seg.

Ei tid etter tok tyske militæravdelinger til å kome sørover. Dei stana og kvilte nede ved Stav og ysteriet. Mange av karane gjekk på bygda for å tuske til seg litt mat. Eg hugsar best ein gut frå Wien. Han fekk mat, men han var så glad at han var ikkje i stand til å sitte roleg ved bordet. Rett som det var for han opp, gjorde ein sving bortover golvet og prata: "Vi i Østerrike var i same stilling som de. Vårt land vart og hærteke av tyskarane, og difor er vi så glade nå for at krigen er over". Det såg ut for at tyskarane og var glade, jamvel om dei hadde tapt krigen og mange ikkje visste om dei ville finne nokon av sine i live når dei kom heim. Mange hesteavdelinger var komne heilt frå Finland etter vegen. Det hadde nok vore ein hard tørn for både folk og dyr, men nå stilna det smått om senn. Det tunge og langvarige oppbyggingsarbeidet tok til.

Dette var litt av det som hende under krigen her på øvre Nord-Tretten,

Skrive i mars 1960.

Einar Enge."

Emil Stein forteller: Minner fra krigsvåren 1940

Når en er kommet så langt på sin livsvei som 65 år, er det ofte mange minner som dukker opp for en, oftest minner fra barndom og ungdom. For meg er det ett minne som tankene ofte går tilbake til, og som overskygger de andre: Minnet om søndag 28. april 1940.

Denne søndagen gikk jeg bort til min nabo Edvard Nordjordet. Der var også Oskar og Johan Hongshagen. Det hadde dagen før vært en del skyting oppe i Galterudbygden. Vi hørte skuddvekslingene, og om aftenen så vi røyk og varme opp mot skoggrensen hvor Musdalsskogen begynner. Oskar, Johan og jeg ble da enige om at vi skulle gå en tur for å se hvordan det stod til. Vi så ingen tyskere og hørte ingen skyting, men da vi hadde gått en stund, ble vi oppmerksomme på at Putten var brent ned. Fjøset stod igjen. Vi ble da enige om å gå i fjøset og stelle dyrene. Johan var noe betenkt, så vi. Han ville ikke være med og gikk tilbake. Før vi nådde Putten, kom Laurits og Rolf ned igjen fra Musdalseteren på vei til oss for å høre om vi ville være med og bære Herman Galterud. Han var gardsgutt på Opptun gard, nabogard til Hong og Putten. Da han fikk se at det begynte å brenne i hans hjem, sprang han ned og ble da skutt. Han ble liggende i en bekk som renner mellom Opptun og Hong. Vi hadde tenkt å bære ham til låven, men før vi nådde den, ble vi omringet av tyske soldater, og måtte legge liket på bakken. Tyskerne hadde ligget i stillinger i skogkanten, og plutselig dukket de opp. Vi fikk bind for øynene, og så måtte vi fire gå arm i arm over Musdalsskogen med en eller to tyskere på hver side til vi kom til Svingvoll. Her ble vi kledd nakne og klærne våre undersøkt. Deretter ble vi ført inn til den tyske overkommando for å bli avhørt, men ingen av oss forstod tysk, og ingen tysker forstod

norsk. Hadde noen av oss kunnet litt tysk eller engelsk, tror jeg sikkert vi kunne kommet lettere fra det.

Vi ble stengt inne i den bilgarasjen som står i svingen like ved Skeiveien. Der bodde før ei kone på 80 år, Randine Brustuen, og hennes datter. Brustuen var brent og kona arrestert. Det var en trist dag i og omkring Svingvoll. Kanoner var oppsatt på flere steder. Vi hørte skyting av granater og maskingevær. Alt var branntomter, og skorsteiner stod igjen overalt. Vi hadde ikke sett dette, men ble vi godt orientert av Randine, som også ble holdt fanget i garasjen. Da vi hadde stått der i cirka to timer, ble porten åpnet og vi skulle ut. Da fikk vi se hvordan det var.

Tolv nye fanger var i mellomtiden tatt på Ingridskogen. De var soldater. Vi fire - Oskar, Laurits, Rolf og jeg - ble ført bortover Skeiveien foran en mannsterk tysk tropp. Før en kommer ned til Aamodtbrua, er det en stor skråning og en nokså bratt bakke. Der ble vi stoppet. Det lå cirka sju, åtte døde tyske soldater der som var blitt skutt av norske soldater, som hadde stilling på Vårsetra. Vi skulle bære likene bort, og de ble lagt i en haug bak garasjen vi hadde vært i. Vi var to om hver tysker. De to andre måtte hente noen døde tyskere som lå i en myr ovenfor Svingvoll. Så ble vi sperret inne igjen, men ved tre-tiden om aftenen ble porten åpnet på ny, og vi ble ført på lastebil ned til Tretten.

Blihovde-gardene lå da som før, men om kvelden ble de brent. Da vi kom ned til Tretten, ble vi kjørt inn på ringen til Mikkell Vasrud og satt på noen steiner i hjørnet. Det var mange tyskere i ringen hos Mikkell denne dagen. De drev med fotballsparking med mer, men vi merket godt at tyskerne samlet seg mer om oss der vi satt. Og den vakten vi fikk

der, virket som han var besatt av en ond ånd ! Av utseendet lignet han en forbryter, slike som en ofte ser bilder av. Han var i stadig kontakt med de andre soldatene, førte en ivrig samtale med dem, og vi merket godt at stemningen blant soldatene stadig ble mer opphisset. Blant oss fangene var en lærer fra Nes på Hedemarken som het Lars Skaug. Han hadde lest en del tysk, så han kunne forstå noe av det tyskerne sa, men han kunne ikke uttale det. Vakten vår hadde nok fortalt de andre tyskerne at vi var snikskyttere som hadde ligget i skogen og skutt tyskere og at vi vel skulle skytes. Dette var ikke godt å høre for oss, men han sa ikke noe om det til oss.

Straks etter ble vi ført opp i andre etasje på Solheimsgangen. Der ble vi bakbundet. Vi måtte stå rett inn mot veggen og ikke røre oss det minste. Maskingeværet ble oppsatt og vi ventet bare på tidspunktet da det skulle smelle, men det gikk ikke så fort, for da vi hadde stått der en halvtimes tid, ble båndene avskåret, og vi ble ført opp på biler igjen. Denne gang gikk turen til Tretten kirkegård. Den forbryterlignende vakta var med oss. Nede ved muren ved nederste inngang til kirkegården lå en tysk offiser begravd. Ved siden av denne graven var det markert seks graver som skulle graves - og vi var seks mann. Etter det vi hadde gjennomgått før, var det ingen annen tanke å ta til enn at dette skulle bli våre egne graver. Vi var sultne, men vi fikk ikke engang vann før vi måtte grave. Det var dyp tele, og graveredskapen var ikke den beste. Da vi endelig var ferdige, ble vi ført på bilen igjen. Da begynte vi så smått å komme på andre tanker.

Jo, stillingen for oss var kritisk, men den kunne snart blitt enda verre, for doktor Hekneby og herredsskogmester Stai hadde drøftet seg imellom å hjelpe oss ved å henvende seg til den tyske overkommando. De fant imidlertid ut at nå var tyskerne så opphisset og rasende at det kunne virke i motsatt lei. Den

tankegang tror jeg var helt riktig. - Til vår forundring kjører i alle fall bilen med oss nordover og stanser like før vi kommer til Vålebru. Her blir vi ført bort til en kjeller og puttet inn der. Der var det nok av fanger fra før; for det meste engelske, tatt i Kvam. De var imøtekommende og gemyttlige, så det var liksom et lyspunkt for oss.

Dagen etter ble alle ført ut og på biler igjen. Før vi reiste, kom en norsk lege fram og sa at hvis en mann rømte, ville ti mann bli skutt. Det kunne vært anledning til å rømme, men det var heldigvis ingen som gjorde det. Vi kjørte så til Oslo og ble innkvartert på Akershus. Her ble vi skilt fra de engelske fangene. De skulle i celler for seg selv. Vi fikk straffangenes celler, men det var bra mot det vi var vant til fra før på turen. Jeg var så heldig å ha kr. sytti på meg. De ble ikke tatt fra meg og kom godt med, for der gikk det lotter hver dag og en fikk bestille det en ville ha. Det var omkring 700 militære og sivile fanger der, og det var nok mange som hadde fått lignende behandling som vi hadde fått, om ikke fullt så grusom.

Da vi hadde vært der en seks dagers tid, begynte det å gå rykter om at alle sivile fanger skulle løslates. Det gikk svært godt for tyskerne på dette tidspunktet. Kampene i Narvik opphørte. En dag kom også den gledelige meldingen om at alle sivile fanger skulle hjemsendes. Det var nok ett av de største lyspunkt jeg har hatt da jeg gikk gjennom porten og skulle motta mitt pass. Det var bare Rolf og jeg som fikk pass. Oskar og Laurits var innskrevne som militære soldater. Det var en feil, men de måtte bli værende en tre-fire dager lenger før det ble ordnet opp.

Vi kom ikke lenger enn til Hamar første dag, for toget gikk ikke lenger. De fleste bruer var sprengt. På turen fra Oslo kom vi i følge med en tretling, Ingvald Bergslien, som hadde en datter som var gift og bodde på Hamar. Han skulle besøke henne. På Hamar var alle

hotell besatt av tyskere, og vi ble henvist til å overnatte på politistasjonen. Tidlig om morgenen fikk vi besøk der av Ingvald Bergslien. Han hadde vond samvittighet for at han ikke hadde tatt oss med til sin datter. Der stod alt bra til, så det hadde vært losji der for oss også. Han ville nå spandere frokost på oss før vi dro av sted. Etter frokosten, før vi dro videre hjemover, ble han med oss bort på kirkegården. Dagen før hadde det vært en stor begravelse der for to norske soldater som var falt i kamper på Tretten.

Det var langt å gå til fots fra Hamar til Tretten, men det kviet vi oss ingenlunde for. Vi hadde fått pass, vi hadde fått friheten igjen og etter alt vi hadde gjennomgått, var denne turen liten. Vi lærte av alt sammen at frihet vanskelig kan verdsettes høyt nok.

Det var nok ikke vår tanke da vi gikk fra Hamar å komme hjem samme dag. Det var helst tyske biler som kjørte forbi, men dem hadde vi fått nok av. Jeg hadde en søster i Moelven, og vi bestemte oss for å overnatte der. Straks før vi nådde Moelven kom en lastebil som vi stanset. Vi fikk da skyss til Lillehammer. Der drakk vi kaffe, kvilte på og traff

mange kjente. Vi bestemte oss for å gå så langt som til Øyer til kvelds, men før vi kom dit, kom en lastebil som skulle til Fåvang. Vi fikk sitte på og kom til Tretten i sju-tida. Klokka åtte var jeg hjemme på Hong.

Til slutt en liten bemerkning etter historien på Sagodden: Da skadene som ble påført hus på Tretten skulle takseres for erstatning, ble det lensmann Huuse, Kristian Hagen og jeg som fikk oppgaven. En kveld kom vi til å prate på turen hjem fra Oslo. Jeg nevnte for dem blant annet de to soldatene som falt på Tretten. Lensmannen kjente til episoden: Tyskerne hadde stoppet om natten ved Ledumsgrinda. Der hadde tre norske soldater blitt tatt til fange, som tyskerne ikke ville ha noe bryderi med. De hadde stilt dem sammen og kommandert dem til å ta tre skritt fram. Fangene ble skutt og kastet på ei steinrøys. Om morgenen hadde en tysker blitt oppmerksom på at det var liv i èn av dem. Han underrettet Røde Kors om dette. Han ble sendt til sykehuset på Lillehammer, ble frisk igjen og således kom dette for en dag.

Emil Stein.

Fra Per Romundgards beretninger

”Den 9. april var ein fin solskinsdag. Eg hadde vore nedpå Pålsrudsaga etter eit lass materialer og tala da ved Alf Lie. ”Ja, nå tenkjer eg du snart kan dra på nøytralitetsvakt att” sa han og fortalde at mye og mangt gjekk føre seg nå. Vel oppattkome kom Inga og undrast på om eg ville høyre nytt, og så fortalte ho at alle dei viktigaste byene var hersett om natta og at det var gått ut ordre om mobilisering. Eg gjekk straks til radioen for å høyre når fyrste mobiliseringsdagen var ettersom eg skulle møte den andre. Skam å seie vart eg ikkje klokare av det som der var å høyre, og det var lett å skjøna at alt var nokså ugreit. Da gjorde eg ein tur til

Losna og fekk tak i nokre underklede; tenkte det var bra å ha med seg noko sjølv. På oppturen trefte eg Paul Einarsveen som hadde vore oppover for å tala med meg. Med vi sat der, kom det farande eit kvinnfolk frå nordi Fåvang. Ho skulle til bror sin på Tretten for å få han til doktoren, for det var da inga meining i at han skulle møte opp, som hadde både hjer-tefeil og ymse anna, meinte ho. ”Døkk får gjera det beste døkk kan, døkk” sa ho og før vidare som eit stridt ver. (Det er kanskje ikkje pent å fortelja dette, men da eg veit at du vil gøyme dette inntil vidare og da eg har tenkt å gje eit bilete av korleis folk reagerte, tek eg det

med. Vi som fekk den gode formaninga, måtte i alle fall dra på smilen enda så gale det var, og vi har hatt oss mang ein god flir av det seinare au. Somme kjerringer er slike”)

Andre mobiliseringsdag var 11.april, og det var folka på Tretten da toget fôr. Eg tala ved fleire norddøler på toget, og alle var stille og alvorsame. På Jørstadmoen var det stappfullt med folk, og alle vi ankomne vart samla ved ei brakke der løytnant Dalseg tala til oss. Han sa seg lei for at det ikkje kunne bli utlevert klede og våpen straks, ”men vi har utlevert utstyr til dobbelt så mange som det etter mobiliseringsplanen skal gå frå Jørstadmoen”, sa han og la til med dårleg skjult harme at alt dette var kommet som julekvelden på kjer- ringa. Så ba han alle ikkje-stridande koma fram, og dei fekk reise heimatt. Etterpå ba han alle sjuke om å tre fram, og det vart ein bra flokk. Løytnanten flirte litt beiskt og undrast på om det verkeleg var så at halvdelen av

dalens befolkning var sjuk. Dei fekk likevel òg reise heim. Vi som stod att, vart òg bedne om å reise heim, men møte att etter nærare ordre. Eg syntes det var harmeleg å reise heim for så å ta farvel att om ein dag eller to, og då eg trefte kaptein Rundin som var kompanisjef på nøytralitetsvakta om vinteren, spurde eg han til råds. ”Er du god skytter?” spurde han. Eg forsikra at eg kunne måle meg med kven som helst, serleg når eg visste at det ikkje vart prøvd! ”Kom her i morgon kl. fire” sa Rundin. Det gjorde eg så; eg fekk då uniform og gevær og var dermed ”komen i krigen”.

Eg vil med det same få seia at løytnant Dalseg og kaptein Rundin var av dei kjekkas- te karar ein kunne sjå, og dei verka sikkert heldig på oss alle med si ro og sin disiplin.

Etter nokre dagar på Smestadmoen med mykje vakt og mykje ammunisjonslesing på bilar, vart eg send til Tretten saman med ca. 30 mann. Vi vart innkvarterte på Fonstadsa-

Fra Stav for 23. april 1940.

len, og Liv Fonstad og døtrene til Ole Bergset kokka åt oss. Vi hadde det som grevar medan vi var der, og eg kan forsikra at dei unge gjentene stod høgt og vart respektert av alle og gjorde sitt til den gode tonen som var å merke hos alle. Det er rart med kvinner !

På Tretten gjorde vi svært lite, syntes eg - tala ved folk og hørde på rykter, som det var nok av. Andre dagen vi var der, trefte eg Anne, syster mi, som arbeidde på ysteriet. Ho hadde høyrte at løytnant Dalseg var skoten, og eg syntest det var så forsett. Eg sa det var lite truleg ettersom eg hadde tala ved han dagen før, og så vart da det ryktet avliva. - Alle bygdefolk vi kom i kontakt med, var hjelpsame og greie; det er rart med felles lagnad ! Ei stor oppmuntring var det da vi fekk sjå engelske soldatar; da tykte vi det såg ljost ut. Dei var for det mest små karar med brun uniform og runde hjelmar og hadde klumpete gevær mot Krag'en, tykte vi.

Slik gjekk dagane fram til den 22. da dei tyske flya tok til å skyte. I alle fall var det fyrste gongen eg hørde dei, og vi hadde stor respekt for den lyden enda eg må tilstå vi ikkje hørde om eit einaste tilfelle der nokon vart råka, utanom ein artillerihest som måtte spennast frå og avlivast oppi vegen ved Stav om kvelden. Om kvelden vart det og slept bomber, og eg hugsar godt den fyrste utan å vite kvar ho fall. Eg låg innpå Fonstadsalen da det small, og det kjendes som eg vart lyft frå golvet. Det er vel ikkje naudsynt å fortelja at stemninga vart monaleg lågare den kvelden enn før. Og noko av det verste var at gjentene vart borte og det vart slutt med maten og dei gode dagane.

Tidlig om morgonen den 23. vart eg sett på vakt ved Eriksrud, med ordre om å stanse alle avdelingar nordanfrå og melde dei for ein offiser på Stav. Dei fyrste som kom, var Alfred Moen og Ludvig Halstenstad med handkjerre

Fra Stav etter 23. april 1940.

og husgeråd. Dei stana og prata som kjensfolk bruker gjera, men eg ba dei dra vidare så fort som råd: "Eg trur ikkje dette er nokon bli-vande stad når det lir på dagen" sa eg.

Så kom ei lang rekkje bilar, kamuflerte med furubar. Eg stana den fyrste, og ein gamal, gråhåra kaptein bøygde seg ut. "Dette er mitraljøsekompaniet. Heft oss ikkje!" kveste han. Eg syntte han huset på Stav og ba han melde seg der, og den lange bilrekkja sette far-ten opp. Det var nå livleg skyting i Skarsmo-en.

Når det gjeld resten av dagen, er eg nærast noko uklår når eg tenkjer attende. Inntrykka kom vel for fort til å kunne feste seg hos ein. Eg hugsar ein sersjant frå Nordre Land som kom gåande utan pakning men med gevær på aksla, så roleg og likeglad at eg tenkte at du må jammen ha ein skrue laus. Han var komen over frå Saksumsdalen og rusla roleg vidare etter at eg hadde forsikra han om at mat ikkje var å oppdrive.

Utpå kvelden var troppen vår samla i ve-gen ved Eriksrud med ordre om å vente til sje-fen vår kom; han var framme for å sjå korleis det gjekk i framste line. Det hadde nå vorte adskilleg meir liv i sakene. Ettersom eg kunne sjå, slo granater tett ned i Sørtretten-vegen, og vi høyrde også mange over oss - i retning Nord-Tretten og øverbygda, tykte eg. Men så visste vi ikkje ordet av før heile vegen var full av engelske soldatar. Det var fronten som rauk. Befal flaug att og fram med dragne pi-stolar og freista nok å stane dei, men det nytta ikkje. For meg såg det ut som om mange av soldatane var heilt sanselause, og det var eit syrgjeleg syn. Eg kjem i hug at eg og Magnus Snilsberg frå Torpa hoppa opp på bilen vår og reiv åt oss alle dei patroner vi fekk ned i lom-mene. Båe tenkte vi at nå er tyskarane hakk i hel. Slik er det når panikken tek ein. Det har ingen ting med mot å gjera, det er berre reine sjølberginga ein reagerer etter.

Langt om lenge fekk vi sjå vår; han var ber-re kadett, forresten - ein liten kar med ei mjuk, syngjande sørlandsdialekt, men ein bra kar, trur eg, og med eit klårt omdøme enda så ung han var. "Her er ingen ting å gjøre. Ta plass!" sa han. Og eg trur, skam å seia, at det var med ein viss lettnad vi kjende at bilen seig i veg nordover. Smått gjekk det, og trangt var det, og det tok ei lang stund før vi nådde Ma-gelinesset. Da steig røyken opp frå Tretten, og eg tenkte at Gud veit når du kjem her att.

Vi reiste frå Tretten om kvelden 23. april. Det gjekk ikkje fort, for vegen var full av bilar, hestetren og gåande soldatar, alle på flukt nordover. Eit syrgjeleg syn. Mange engelsk-menn freista å kome opp på bilane våre, men dei var overfylld frå før. Det var berre tre av dei som fekk klora seg fast. Da vi for over Magelinesset, såg eg borti baklia at snøen var raudkvit og det var så fredeleg der. Men over Stav og Tretten tok røykskyene til å stige opp.

Etter ei uendeleg lang køyring var vi ende-leg i Ringebu og stana opp medan sjefen vår freista å få litt orientering om stillinga. Eg trur knapt det vart noko resultat; han kom att og det bar vidare til Harpefoss der vi vart inn-kvarterte hjå ein gamling ved namn Erland-sen rett ved Harpefossbrua. Det var ein sno-dig ende, og vi hadde ingenting å klage over der. Morgonen etter vart vi purra med beskjed om at tyske fallskjermmfolk var sleppte ned på Gålå. Det var falsk alarm. Om dagen lessa vi ammunisjon på bilar frå eit svært lager i Gryttingslia. Om kvelden vart det så merke-leg folkelaust der. Det kom bod om at vi måt-te rappe oss og kome på bilane, for tyskarar var på veg nordover frå Frya. Vi såg sørover. Heile Fronsbygda låg der så fredeleg. Vi fun-derte på om vi skulle sette varme på heile Gryttingshaugen før vi strauk, men med bon-dens nedarva motvilje mot å øydelegge verdi-ar, let vi det vere. Det hadde sikkert gått ut over bygda."

Magnus Ledum

Litt om det som hendte i bygden

”Jeg vil gjerne meddele litt om det som hendte i bygden; for eksempel om ”gode folk og dårlige folk”.

Under krigshandlingene var det en del bygdefolk som stjal og røvet, liksom tyskerne. De synes visst det var lettvinnt å tilegne seg andres gods. Her på Ledum ble stjålet fem nye fiskegarn i båthuset på Sagodden, og en sykkel som tilhørte Ove Nerli. Det er sikkert at det var bygdefolk som tok både fiskegarna og sykkelen.

På Tretten var det noen få som meldte seg inn i National Samling. Da krigen var slutt, ble de satt i fengsel. Det var en del gutter som under krigen framstod som motstandere av okkupasjonsmakten. Ved krigens slutt ble de helt ville. De hadde tatt lærdom av tyskernes brutalitet og for fram mot NS- fanger med en slik nådeløshet at det var en skam. Det var mange av disse NS-folkene som aldri hadde vært på et møte eller vært med på noe som helst. Nå ble de trukket fram som landssvikere og frarøvet så vidt mye gods at det var så vidt de ikke ble henvist til forsorgen. Videre var det en del borgere som forsøkte, lik farisere, å slå seg på sitt bryst: ”Jeg har under krigen holdt min sti ren. Her er jeg”.

I en liten bygd er forholdene så gjennom-siktige, og det viste seg enkelte ganger at de samme herrer hadde utnyttet sine medborgeres nød til egen fordel. Det viste seg for eksempel at en bonde hadde hatt omgang med tyske offiserer på Victoria Hotell på Lillehammer og solgt kjøtt til dem, men samtidig nektet salg til nødlidende bygdefolk. Denne mannen likte å sitte på en kaffe i sentrum og skryte av sin store nasjonale holdning. Etter krigen fikk mannen diplom av den såkalte hjemmefronten for utmerket holdning under krigen. Stor skam !

Likeså var det en formann for den såkalte

hjemmefronten, som hadde store hønsehus hvor bygdefolk ble nektet kjøp av egg. Samtidig solgte han egg til byfolk med god råd for kroner to pr. egg.

Undertegnede som under krigen hadde ansvar for meieriet og forsyningen, fikk stadig anonyme meldinger fra folk som anmeldte sine medborgere for ikke å oppfylle sine ukentlige leveranser. Disse brev havnet bestandig i papirkurven. Jeg hadde aldri drømt om at mennesker kunne være så usle mot hverandre og det i motgangens dager.

En nabo av meg, vel førti år gammel, meldte seg under krigen inn i NS etter press fra en slektning. Våren 1945 ble han fengslet som landssviker og satt i et fengsel sør for Lillehammer, kalt Klarabu. Denne mannen var ikke sterk til helsen. Han hadde dårlig mage. I retten ble han dømt til 1.1/2 års fengsel og inndragning av kroner seks tusen. Dommen ble påanket, men ble da forhøyet til 2.1/2 år. Kosten i fengselet var til daglig gammel spekesild. Jeg anbefalte mannen å gå til legen og få attest på at han ikke kunne tåle dette kostholdet. Det hjalp ikke mannen; han måtte møte opp i fengsel og lide for sin synd. Han betalte de seks tusen og ble satt inn. Noen dager etter ble han syk og ble først liggende på fengselssykehus i tre dager. Så ble han sendt til Oppland Fylkessykehus, hvor han døde noen dager etter av blindtarmbetennelse med påfølgende bukhinnebetennelse og tarmlammelse. Da enken satt i små kår (stor gjeld), forsøkte jeg å få tilbake den innbetalte inndragningen. Politimesteren som hadde ansvaret for det hele, lot dokumentene i saken forsvinne, og jeg kom ingen vei med søknaden om tilbakebetaling. I dag, i 1954, ser vi slike følger av ulykkelige begivenheter under krigen og uansvarligheter etter krigens slutt.

I 1940 ble en del motstandere av tyskerne redde og kom seg over til England eller Sverige. Dette var ofte ungdom som på denne måten opplevde noe av et eventyr. I 1945 kom disse ungdommene tilbake og ble nå innsatt i den store mengde av ledige stillinger. Følgene av dette var at uansvarlige og helt udyktige folk kunne forstå gjenoppbyggingen. Som et eksempel kan nevnes at et par gutter fra dalen rømte til Sverige på grunn av et tyveri. Da de kom tilbake fra Sverige etter krigen, ble de ansett som politi i Trondheim.

Til slutt en liten munterhet.

Jeg har nevnt foran at karer som kom tilbake til Norge fra Sverige eller England, ofte var svært til karer.

Våren 1945 etter krigens slutt var mange av disse storsnutete gutter å se etter veiene. Jeg kom en dag fra Stavheim mølle med et lass mel på langslede. I svingen ved Abbotjernet kjørte jeg nordover på venstre side, da det ennå lå en del snø der. Da kom en ung gutt etter meg, som hadde fått to stjerner på våpenjakken. Han hadde en eldre privatsjåfør, som kjørte tett inntil min slede. Jeg stanset og spurte hva han ville. Han forlangte at jeg skulle kjøre over på den andre siden da jeg kjørte ulovlig. Jeg ba ham reise hjem til sin mor og lære folkeskikk og så komme tilbake. Da reiste han.

Magnus Ledum

Tyske soldater gravlegg ein engelsk soldat på Lybekkjordet. Hjelmen på korset fortel at han var engelsk. Den gravlagde vart seinare flytt til Nordre gravlund i Lillhammer

Brit-Ida Berg Hansen:

Minneplate avduket på Sagodden

I vår, sekstifem år etter farens død, fikk barna til sersjant Amund Dahlsrud legge blomster på et minnesmerke reist på stedet hvor den brutale henrettelsen av faren fant sted på Sagodden 23. april 1940.

Når det gjelder hendelsene ved Sagodden, viser vi til historiene i papirene fra Ledum i denne utgave - spesielt dr. Humerfelts beretning, og til beretninger om krigen som før har stått på trykk i "I gamle fotefar"

Folk i Øyer og på Tretten som opplevde den annen verdenskrig, har lenge ivret for å få reist et minnesmerke ved Sagodden på Tretten, spesielt knyttet til det brudd på folkeretten som fant sted. I forbindelse med marke-

ringen av at det nå var 60 år siden freden i 1945, ønsket Øyer og Tretten historielag å realisere planene. I arbeidet med gjennomføringen ble Kjell Elvestad og Ola T. Rybakken trukket inn som spesielle rådgivere.

Ca. 150 mennesker var møtt fram ved en flaggpyntet minnestein den 23. april, det vil si på dagen 65 år etter folkerettsbruddet med så tragisk utgang. Blant de frammøtte var en rekke representanter for familien Dahlsrud,

blant annet tre av Amund Dahlsruds barn - sønnen Kjell og døtrene Liv Marit Uthushagen, Elverum, og Solveig Hana, Stavanger. Ordfører Ole Hageløkken representerte Øyer kommune.

Høytideligheten ble innledet med allsang av "Ja, vi elsker" til tonefølge av Tretten Musikkforening. Historielagets leder, Brit-Ida Berg Hansen, minnet i sin innledningstale om at mange unge menn, både norske og utenlandske, ble såret eller ga sitt liv ved Sagodden. Ingen av dem skal være gjemt og glemt om man hadde valgt å vie dagen spesielt til offer for det folkerettsbrudd som fant sted.

Rittmester Per Engh, Lillehammer, som deltok i forløpet og var til stede under det som så skjedde, holdt dagens tale der han ga en levende beretning om bevegelsene til de norske troppene fram til Ledumsgrinda (Sagodden) og sammenstøtet med tyskerne

der. Han avduket deretter minneplaten som er laget i messing ved Olsen Nauen Klokkestøperi og har følgende innskrift:

"Til minne om 23. april 1940 da sersjant Amund A. Dahlsrud, f. 1894, ble likvidert her av tyske soldater. Dette var brudd på folkeretten. Minnesmerket er oppsett av Øyer og Tretten historielag 23. april 2005."

Familien Dahlsrud la nå ned blomster ved merkesteinen før de plantet et fint rogntrær. Brit-Ida Berg Hansen uttrykte håp om at treet skulle vokse seg stort og vakkert og alltid få stå i fred. Minnestunden ble avsluttet med at musikkforeningen spilte og folket sang "Gud signe vårt dyre fedreland".

Etter høytideligheten var familien Dahlsrud, Per Engh, ordfører Hageøkken og andre innbudte historielagets gjester ved en enkel servering på Bådstø.

Familien Dahlsrud planter tre på Sagodden.

Min far Amund Dahlsrud

Mine søsken og jeg vil gjerne få takke historielaget for en fin minnestein med plate til minne om vår fars brutale død under krigen. Det er med dette reist et varig og historisk minne om det som skjedde på Tretten 23.04.1940.

Så noen ord om min far Amund Dahlsruds liv, som ikke allerede er nevnt i historielagets bøker.

Min far var bestyrer på tjærefabrikken ØTAS i Elverum i mange år og overtok senere fabrikken. Tjærefabrikken var, etter datidens forhold, en ganske stor fabrikk. Der ble det produsert tretjære til impregnering av båter, hus og redskap. Det ble også laget terpentin, trekull og filterkull til industrien, samt noe støvlesmøring. Alt ble produsert av tyrirøtter.

Far var i sine unge år en god baneskytter. Han skjøt med "Krag Jørgen" i Christiania Østre Skytterlag. Diplomer og premier vitnet om det. I samarbeide med forbundssekretær Hennie satte han også opp tre landsleirer for speiderpiker på henholdsvis Terningmoen, Jørstadmoen og Røsholmen ved Tyrifjorden.

Far var vernepliktig befall ved mobiliseringen. Før avreise ble han og mor enige om at jeg, deres eldste sønn, den gang atten år, skulle få følge med for å få vite hvor jeg skulle delta. Far hadde en ny Opel lastebil som ble beordret levert på Storhamar skole. På skoleplassen ble det gitt ordre om at de med førerkort for bil ikke måtte forlate plassen. Jeg hadde førerkort og ble tatt ut til å kjøre et lag fra Ringsaker eskadron. Far kom med i Stange Motormitraliøse Kompani.

Etter mobiliseringen, når alle hadde fått sin oppgave, kom far og jeg fra hverandre. Jeg traff ham senere tilfeldig en gang ved Tangen.

Han fortalte da at han hadde fått i oppdrag å passe på et visst antall biler med mannskap under ledelse av Rittmester Aamodt. Ved sammenstøtet på sidevegen Ledem nord for Tretten var antallet biler redusert til 25 stykk og 93 mann.

Under ledelse av Rittmester Gysler og Løytnant Pettersvold ble laget jeg kjørte tatt ut til å sprengre ei bru over Vikselven på Trondhjemsveien. Vi dro derfra til Ringsaker, Åsmarka, Lillehammer og Tretten. På Tretten ble bilen jeg kjørte bombet og gikk opp i flammer ved meieriet. Derfra ble jeg satt til å kjøre befall. Vi passerte Dombås og Åndalsnes og overga oss til slutt ved Åfarnes uten å gjøre motstand. Vi opplevde mange trefninger under denne ferden. I samlet kolonne ble vi så kjørt til Lillehammer for å bli satt fri.

Fra Lillehammer gikk turen hjem til Elverum. Det var mange rykter å høre og vi fikk hilsener fra far. Etter tre dager tok jeg sykkel for å lete etter far og bilen. Da jeg kom til Tretten, kunne lensmannen der fortelle at bilen vår stod hos gardbruker Gunnar Botterud, men ingen visste noe om far. Senere kom et brev som fortalte om ham. Han var blitt skutt på Tretten av tyske soldater. Senere kom det for dagen et reklamekort han hadde hatt på seg. Feilen ble oppdaget og han ble sendt til Elverum og gravlagt der.

Det må ha vært noen grusomme minutter far, Evensen og Håland opplevde før de ble skutt. Far forsøkte å forhandle med de desperate tyskerne i sorte uniformer med dødningshoder på kravene, men det var forgjeves. Tre våpenløse norske soldater ble skutt på kloss hold.

Sigurd Wedum:

Aprildager 1940 i Øyer

Minner viskes ut, men noen sitter for alltid. 22.april 1940 sitter spikret hos meg.

Dagene før var alt i Norge snudd opp ned. Inn på gardsplassen på Aasletten rullet store lastebiler med folk. Noen hadde uniformsjakker eller uniformsluer. Noen hadde en Krag-Jørgensen. Ovenfor stabburet stod det plutselig to feltkjøkken. To unge soldater, Hans Undset Svarstad og Ole Henrik Moe, ble satt til å hogge spesialved for matlaging. Mor gikk forbi: "Kjære, itte gjer døkk någå", advarte hun. "Nei, hogge ved kunne vi ikke", sa Ole Henrik Moe, han husket episoden 44 år senere, da som sjef for Henie Onstad-senteret.

Dette nevnes for å vise det virvar som hersket: Mobiliserte norske soldater måtte klare seg uten utstyr, og det var dårlig styring på arbeidsoppgavene som skulle gjøres.

Plutselig krydde det av soldater i brune uniformer som snakket et fremmed språk for en niåring som jeg. Britiske hjelpetropper var landsatt på Åndalsnes 17. april. Særlig minnes jeg to offiserer med brede, røde bånd på høye luer. De gikk med faste skritt til og fra jeepen, og de brydde seg ikke om fly i luften. I vognskjulet ble det stablet 10-15 kasser med boksmat. Det hadde cornbeef, et produkt som vi bare drømte om på den tida. Jeg fikk en smakebit som ga mersmak.

Krig i luften

Det var ting i vente. Min bursdag 21. april hadde aldri vært feiret særlig, og denne våren ble den absolutt glemt. 22. april skulle bli Da-

gen. Det var overskyet vær, gråblå skyer, men litt for tidlig på året for tordenvær. I ettertid ble det servert en vits om norskamerikaneren som spaserte på Karl Johan 9. april og sa: "Det ligger war i luften". Det var lite vår i Øyer, men krig (war) og "torden" skulle det bli.

Vi gikk der i kaoset som hersket blant norske og engelske soldater, og plutselig begynte det å skje ting. Vi hørte en slags knitring. Søster Dagny tok omsorg for lillebror. Vi løp ut av garden, forbi grishuset og opp gjennom Midtjordet. Vi løp og gråt, ville bort fra noe vi ikke visste hva var. Vi gjemte oss bak store steiner når det knitret som verst. Vi visste ikke at dette var mitraljøseld fra tyske fly, men skjønte at det var farlig. Vi fra Aasletten havnet på garden Jahr.

Å sitte på Jahr og se ned på Aasletten og den rette veien sydover til Solvang skole, var som å sitte i amfi på et teater. Vi hadde perfekt utsyn. Drønn fra kanoner og skudd fra gevær økte utover ettermiddagen og kvelden. Vi så først et skarpt blink i "øvre" pensjonatbygningen. Så smalt det i grisehuset. Deretter lyste det opp i butikken. Tre fulltreffere Tilslutt et mindre glimt i "midtre" bygningen.

-Nå breinn det snart!, fryktet vi. Brann ble det heldigvis ikke.

Himmelen var blåsvart. Et tysk bombefly med stort hakekors på fløy lavt oppover dalen i høyde med Jahr. Vi stod ute foran våningshuset og så rett inn på flyveren. Bak ham satt en kar med liksom to pinner foran seg. Jeg som niåring visste ikke at dette var mitraljoser. Vi stod der på rekke og rad; et perfekt skytemål i silhuett. Hvorfor ble vi ikke meid

ned? Fordi tyskerne var indoktrinert med at de kom som befriere til Norge, ikke som fiender, derfor skulle den germanske rase spares.

Granater og store skader

Vi så tyskerne rykke fram som maur. De småløp i sikksakk med 10-15 meters mellomrom, forbi Solvang. Fars hvitmalte stakitt på veien mot Aasletten markerte godt. Plutselig var de borte, da hadde de kastet seg ned i veigrøfta. Dette gjentok seg, men fra Aasletten kom intet motangrep, der var alle flyktet. Vi hørte skrik om natta, og skjønnte at dette kom fra griser, ikke mennesker. Asmund Strangstadstuen fra Tretten var ansatt hos far. Han var både flink og modig. Han gikk ned neste morgen, avlivet 5-6 griser som var skadet av granatsplinter, og fikk gitt mat til både gris og ku.

3 av 4 granater hadde gjort godt arbeide. Granaten i grisehuset hadde truffet blink, og splinter var strødd ut over mer enn 100 griser. Granaten i "Øvre" bygningen traff midt på, og raserte fælt i 1.etasje. Den ærverdige etasjeovnen, minst 2,5m høy, ble delt i to. Ovnen ble restaurert like fin, dog minst en etasje lavere. Granaten i butikken gjorde lapskaus av varebeholdningen, mens den som traff "Midtre" gjorde liten skade. Det ble blåst ut 180 store og små glassruter på Aasletten den kvelden. Et artig minnesmerke ble en granatsplint

som ikke ødela, men skamferte gradestokken på sydveggen i "Midtre" Splinten var 3-4 cm i diameter, 10 cm lang. Både splinten og den skadeskutte gradestokken ble senere beundret som krigssuvenir av turister i over 50 år, men en dag var termometeret borte. En kan spørre seg hvem som kan ha hatt interesse av en gradestokk med navnet "Moen" i blått på skrån. Splinten sitter fortsatt i veggen.

Vi ble ikke på Jahr mange dager. Far likte dårlig "å ligge innpå noen" som han sa. Vi vågde oss ned igjen på Aasletten. Det var enormt mye å rydde opp i, men etter hvert gikk livet omtrent som før, men med tyskere rundt oss. De holdt seg likevel stort sett unna til det var ryddet opp. Først da kom de tilbake og rekvirerte alle bygningene til disposisjon som overnattingssted for veifarende tyskere til enhver tid. 3 sykler; en rød ballongsykel og to herresykler, var forsvunnet. Okkupanter med trøtte bein hadde tydd til hjulet som framkomstmiddel. Bilen, en grå Chevrolet 1937-modell, kommet over fra Amerika, stod urørt. Den var nemlig vinterparkert på 4 trekubber – uten batteri. Tyskerne tok den senere.

Hvordan gikk det med cornbeef'n? Jo, noe av det første tyskerne gjorde var å kjøre den til et sikrere sted. Den stod nemlig ikke trygt, for vi hadde registrert godbiten, men rakk ikke, vågde kanskje heller ikke, å forsyne oss.

Det var mye tyskervirksomhet på Aasletten under krigen, blant annet bodde det tyskere der hele sommeren da de bygde opp igjen jernbanebrua over Lågen ved Hunderstasjon. Soldater i tren og tropper overnattet også mange ganger. Det var uhyggelige kvelder og netter for oss. Men alt dette foregikk etter 22.april 1940, og er en helt annen historie.

- Min far var russisk krigsfange på Stav

Under krigen satt russiske krigsfanger i fangeleir på Stav på Tretten. En av dem, Jefim Ivanovitsj Fedosjenko, kom seg hjem til Russland etter krigens slutt og fikk leve resten av sitt liv med familien der. Han følte at livet hans var blitt berget fordi han fikk være i Norge og ikke ble sendt til leir i Tyskland. Hele livet ønsket han å se Tretten igjen. Ønsket gikk aldri i oppfyllelse, men i vår kom hans sønn, Victor Fedosjenko, til Tretten for å stedet hvor faren satt fanget.

På vårparten i år, 2005, fikk Anne Hagen i Øyer kommune en telefon fra den norske ambassade i Moskva: En russer, Victor Fedosjenko, ønsket å komme til Tretten både for å se leiren på Stav der hans far hadde sittet som fange, og han ønsket å delta i feiringen der på jubileet 8. mai. Ettersom det ikke var noe spesielt 8.mai-arrangement i Øyer, ble han koblet inn på det som skulle skje på Jørstadmoen og Lillehammer. Ottar Husemoen, som vokste opp ved Jørstadmoen og har god kjennskap til både krigen og russiske krigsfanger, og som attpå til snakker både tysk og litt russisk, stilte sjenerøst opp som vert og sjåfør for gjesten.

Ønsket om å få se Tretten skulle oppfylles 8. mai. Ordfører Hageløkken og Anne Hagen fra kommunen og Brit-Ida Berg Hansen og Johan Rybakken fra historielaget tok imot gjester og tolken Sylvia Tvedt på Stav. Etter befaring i huset der fangene engang bodde, inviterte kommunen til lunsj på Glomstad før turen gikk til den russiske graven på Tretten kirkegård. Besøket på Tretten ble så avsluttet med en tur til stasjonen slik at Fedosjenko kunne se ruten fangene marsjerte fra og til Stav når de arbeidet med hogst i furuskogen på Wasrudmoen.

På turen tilbake til Jørstadmoen ble det en liten stans i Øyer der Reidar Johannessen fortalte om de russiske fangene på Granrudmoen og fangen som ble henrettet ved Neremo mølle.

Viktor Fedosjenko forteller

-Min far var ugift da han ble utkalt. Da han vendte hjem etter krigen, gikk han arbeidsløs i to år. I 1947 traff han min mor og giftet seg. For å få noe å leve av flyttet de til Uzbekistan, og der ble jeg født. Jeg var enebarn. Min utdanning fikk jeg etter hvert i Hviterussland, og jeg jobbet blant annet i avdelingen for sikkerhet i Tsjernobyl. To år før den store ulykken der reiste jeg imidlertid til Norilsk, en gruveby som ligger ved Jenesei, på 69 breddegrad. Her utvinnes både jernmalm, nikkel og kobber. Byen og gruvene er bygd opp av krigsfanger som Stalin sendte dit og innkvarterte i "lag". Med tiden ble jeg far til to sønner og en datter. Både jeg og min familie jobbet i Norilsk.

- Da min mor døde, flyttet jeg til far og bodde sammen med ham og tok meg av ham. Hele tiden snakket han om at han ville tilbake til Tretten. Han følte stor taknemmelighet fordi han var kommet dit og ikke til for ek-

sempel Tyskland. Tretten hadde berget livet hans, sa han alltid. I 1999 døde han uten at ønsket om å se Tretten igjen var blitt oppfylt. Når jeg nå er på Tretten, er det for å oppfylle hans drøm.

Represaliene

Far likte av ulike årsaker ikke å snakke om det som hadde vært vondt og vanskelig. Det som skjedde med russerne når de kom hjem, kalte han represalier. Nesten alle de russiske krigsfangene fikk represalier etter hjemkomst. At fangene risikerte represalier, fikk de for så vidt vite. De tyske sjefene fortalte dem blant annet hvordan det ville gå når de kom hjem. Min far var for øvrig et unntak som bekreftet regelen; han ble gående arbeidsløs og reiste etter hvert til Uzbekistan.

Fangene kjente imidlertid ikke til Stalins utsagn om at Russland ikke hadde krigsfanger, bare svikere av sitt land, og hadde de hørt det, kunne de ikke tro det. De ville derfor rei-

se hjem så fort krigen var over. Da sannheten gikk opp for dem, var det for sent å angre. De som hadde trodd det de hørte, gråt av skrekk da de forlot leiren i Norge. "Retts sakene" for represalier ble idømt, var også enkle og rutinemessige.

Det gikk likevel an å komme seg unna. Mange endret fornavn, etternavn eller begge deler, eller de oppga at de hadde tjenestegjort i armeen, men ikke at de hadde vært fanger. Register og dokumenter var det både lite av og nå lite igjen av, så mange opplysninger lot seg ikke kontrollere.

At det fantes repatrieringskommisjoner over hele Europa som samlet sammen russere og sendte dem hjem, visste jeg ikke før nå. Jeg hører at fanger ble hanket inn til Jørstadmoen og sendt derfra og at det foregikk slike "for-sendelser" fra flere steder i Norge. Min far sa lite om hjemreisen. Den foregikk nok gjennom Sverige med tog eller også med båt, etter det jeg nå har fått vite. Jeg har ikke vært

Ordfører Ole Hageløkken tar imot Victor Fedosjenko for å vise ham stedet hvor faren satt fanget.

Foto: Anne Hagen.

klar over det før oppholdet på Tretten. Min far satt to steder i Norge. I tillegg til Tretten var han plassert ved Hønefoss. Fangene her ble fraktet ca. 10 kilometer på et smalt jernbanespor til Eggemoen, der de skulle delta i bygging av flyplass.

Måtte spise søppel

Fra leirene snakket far om maten, mest om mangel på mat. Han fortalte at de spiste potetkrell og annen kastet mat. Lort og mugg, for eksempel grønne pølser, nevnte han i den forbindelse, men - han snakket ikke mye og gjerne om dette. Antagelig hadde han en slags skamfølelse fordi de hadde tatt avfall og spist det. At kosten var dårlig, var i alle fall sikkert, og kombinert med hardt arbeid, var det svært hardt å overleve. Min far var 32 kilo da han ble løslatt. Etter løslatelsen fikk russerne tilgang til et tysk proviantlager, trolig i Håve-moen. De første dagene kunne de likevel ikke spise så mye.

Far husket imidlertid hyggelige ting også - for eksempel at han hadde en venn her som het Hekneby og ei dame han mente het Johanne eller Anna Arntsen. Han husket også hvordan lokalbefolkningen kom med mat da freden kom. Ikke bare fikk de spise det de or-

ket, de fikk også med seg så mye de orket å bære. Far husket godt et tørt, knusprig brød, som jeg nå forstår hetes flattbrød.

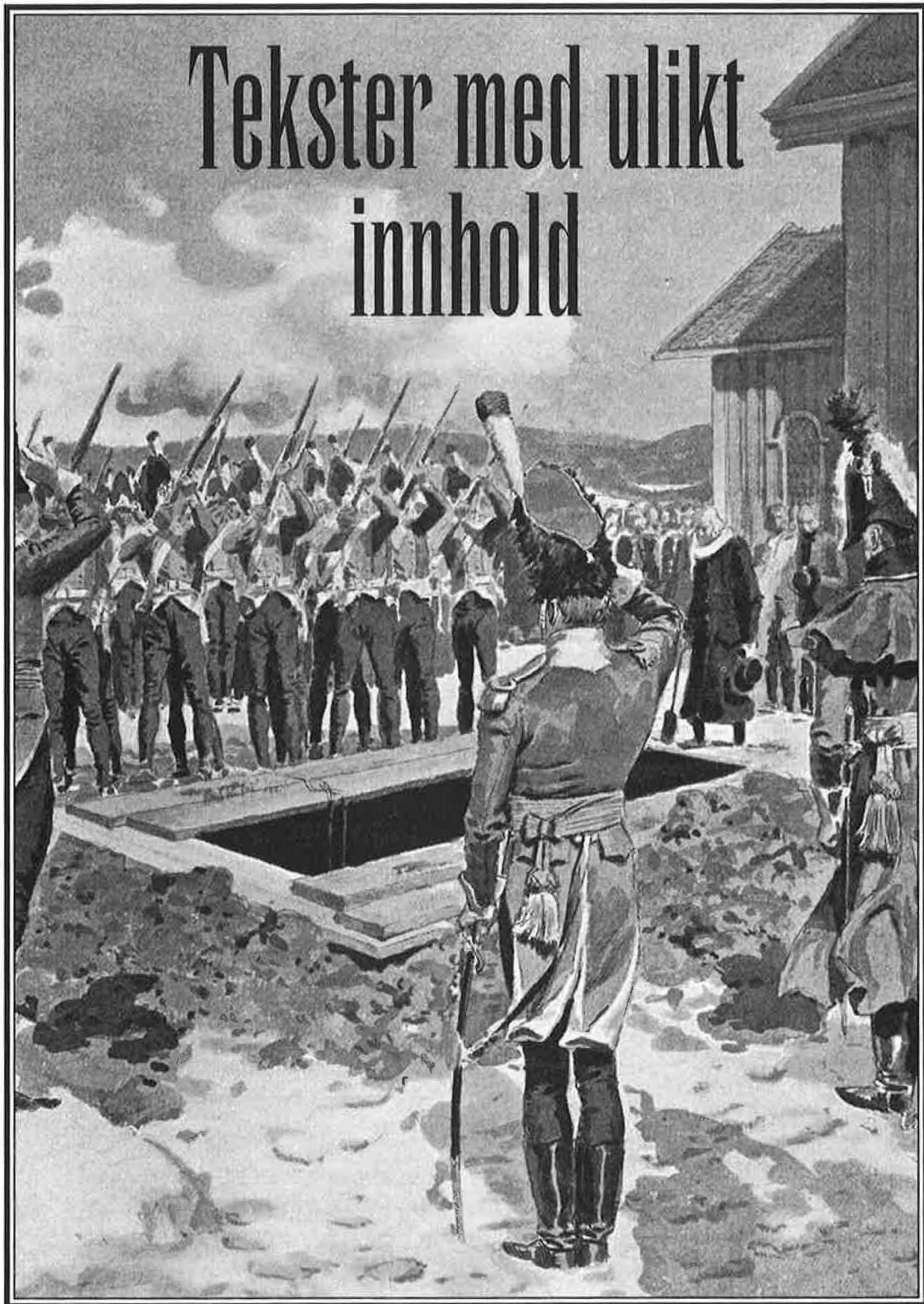
Fra selve frigjøringen husket han at den tyske kommandanten slo vinduene opp og sa de skulle slippe inn frisk luft. Om han mente noe mer med det, lurte far litt på. Så kom nordmenn og åpnet dørene, og fangene kunne gå fritt overalt. Det de nok frydet seg mest over, var at nå var det tyske soldaters tur til å bli innkvartert i de kummerlige russerbrakkene.

I de 1-2 månedene som så gikk, labbet de rundt på Tretten og gjorde seg kjent med sted og folk. Dans ble arrangert også. Far sa alltid at fangene fra Norge følte at befolkningen sympatiserte med dem og prøvde å hjelpe så godt den kunne, og det ga fangene håp. Denne følelsen hadde ikke russiske fanger overalt ellers, for eksempel i Polen og i Tyskland.

Les mer om krigsfangene

Vil du vite mer om fangene på Stav, bør du lese en artikkel i "I gamle fotefar" fra 1995 av Johan Kråbøl. Artikkelen inneholder stort sett det vi vet om de russiske fangene som satt på Stav under annen verdenskrig og om livet i fangeleiren.

Tekster med ulikt innhold

Bonden

Lende av villmark, urudt og bratt,
Steinet og attgrodd med klunger og kratt,
Nedtrødd av vandrande villdyrfot,
Låg der med solskiva blankt i mot.

Slik har det legi i tusen av år
Med ubrukte krefter og venta på vår,
Som kunne det løyse, og bera
Kreftene fram til nytte å gjera.

Vårdagen kom, så leiken og blid.
Småfuglar song oppi grønkledde li.
Det sjoga og skrall utfor bergesida.
Bekken bar vinteren ned gjennom lia.

Da stanar ein unggut, set grevet i jord.
Undren han ser mot dei gråsvarte spor.
Hogget, det fyrste, i von og tru,
Skal eingong det bli til hans eige bu?

Han myser mot sola. Det er som det skin
Ei levande stråle inn i hans sinn.
Han hakkar og grev, det krasar i stein
Og frasar i røter. Flein etter flein
Ligg berr oppi dagen, nyrudd og rein.

Den neste vår er det emne til gard.
Ferdig ligg molda, frodig og var
Og ventar sitt frø i frå menneskehand.
Frå vesle, nytømra stuggu kjem han.
Berrhova, andaktsfull jorda han trør.
Med skjelvande fingrar kornet han strør.

Kornet og molda saman har runne.
Nå har dei einannan endeleg funne.
Jorda gøymer den gylne skatt.
Med knepte hender står mannen att.
Solstrålar skin over levande mold,
Vigslar dei ufødde, bryddande fold.

Slik vaks gardane fram gjennom tida.
Nå ligg dei spreidde oppover lia.
Frå dalbotnen inn millom skortur og skar.
Mannen og grevet har sett sine far.

Bonden var det som bygdene rudde.
Han var det og som på gardane budde
Frå fyrste stund og til denne dag.
Han er det og som held bygda ved lag.

Gardar vart delde, det rom vart for fleire,
Jord under plogskjæret, meire og meire,
Nybrot og dyrking i li og på fjell.
Bonden i arbeid frå morgon til kveld.

Slitet og strevet spør ingen etter.
Om natt blir til dag, ja, eit utal av netter,
Om taka blir tunge og børene mange,
Om verotta ofte gjer onnene lange,

Om eitt eller anna kan gå litt på skakke,
Om vegen nok ofte ber oppover bakke,
Om avlinga stundom blir så som så,
Og om det kjem uhell og ulykker på

Det som han driv med av gardsens stell,
Så er det og blir det nå likevel lell
Dette som skaper ein velvaksen kar,
Med hugnad i sinnet: Han eig ein gard!

Det er stort vera bonde på sjøleigen gard.
Edlare yrke ingen vel har.
Stelle med skaparverket på jord,
Så og planta og sjå at det gror
Og lever ikring seg. I pakt med orda:
Legg under dykk jorda!

Slekt etter slekt, son etter far
Sit på den gamle, ættvigde gard,
Skaparens tenar og hjelpesmann
Som trutt gjer si gjerning for folk og land.

Bonden kan træla, men må kje bli træl,
Han høgreist skal vera og fri i si sjel,
Fest attåt jorda som groren om vår,
Men lyft over molda som soldagen klår.

Olaug Turtumøygard ble født i 1899 og døde i 1980.

Hun begynte som lærer i Øyer etter krigen. Hun underviste på Klokkergarden, Jutulstad og Solvang til hun pensjonerte seg i 1965. Hun skrev mange dikt og prologer.

"Bonden" stod på trykk i "Dag og Tid" 12. okt. 1979.

Oddvar Stensrud:

Et brev fra Wisconsin til Bleka

Fra 1850-årene og i flere år framover var det mange nordmenn som emigrerte til Amerika. Dette var tilfelle her i Øyer også. Fra Bleka på sør-Tretten var det mange som utvandret. Det som er prisverdig her, er at på Bleka er det oppbevart og tatt vare på brev og eldre papirer helt fra det 1700 århundre, blant dem mange brev fra slektninger som utvandret til Amerika. Brevet som er gjengitt her, er ett av de eldste av disse brevene.

Marit Bleka fra garden Bleka på Sør-Tretten har funnet og tatt vare på gamle brev fra slektninger som i sin tid utvandret til Amerika. Foto: Oddvar Stensrud.

”Erland Taraldsen, som har skrevet brevet, var født her på Tretten den 1. august 1834 og som den yngste av i alt 9 søsken. I 1852 dro Erland og to brødre Tørges og John fra Tretten og nordover til Nordland. Erland ble gift med Berit Anna Jørgensdatter fra Mo i Rana i 1866. Samme året utvandret de til Amerika.

Paret fikk senere to barn, sønnene Albert, f. 1870, og Carel J., f. 1873. Oppgitt bosted er Gilman, Pierce, Wisconsin.

Kopi av brevet er utlånt fra Marit Bleka, og opplysninger ellers gitt av Marit Bleka og Tor-dis Trønnes.”

”Thomasrud, den 7. september 1866.

Kjære svaager og søster!

Da jeg ved Guds hjælp er kommet etter min bestemmelse til en anden Verdensdel, saa vil jeg ikke forglømme at berette mine tilbageværende Slægtninger og Bekjente hvorledes det har gaaet mig og hvorledes jeg befinder meg nu for tiden.

Jeg forlod Trondhjem den 25, mai klokken 6 ettermiddag i godt væir, og Dampskipet Finmarken bragte os 6 mil utgjenom Trondhjemsfjorden, og siden seilte vi for en spag nordost vind til vi kom paa havet, og de siste Norges klipper vi øinede var den 27. og da fik vi den fra sørvest, noget sterk. Saa de fleste av Emigranterne ble sjøsyge, og jeg var sjøsyg et døgn. Min broder og vore koner, og og Peder Jonsen var længre syke.

Vi hadde godt væir og alt gikk os vel til den 21. juni, døde da en ung gut paa 17 aar af Hjernebetendelse, og hans grav ble havets dyp, og det var 55 mil øst for Nyfundland., 100 favner dybt vand. - Kapteinen jorde en vaker tale og kastet jord paa den afdøde før de førte han over bord, saa det var meget rørende for os alle.

Vi hadde hele tiden flott og saadant væir at det ikke var skrekkelig. Det var meget kaldt væir, men ikke stormer, men vi hadde meget vind i mod af tiden saa det foarsagede en lang reise.

Den 3. juli fik vi se det Amerikkanske Land, og det var vi sjæleglade og takkede Gud for han har ført os over det store havet og befriet os fra fare og skader i alle maader. Det ubehageligste som infalt paa reisen for mig, det var at søn til Torger blev saa syk at de maatte give sig igjen paa Sygehuset paa Øen Graasel, 7 mil paa den nedre siden av Kvebæk, og det var den 8 juli vi forlod han på Sykehuset, og den 10de kom vi til Kvebæk. I Kvebæk fik vi en tolk som var bra, og en bra veileder til Sikago, men siden havde vi ikke tolk.

Vi var 14 dage opgjenom Landet til det sted vi nu er. Vor siste samtale med mig og Torger var at vi skulde træfes igjen hos vore Slæktninger i Campereri, men da jeg kom til Lakrose fik jeg vide at ad i Campereri var ikke land at faa kjøpt, og ikke var det arbeide thi de jorde hver sit arbeide og dit reiste mange mennesker af de innvandrede i vår. Jeg fortsatte da min reise paa et Dampskip opgjenom en Flod som kaldes Messisipi til et nytt Sættement, eller som vi kalde Kirkesogn, og her har vi nu været i lit over 5 uger. Her er land at faa, men meget kostbart saa jeg tenker ikke at blive her længre en til vaaren og saa tenker jeg at opsøge et andet sted. - Vor broder Torger har jeg endnu ikke opspurgt. Jeg har skrevet etter han, men jeg har ikke faat svar.

Jeg kan fortælle Eder hva jeg synes om Amerika.

Jeg befin ikke Amerika saa Herlig som jeg har hørt rykter og set beskrevet om, men jeg maa undskylde at tiden har forandret sig meget fra i sommer, fordi utallige innvandrede. Af dette er arbeidsløn nedslaaet og jord og fæ creature meget ophøiet. Det dyreste land er 10 Dollar Ekren og ned til en fjerdel 11/4 Dollars. Dollar er 100 Sent, for en Sølv Speds fik vi i sommer i vexlet i Dollars og 49 Sent. En Ekre Land er omtrent 4 Norske mål. Paa 1 Ekre kan en saae 1? busel vede. 1 busel vede koster 1 Dolars 20 Sent. 1 Busel er 30 Potter, af en Ekre kan de saa 25-30 Busel vede, fra 60-80 Busel Mais, Bygg og havre saa dem blodt saa meget som de behøver til hester og svin. Rug brukes ubetydlig. Poteter og alle slags havefrukter varierer i stor grad, alt foruden gjødning frembringes.

Her er ogsaa oparbeide gaarder til salgs, men de er almindelig kostbare. Her kjøre de bestandig med 2 hester, eller 2 oxer sammen, og alt er i en høi pris. 2 hester koster 500 Dollars. 2 oxer fra 160 til 180 Dollars. En ko 40-60 Dolars, en sau 6-8 Dollars.

Svin for Skolpunet fra 25-30 Sent. Vedemel 4 Sent.

Her brukes maskiner til alle ting. Dem skær, slaar og trøsker med maskiner. Her er alle ting utført meget kunstig og storartet fremført og med en meget god insigt til at utføre ethvert arbeide meget lettere en i Norge.

Jeg skal fortelle Eder at her er en udmærket kostering, saa det er ikke praktigere ved noget Brølups-bord i Norge, men her er strengt arbeide.

Jeg maa beklage at her er kommet mange som vantrives over fra Norge i sommer, som ønsker sig tilbake. Jeg troer at det er for stor innvandring, at det er saa opfyldt av mennesker at det ikke er arbeid aa faa, og om det er arbeid aa faa er det ikke mer en halv pris. Før om aarene har dem 2 - 3 Dollars, nu er det ikke at faa mer en 1 Dollars om dag, og enda faar vi gaa lige saa mange dager at spørge etter arbeide som vi faar arbeide. Nu er jeg paa reise til et stort sagbrug, og det er min tanke at blive der i vinter, men det er en liden løn. Jeg har hørt at de skal give 15 Dollars i maaneden, og det er 26 arbeidsdage i hver maaned.. - Det mest jeg kan beklage er at jeg ikke kan sproget, og det er saa med alle nykomne, thi det viktigste af alt

at lære sproget for dem som trønger at tjene penger, thi hos de Norske er det ikke fortjeneste, men helst hos Amerikanere som gir den største løn.

Jeg vil ikke velge verken fra eller til med at de skal komme her, Amund, men de som er god for sa meget, saa paastaar jeg at om nogle aar saa skulde de være god om meget, men jeg vil ike tilråde at de skulle reise paa en saa uvis måde som jeg gjorde. Her er ikke mangel for verken føde heller klæde for dem som faar sig et støke land, og er i stand til at arbeide det op thi jorden her løner arbeidere meget vel.

Jeg befandt det saa med reisen over til Amerika at paa havet var det mest besværlig for dem som var meget sjøsyke, dem var tiden lang, men dø af denne syge gør ingen thi naar dem har været paa sjøen en tid saa forbedres de fleste. Men opgjennom Landet Amerika er det være thi her er det udsæt for mange ubehagligheder Blodt for at vi ikke forstår sproget og meget utsat for tyveri, saa det er tyveri og bedragere hvor du kommer paa Stationerne.

Da min tid er meget kort nu for tiden saa maa jeg slutte min skrivelse med en flittig hilsen, skrevet til vore Søsken. Jeg fordre brev fra Dig med det første for at høre er hva Deres bestemmelser er. Hver hilst fra mig og min kone paa det hjertligste. Hun er frisk og befinder seg vel Levet i Gud. Peder Jonsen befinder seg vel. Min adresse må skrives fortiden:

*Mr. Erland Taraldsen, Thomasrud
Neiv Kontrovelle
Saint Croix County
Wiskonsin Nort Amerika."*

Camilla Berg Hansen:

Et misjonshus blir til

Det ble samlet inn penger. Orgel, gardiner, lysekroner og flagg ble donert. Gratis dagsverk, kjøring og tylfter med tømmer ble tilbudt. Det ble tatt opp lån og det ble holdt basarer. I flere år jobbet Tretten indremisjon for å tjene penger til et eget forsamlingshus. Dette er historien om dugnaden som måtte til for å reise det som skulle tjene som "samlingssted for de troende i Tretten og brukes til Guds ords forkynnelse og til fremme av Guds rikes gjerning hjemme og ute". Dette er historien om Misjonshuset på Tretten.

Misjonshuset på Tretten. Foto: Lars Holmen.

Året er 1933. En oppgitt sekretær i Tretten indremisjon setter seg og finner fram en tykk, linjert skrivebok. Protokollen for foreningen er innledet med "Love for lokalforeninger tilsluttet Det norske Lutherske Indremisjonsselskap". Der står det klart at "Tretten indremi-

sjonsforening har til formål efter Guds ord og vår lutherske kirkes bikjendelse å arbeide for Guds kirkes fremme i foreningens område som og i det hele land". Denne fremmingen av Guds kirke skal foregå blant annet ved "opbyggelige sammenkomster om Guds ord,

med bibeltimer, ungdomsmøter, samtaler og bønnemøter."Men dessverre er det ikke bare enkelt å fremme Guds kirke, verken i foreningens område eller i det hele land. Sekretæren griper pennen og må innrømme følgende i årsberetningen for 1932:

"Foreningsmøter har det vært vanskelig å få i stand da medlemmene er så spredte. Men det trenges sårt, både for vårt kristne liv og for misjonsinteressen. La oss ikke gå trett i barm om det ser mørkt og håpløst ut! Herren glemmer ikke sine. Måtte han få rense oss fra vårt eget og fylle oss med noe av sin kjærlighet og omsorg for sjelen i dette nye år! Gjærningen er Herrens og ikke vår!"

Slik tar Tretten indremisjonsforening fatt på det nye året i håp om at det skal bli lettere å arrangere møter og få omvendt flere sambygdinge. Rikka Tande velges som formann, og hun og de andre i styret gir ikke opp å få til samlinger, selv om medlemmene er "spredte". Foreningen arrangerer mange møter, men de må flytte mye rundt. Bare mellom januar og mars 1933 arrangerer de sammenkomster og fester på Bjørkholt, Thorsheim, Steinsåker, Enge, Sagstuen, Johnsgård, Lysbakken, Brudal, Simengård, Dulven skole og Stalsberg. I februar står det skrevet "Det var gilde møter med mange folk på de fleste steder", men andre ganger gikk det ikke like lett: "Der var lite folk", står det 29. januar. I mai står det: "17de mai avholdtes fest på Bjørkholt. Der var tale av K. Skullerud, emissær Kragtorp m. fl. Det var ikke særlig mange folk. Men de som var syntes vist, det var en gild kveld". Mot slutten av året oppsummeres det at "Det har vært godt å få samles, om det ikke har kommet så mange hver gang. Vi trenger de "Helliges samfund", hvis vårt kristenliv ikke skal dø. Om det ser smått ut, så la oss ikke gå trett i arbeidet!"

Det blir stadig mer tydelig at foreningen trenger et eget forsamlingslokale. Medlemmene har allerede et par år i forveien så smått

begynt å samle inn penger til eget hus, men per 1/1 1933 hadde de ikke fått inn mer enn 2332 kroner og satten øre, og dette var ikke riktig nok å bygge hus av. Men mot slutten av 1932 var det kommet et storslagent tilbud som fikk fortgang i sakene. Styret fikk "meddelelse fra frk. Ragna Knudsen om at hun akttet å gi kr. 4000.00 til opførelse av et misjons-hus på noen nærmere fastsatte betingelser i hennes gavebrev."

Med slike summer å rutte med, kunne foreningen for alvor komme i gang med planleggingen, og i oktober skriver alle medlemmene i styret under på følgende: "År 1933 den 9 oktober hadde styret i Tretten indremisjonsforening møte på Samvirkelaget. Man besluttet å utlåne Jens Hovdes fond av 19/10 1916 stort kr. 2000.00 – to tusen kroner – til Tretten bedehus mot 1 stk. prioritetspant i bedehuset." Kort etter står det innført følgende: "Styret i Tretten indremisjonsforening hadde møte på Samvirkelaget 18. november 1933. Der blev besluttet følgende: Å søke Øyer sparebank om et lån stort kr. 1500.00 – femten hundrede kroner; for å få i stand bedehuset mot pant i huset nest etter Jens Hovdes fond."

Planleggingen tar til, og allerede i mars 1934 vedtar styret regler for Tretten misjons-hus. Der blir det blant annet slått fast at "Misjons-huset skal tjene som samlingssted for de troende i Tretten og brukes til Guds ords forkynnelse og til fremme av Guds rikes gjerning hjemme og ute [...] Det må alltid påsees at der aldri finner sted noget som strider mot Guds ord og kristelig sømmelighet [...] Huset må ikke åpnes for partipolitiske møter."

Det praktiske arbeidet med huset kommer også i gang fort. 5. januar kjøper foreningen byggetomt av Johs. Mo, og velger en byggekomité. Den skal ledes av ordfører John Wedum, lærer Bjørnstad skal være kasserer og Johs. Fosli er med som snekker.

I protokollen fører lærer Bjørnstad seinere

inn hvordan planleggingsfasen skrider fram: "Byggekomiteen utarbeidet først tegninger til et hus bygget av helt nye materialer; men da dette bygg vilde komme på ca. kr. 14000,-, våget ikke styret å anta dette", står det. Heldigvis finner komiteen en snart en løsning: "Det blev så kjøpt en stor, gammel treetasjes tømmerbygningen av J.A.Wedum i Øyer for kr.12000." Det er ikke et hvilket som helst hus foreningen får tilbud om å kjøpe. I "I gamle fotefar 2004" står det om dette huset fra Nordistuen Vedum, som fant seg ny grunnmur. Der står det at den mest kjente haugianer i kommunen, Jens Johanneson Jongsgaard, ble født der i 1792.

Da bygningen skal fraktes til Tretten, stiler bygdefolket opp. "Denne bygning blev kjørt til byggestedet gratis av ca. 30 gårdbrukere i Tretten", står det i protokollen. På lista over donasjoner og bidrag til huset ble det "tegnet ca. 19 tylfter tømmer, ca. 37 dagsverk kjøring og ca. 60 dagsverk arbeide".

Dessverre må styret i misjonsforeningen møtes og rydde opp i en litt kinkig situasjon underveis i arbeidet: "År 1934 19. mars holdtes møte i styret for Tretten indremisjonsforening på Nustads kafé. Man behandlet en skrivelse fra Johs. Lagethon som inneholdt en besværing over at styret hadde lånt "Jens Hovdes fond" til Tretten misjonshus. Man enedes om å låne kr. 2000.00 i Øyer sparebank og innsette igjen som "Jens Hovdes fond", således at dette blir innestående i banken som før." Det er nok en lei strek i regningen, men så snart fondet er satt inn igjen i banken, fortsetter arbeidet som før.

Det er mange som stiller opp for å bidra til at Tretten skal få misjonshus. Mange gir pengegaver, og "fra firmaet Sønnicksen & co. Oslo blev mottatt som gave 5 store lyskupper. Fra et firma på Hamar en lyskrone. Fra anonym giver et orgel. Gardinene til gjesteværelset i 1ste etg. fra fru Ellen Holmen og 1 seng fra Rikka Tande. Flagg fra L. Solheim og H.A.

Stav Sagbruk, Høveri & Mølle		Tretten	
Bodehuset			
31 Tylfter 3/4" Bord Løvet a 1.50	46.50		
7 1/2 Planker a 2.50	17.50		
5 7/8 boards	3.20		
		5% avslag	3.20
		Totalt	64.00
Jeg har alltid beregnet de minstmulige Priser for Bodehuset, men vil alligevel innrømme 5% avslag.			
Karl A. Nysted			

Nustad. Benker overlates fra ysteriet [...] Tretten samvirkelag leverte alle artikler som blev kjøpt til bygget til innkjøpspris", står det i protokollen.

Et godt eksempel på offerviljen som blev vist, er en kvittering fra Stav Sagbruk, Høveri og Mølle. De har høvlet 31 tylfter bord a kroner 1,50 og 7 tylfter 1 planker a kroner 2,50. Av totalsummen på kroner 64,00 innrømmer ærbødigst Karl A. Nysted 5% avslag, altså hele 3 kroner og tjue øre i rabatt. Nysted skriver på kvitteringen: "Jeg har alltid beregnet de minstmulige Priser for Bodehuset, men vil alligevel innrømme 5% avslag."

Med slik god hjelp, går arbeidet fort unna, og søndag 27. mai holdes innvielsesfest. Et avisutklipp er limt inn i protokollen:

"Tretten indremisjons nye lokale innviet i går - Orgel fra anonym giver

Innvielsen av Tretten indremisjonsforenings lokale i går hadde samlet bortimot 300 mennesker hvorav mange tilreisende. Huset står nu i fullt ferdig stand, med 3 værelser og kjøkken i første etasje. I annen etasje er der foruten forsamlingsalen 2 mindre værelser. Forsamlingsalen, som er et ualmindelig vakkert rum, er 9,5 x 6,5 m. stort. Salen var i går vakker pyntet med flagg og grønt.

Efter at formannen i Tretten indremisjons-

forening frk. Rikka Tande, hadde ønsket velkommen, holdtes andakt ved gårdbruker Skullerud. Derefter gav byggekomiteens formann ordfører Vedum en redegjørelse for misjonshusets tilblivelse [...] Vedum overleverte med de beste ønsker huset til indremisjonsforeningen, hvis nestformann J.M. Johnsgaard rettet en varm takk til byggekomiteen, arbeidere og bidragsydere og uttalte at det var rørende å se den offervilje som var vist [...] Innvielsestalen blev derefter holdt av sekretær i landsindremisjonen sogneprest Wisløff. Videre talte sogneprest Basberg, emissærene Mosveen og Olstad m.fl. og sekretær Myrsveen avsluttet festen. ”

Misjonshuset er dermed i drift. 5. juni 1934 avholdet styret sitt første møte i eget bygg. På den tiden huset ble reist, bestod styret av Rikka Tande (formann), J.M. Johnsgård (nestformann), Emil Nyberg, Anna Brun, Ragna Enge, Ingeborg Offigstad og Anna Enge.

Ragna Knudsen, som ga 4000 kroner til misjonshuset på visse betingelser, avklarer disse med styret. Hun skal bo i huset: ”Jeg forbeholder mig rett til gratis å bruke kjøkken og

kammers i første etasje, og et sengekammer i annen etasje, samt nødvendig klæskott og kjellerrum. Bedehuset skal eies av Tretten Indremisjonsforening som er tilsluttet Det norsk Lutherske Indremisjonsselskap. Det Norske Lutherske Kinamisjonsforbund og Det norske misjonsselskap har rett til gratis å benytte huset til sine møter, men de må selv besørge opildning og renhold. Denne rett gjelder kun så lenge Ragna Knudsen er økonom på bedehuset.”

Slik overtar frøken Ragna Knudsen pedellposten på misjonshuset så lenge hun bor der. I 1934 skriver hun under på at hun ”sørger for renhold og fyring, og for at alt er pent og i orden både ute og inne. Hun har rett til en godtgjørelse av kr. 2.00 for fester og kr. 1.00 for misjonsmøter for kaffekoking m.m.”. Hun går med på å selv betale for to ovner på hennes værelser til en verdi av kr. 55.00, men denne summen ”kvittes ut ved at hun holder kosten til emissærene til beløpet er innbetalt”.

Ragna Knudsen blir en kjent og kjær vertinne på misjonshuset. Hun blir på huset til sin bortgang i 1948. Da skriver både Skullerud, Myrsveen og en anonym deltaker fra be-

gravelsen om henne i et misjonsblad. Utdragene kan gi oss et bilde av hvordan hun var. Skullerud skriver om henne at ”Hun ble frelst i sine unge år og har hele sitt liv stått aktiv med i Guds rikes arbeid — først og fremst i Kinaforbundet. Da Tretten indremisjon reiste sitt store og vakre bedehus for 20 år siden, sto hun i fremste rekke både

Heimlov.

Ungdomsbilde av Ragna Knudsen.

En av våre mest oppfrende og trofaste vener, *Ragna Knudsen*, på Tretten misjonshus, døde plutselig natt til 27/11 sistleden, 65 år gammel.

Hun ble frelst i sine unge år og har hele sitt liv stått aktiv med i Guds rikes arbeid — først og fremst i Kinaforbundet.

Da Tretten indremisjon reiste sitt store og vakre bedehus for 20 år siden, sto hun i fremste rekke både når det gjaldt offer og arbeid.

Som «husmor» på misjonshuset har hun lagt ned et meget rikt og opp-

sitt rike med rettferdighet og kjærlighet. Hans vidunderlige løfte: «Se jeg er med eder alle dager → står ved makt — som alle hans løfter. Takk venner for året som ender, for godt samarbeid, for at vi står side om side i enhet og vilje til, på fattig vis, sammen å arbeide for evangeliets glade budskap til folket. Takk for all støtte, forbønn, arbeid og kjærlighet. Må vi alle få en god jul i Jesu navn — og Guds velsignelse over dagene i det nye år.

S. P. Svendsen, form. Alfred Svendsen, nestform. Reidar Bo, Rikka Bakken, Karl Rønningen, Olaf I. Sveina, Hans Jordhøy.

Sig. Evenshaug.

øfrende arbeid for alle misjonsgrener og ellers for bygdefolket i det hele.

Predikantor fra alle organisasjoner ble gjestfritt tatt hos henne, og bodde på Misjonshuset når de virket på Tretten st.

Hun har også gjennom åra tatt imot mange begravelser og store møter og sørget for matspørsmålet på en utmerket måte.

For misjonen betyr det mye å ha villige og hjelpsomme pedeller på bedehusene. I det hele er denne «*nådegave til å tjene*», som Wiersholm talte om, lite påaktet blant oss. Det er like stort å skaffe predikantene husly og mat som å preke eller tjene på andre måter i menigheten.

Ho Ragna blir savnet på misjonshuset. Vi i Indremisjonen som så ofte mottok hennes hjelp og tjeneste på så mange måter, takker og signer

hennes minne. «Den rettferdiges ihukommelse er til velsignelse». Fred med ditt minne. K. Sk.

Frøken Ragna Knudsen, Tretten, døde plutselig den 27. desember, nesten 67 år gammel. Med henne har bygden mistet en av sine mest kjente kvinner. Hun hadde befatning med så mange da hun i lang tid fartet om som kokke ved begravelser og andre anledninger. Hun var ansett for sjelden dyktig i sitt fag og satt inne med egenskaper som gjorde henne aktet og avholdt av alle. Hun tok ivrig del i de forskjellige grener av misjonsarbeidet og ga i sin tid et betydelig beløp til et misjonshus på Tretten mot at hun skulle få bo der. Og siden misjonshuset ble reist, har hun i alle år vært den elskverdige og tjenestevillige økonom som ordnet alt på den

når det gjaldt offer og arbeid. Som ”husmor” på misjonshuset har hun lagt ned et meget rikt og oppofrende arbeid [...] Predikanter fra alle organisasjoner ble gjestfritt mottatt hos henne [...] Hun har også gjennom åra tatt imot mange begravelser og store møter og sørget for matspørsmålet på en utmerket måte [...] Det er like stort å skaffe predikantene husly og mat som å preke eller tjene på andre måter i menigheten. Ho Ragna blir savnet på misjonshuset...” Myrsveen skriver blant annet: ”Med henne har bygden mistet en av sine mest kjente kvinner. Hun hadde befatning med så mange da hun i lang tid fartet om som kokke ved begravelser og andre anledninger. Hun var ansett for sjelden dyktig i sitt fag og satt inne med egenskaper som gjorde henne aktet og avholdt av alle. Det er vanskelig å bli fortrolig med at Ragna Knudsen er borte. At vi ikke finner henne mer i Tretten misjonshus [...] Ragna var en avgjort, helhjertet kristen. Halv kristendom var ikke nok for henne...”

Men det er mange, viktige år for Misjonshuset før Ragna Knudsens bortgang. Hvert år skriver styret årsberetning. Året 1940 er intet unntak, men sekretæren nevner ikke krigen som er kommet til landet. I 1941 nevnes ufreden kun ett sted, og det skjer i forbindelse med at den nye leder i foreningen, Johs. Simengård, tilbyr seg å overta foreningens lån, som nå er overført til indremisjonen på Fåberg. Her skriver sekretæren at styret ikke finner å kunne si opp lånet. En av grunnene er: ”Slik som tiderne nu er.” I 1942 avholdes styremøte i foreningen. ”Der ble samtalt om arbeidet i indremisjonen, men det er vanskelig å legge noen planer slik som tidene nå er”, noteres det i protokollen. Bortsett fra denne kommentaren, nevnes ikke krigen mer i referatene.

Indremisjonsforeningen fortsetter som før å avholde møter. Kanskje merker de krigsårene på økonomien, for i 1943 beslutter styret, for å kunne betjene lånet, å lodde ut en av

lysekronene ”og sette inn en annen lampe i stedet”. Det skrives mye i protokollen om innsamlinger, renter og basarer, og endelig, etter basarer 25. og 26. mars 1944, føres følgende inn i protokollen: ”Lånet fra Bakkernes indremisjon, Fåberg, er innbetalt og dermed er Tretten indremisjonshus gjeldfritt.”

Det er ganske merkelig at det ikke nevnes mer fra krigen i protokollen, for ifølge Kristian Paalsrud i ”I gamle fotefar - Fra krigsåra 1940-45” (1990), ble misjonshuset brukt som feltlasarett under krigen. Han skriver blant annet: ”Det var mange som var redd for kirken og lasarettet på misjonshuset, for det gikk rykter om at tyskerne ikke tok hensyn til verken kirker eller sykehus”.

Men om ikke krigen nevnes særlig mellom 1940-44, kommer daværende formann Torstein Ring sterkere tilbake i 1945. Han skriver: ”Året 1945 blev jo ett fredens år for oss alle”. Videre skriver han: ”Om arbeidet i misjonen, er der ikke godt å uttale sig om. Folk har møtt opp på møter og fester, og Guds ord har vært klart og rent forkynnet. Mange er det som har stått ved porten i dette år. Å, om de alle måtte se på Jesus og finne veien til ham! Men vekkelse vil nok komme, bare vi holder sammen i evig kjærlighet, som brødre og som søstere i ånden. Vekk oss alle, kjære Gud, av sløvhetens og likegyldighetens ånd”, ber han.

En vanskelig tid var over på Tretten, men ei ny tid ventet indremisjonen. Det ble nok ikke lettere for foreningen å drive misjon og ”vekke folk fra sløvhet” i etterkrigstida; huset og innsatsen til tross. Men bygningen står i hvert fall staselig og stolt ved Tretten kirke den dag i dag, og om ikke den er like flittig i bruk som misjonens folk en gang drømte, så er det i det minste mange som regner den for å være Trettens aller vakreste bygg.

Takk til Hans Strangstad for utlån av Tretten indremisjonsforenings protokoll fra årene 1932-1949.

Ola T. Rybakken:

Tragedier og dødsfall på 1800-talet

”Om hundre år er alt gløymt”, seier ordtaket. Eit anna seier at ”tida leger alle sår”. Ein får tru at ordtaket har rett, ettersom alle dei vonde hendingane som her er drege fram frå gløymsla, alle er over eitt hundre år attende i tida, ja, somme bort imot to hundre. Det meste er henta ut frå kyrkjebøkene i Øyer. Stoffet er samla i ulike bolkar, kan hende blir det enklare å lese da.

Soldatar som omkom i åra 1807-1814

Tidleg på 1800-talet fekk forfedrane våre ofredsår med Sverige. Det kan vere naturleg at første bolken er vidd dei som mista livet som følgje av ofreden. I bygdeboka har Tor Ile ei utførleg omtale av bygdefolk som ”låg ute” i desse åra, men som kom heim att. Det er over eitt hundre namn, men lite om dei som ikkje kom heimatt. Det kan skuldast at han ikkje fekk oppleva å fullføre dei siste binda før han døydde. Dette er det som denne skribent har funne om soldatar som omkom mellom 1807 og 1814.

Det må vere riktig å skrive ”omkom” eller ”døydde”, ettersom ein oftast berre veit om at den nemnte vart gravlagt, og ikkje korleis sjølve dødsfallet gjekk føre seg. Vi veit at desse soldatane, særleg vinterstid, hadde det skrekkeleg. Dei både fraus og svalt. Uniformene var elendige og husværet og matstellet like så. Dei fleste av dei som omkom vart gravlagde på næraste kyrkjegard ved fronten. I kyrkjeboka for Øyer 1808 under ”Begravede”, er dette første oppføring den 27. januar: ”Soldat og ungkar Knut Eriksen Fonstad, 27 år.” Ein snau månad seinare, 17. februar: ”Johannes Erlandsen Lie, 35 år“. Vi kjenner til at utkommanderte soldatar av og til var heime att, somme fleire gonger. Ettersom desse vart gravlagde på heimstaden, må det her bli eit

ope spørsmål kva dødsårsakene var. Heilt på slutten av året 1808 skriv presten Dybdahl i kyrkjeboka: ”Af de udcommanderede er disse meldt omkomme: Frans Bergersen Bergum, Kristian Bergersen *) Klophaugen, John Olsen ved Simengård, Halvor Halvorsen Magelie, Knut Jonsen Elstad, Anders Halvorsen Offigstad og Jens Evensen Rugsveen.”

De faldne begravnes ved Aasnes kirke. Tegnet av Andreas Bloch fra boka ”Sjuårskrigen for 17. mai 1809-1814” av H. Angell.

*) Om dette namnet kan ein tilføye følgjande: I folketeljinga frå 1801 heitte brukaren i Klophaugen Kristen Kristensen og er 28 år gammal. Truleg er namnet Bergersen i kyrkjeboka feilskrive ettersom det berre var ein Bergersen i heile Øyer, og det var han frå Bergum som vart nemnt først. I eit tidsskrift kalla "Bygd og Bonde", årgang 1923, er det ei lang opplysning over "Soldater begravne i Vinger 1780-1814". Der står det: "1808 den 3. juli gravlagt ved Vinger kirke Landsvern No. 75 John Olsen under Simengård af Ringboeske Kompagnie, 45 år." Her kan det nemnast at alle dølebygdene hadde eigne kompani unntatt Øyer og Fåberg.

Om lag på same tida året etter, i 1809, får presten melding om fleire omkomne. Namna er John Jensen Smestuen, Torger Torgersen, Frans Torgersen Brynsveen, Kristoffer Pedersen Hunder og Ole Jørgensen ved Lie.

Dei som omkom ved drukning

Om ein ser på alle dødsulykker, tok drukningsdøden flest gjennom det nittende århundre. Dei som sjølv valde den utgangen på livet, er sjølv sagt ikkje rekna med her.

Alt om hausten 1800 får ein første drukningsulykka. Ein mann som heitte Karsten Thoresen ved Offigstad drukna under tømmerfløyting. Staden der ulykka hende er ikkje nemnt. I juni 1806 drukna sekstenåringen John Arnesen Holmen i Lågen. Krokfossen i Lågen er ein av plassane i elva som har kravd fleire liv. Ein som heitte Torger Johansen omkom der sommaren 1818. To år seinare drukna Ole Eriksen Rugsvehaugen i Mjøsa. Ein gausdøl, Ole Iversen Kalrudsveen, drukna i Lågen i juni 1828. To år etter drukna den åtte år gamle Ole Kristiansen Langløkken i elva

*Hunderfossen med Fossegården i bakgrunnen. Tatt ca. 1900.
Fotograf ukjent.*

like ved heimen. Berre ein månad seinare var det ei tragisk drukningsulykke på Tretten. Under eit tilfelle av fang (epilepsi) fall Kari Torstensdotter ved Hong, fekk andletet under vatn og drukna i ein bekk. Ho var legdslem på garden. Ho vart 44 år gammal.

I august 1832 drukna Frans Johansen Hov under svømming i Lågen. Han vart 32 år gammal. Den 14. juni 1832 drukna femåringen Frans Olsen Aronsveen då han freista å gå over ei klopp i Mossåa. Om hausten i 1835 mista gardmann Engebret Knutsen Vasrud livet då han fall frå fergja i sundet ved Holmen. I juni 1837 drukna ein husmann ved Måkerud i Hunderfossen. Han heitte Knut Fransen og var 36 år gammal. Sommaren 1845 omkom ei tre år gamal jente, Pauline Nilsen, då ho fall ned i ein bekk ved Slettjordet. I mai 1851 drukna ein femåring, Knut Nilsen Hong, då han fall ned i ein brunn. Fattiglem Mari Engebretsdotter drukna, 82 år gammal, då ho 17. november 1875 freista å gå på svak is på Lågen.

Tragedier i fjellet vinterstid

For om lag eitt hundre år sia, vart det framkommeleg med hest og kjerre til så å seia alle setrer i Øyerfjellet. Etter eit par tiår eller tre, vart setervegane kjørbare med bil. Dette endra heile seterstykket. Ysting og kinning vart

*Høykjøring på fjellet. Fridtjof Asheim på Steinsetra.
Fotograf ukjent.*

det slutt med. Mjølkebilen tok mjølka til meieriet, men nå er også dette historie. Seterslåttent og tørking av høyet kunne før i tida ofte ta fleire dagar, alt avhengig av været. Nå køyrast høyet heim til gards utan tørk, men før i tida måtte dette gjerast om vinteren. Seterhøyet vart oftast køyrd heim like før jul. Ein måtte ta omsyn til vær og føre. Det var ikkje alltid lett, - og enkelte gonger gjekk det frykteleg ille.

I året 1810, like før jul, drog gardbrukaren i Lagerud, Frans Kristensen, 48 år, på setra si på Keiken for å køyre heim eit lass med høy. På heimturen kom han ut i eit frykteleg uvær, og han vart seinare funnen død. Det kan her nemnast at under krigsåra, vinteren 1943-44, var det nære på at ei liknande tragedie kunne hendt. Gardskaren i Lagerud den vinteren, Andreas Bratt, kom ut for ei frykteleg uvær på heimtur frå Keiken med seterhøy. Hesten kom av veggen og vart ståande fast. Andreas og hesten redda livet. Dei stod saman heile natta og vart redda av hjelpemannskap dagen etter.

I april 1838 omkom Ingebrigt Amundsen, 43 år. I kyrkjeboka står det at han omkom "ved at synke ned i en dyb snefond". År 1840 den 3. januar drog to husmannsgutar ved Tande til fjells for å hente høy. Det var Ole Kristensen, 23 år, og broren Peter, 19 år. Turen vart ei tragedie: Båe vart funne ihelfrosne. Staden der dei vart funne, ved Brennlia, er framleis markert med ein stein.

I januar 1853 hende ei ny tragedie. Ein 64

år gammal mann fraus i hel. Det var ein inderst *) i Sundby, Lars Johannesen, som køyrte til fjells for å hente eit høyllass. Han kom ut for uvær sør for Steinsetra. De han ikkje kom heim som venta, vart folk sendt ut på leiting. Dei fann hesten, men ikkje køyrkaren, sjølv om mange var med og leita. Først 12. juni vart han funnen. Han vart gravlagd tre dagar seinare.

*) Inderst er ein som er innlosjert, men som har egen husholdning.

Tragedier i fjellet sommartid

Ein sommardag i 1813 vart ein åtte år gammal gut sporlaust borte frå ei seter i Øyerfjellet. Guten heitte Ole Olsen Rudsberg. Utan å vite meir om hendinga, må vi tru det vart leita både mye og lengje, men guten var ikkje å sjå. Året etter fann dei levningane av han og dei vart nedgrove på funnstadene.

I kyrkjeboka for Øyer året 1839 finn ein denne innføringa under "Begravede": "John Fransen, ungd. Svarverstuen, 30 Aar. Fandtes Død i Fjeldet hvor han paa sin Tilbagereise fra Østerdalen sansynglivilig har faaet et Slagtilfelde, hvad han under tiden var udsatt for. Levningene af Legemet som havde henligget i mer end 6 uger kunde ikke transporteres til Kirkegaarden, men maatte nedgraves det Sted de fandtes." Innføringa er ikkje dagsett, men er skrivi mellom datoane 6. og 11. juli 1839.

Dei som omkom av forbrenning

Eit gamalt ordtak seier at "tjuven tek berre lite, flammen tek alt". Da er det berre tale om materielle ting. Noko langt verre vert det om liv går med; både menneskeliv og dyreliv. Opp gjennom historia har slike tragediar hendt gong på gong. Ikkje minst skuldast dei ope peiseld og talgljos.

I juni månad 1832 omkom ein husmannsgut ved Mæhlum i Øyer. Guten heitte Hans Olsen og var berre fire og eit halvt år gammal. Medan foreldra var ute ei lita stund, hadde

*Minnesteinen på grava til tømmermann Frans Svarverstuen som omkom innafor Njysetra på vei hjem til jul, 1839.
Fra venstre: Even Rogndalsveen, Paul Strangstadstuen og Per Svingen.*

guten kome borti varmen slik at det hadde tatt fyr i undertøyet hans. Han fekk så store brannskadar at livet ikkje stod til å redde. På ein av Gillebugardane hende ei tragisk dødsulykke hausten 1836. Ei to år gammel jente, Kari Olsdotter fra Nedrestuen, "forbrendte sig." Hun skal ha falt "op i en Kjedel med kogende Melk."

Den 15. mars 1848 omkom gardsmann Klemet Olsen Glomstad, 51 år. Under eit slagtilfelle fall han inn i varmen og vart så brent at han døde like etter. Om hausten 1853 døde ein liten gut på Vikeroygarden av forbrenning. Guten vart berre eit og eit halvt år gammel. Han heitte Peder Simonsen. I juni månad året etter hende ei liknande ulykke på Prestgarden. Ei jente, Karen Andersdotter, døde av forbrenning. Ho vart berre to år gammel. Nyttårsdagen 1860 omkom tre og eit halvt år gamle Anne Torgersen ved Lie. Han også av forbrenning.

Det var svært mange barn som gjekk med etter forbrenning på 1800-talet. Den siste, etter det eg har funne, var ein fire og eit halvt år gammel gut ved Bøbakken. Halvard Torgersen heitte guten som fekk ein slik gruffull utgang på sitt korte liv.

Dei som omkom i skogen

På 1800-talet var det "trangbodd" i mange bygder, - så au i Øyer og på Tretten. Mest kvar einaste gard hadde ein husmannsheim. Allvisst dei største gardane, som oftast hadde fleire. Som oftast kunne husmannen ha rett til å sanke brensel i gardsskogen. "Fritt Brende" kunne det stå i husmannskontrakta. Skikjelken var "husmannssled'n". Med den fekk han veden heim frå skogen vinterstid. At det av og til ikkje gjekk bra, kan ein sjå av desse sitata frå kyrkjeboka:

Den 15. mars 1855 døde sytten år gamle Trond Johannesen ved Hov då han fekk eit

Vegen i Prestlia 1929. Foto: Anita Smestad, Fåberg.

lass med ved frå skikjelken over seg. I januar 1878 vart det 78 år gamle fattiglem Ole Thoresen ved Høvren funnet død i skogen ved sin ferdiglessa vedkjelke. Berre ein månad seinare vart Halvor Larsen Morshaugen, 68 år, funne død i skogen. Han vart òg funnen ved ferdiglessa vedkjelke.

Arbeid i tømmer skogen førte også til dødsulykker. I år 1832 omkom inderst på Landgård, Frans Olsen, 55 år, i skogen. Han hadde truleg snubla og slått hovudet mot ein stubbe. Den 3. juli 1861 omkom gardmann Nils Halvorsen på Kaldor, 37 år gammal. Han vart slått i hel av eit tre som fall ned. Den 17. november året etter hende ei liknande ulykke på Tretten. Da omkom husmann på Hong, Børre Johannesen, 31 år, da han fekk eit fallande tre over seg under tømmerhogst.

Dei som omkom langs vegen

Som kjent va det ingen bilar eller busser som

stod for trafikken på den gamle Kongevegen på 1800-talet. Ikkje sykklar heller, for den saks skuld. Måtte ein køyre og ein sjølv ikkje hadde hest og vogn, var det å leige skyss frå det eine skysskiftet til det neste. Om ein ikkje hadde skillingar til det, fekk ein gå. Det var folk vane med, den tida. Bestemor mi fortalde at mor hennes gjekk til Kristiania tre gonger medan ho var ung.

Den 14. mai 1809 vart ein kusk, Amund Olsen frå Hedalen, gravlagd. Han vart truleg funnen død ved vogna si, ettersom det står "kusk ved Vogn" i kyrkjeboka. Hausten 1813 vart det funnen ein død mann på landevegen nedafor Kvamsmoen. Det synte seg at mannen var frå Lesja og heitte Øystein Sivertsen. Han vart gravlagt i Øyer. Midtvinters 1824 vart ein målarssvann frå Trondheim, Syver Skjøk, funnen død på landevegen. Han hadde frose i hel.

Same året vart Ole Nilsen ved Stav, 57 år,

funnen død "på marken". I romjula 1828 døde ein svensk skinnfellmakar, Anders Sjøberg, 40 år, ved Måkerud. Den 18. februar 1828 døde ein seksti år gammal selvær, John Arnesen Klæve på garden Moe på Tretten. Han var på vandring frå Ringsaker på veg til heimbygda Sel. Berre ein månad seinare døde nok ein vandringsmann. Denne gongen på Rindal. Det var ein 66 år gammal føderådsmann frå Lesja ved namn Johannes Øverlien. Han var på gjennomreise for å søke om oppreisning etter ein brann. 6. februar døde eigareren på garden Galterud, Lars Hansen, under heimreise frå Kristiania. I juli 1855 vart det funnen enda ein død vandringsmann på marken, denne gongen ved garden Solberg. Den døde var ein omvandrande skorsteinsfeiar, men namnet hans var ukjend.

Andre tragiske dødsfall

Den 10. juli 1802 vart ein øyværing gravlagt på Løten kyrkjegard. Han heitte Samuel Pedersen Kolbustuen og var blitt slått i hel av ein tømmerstokk som fall ned over han. I 1803 døde tre vaksne sysken samstundes på ein av Liegardane. Kva dei døde av, er ukjend. Dei heitte Ole Jørgensen Lie, 44 år, Jens Jørgensen Lie, 55 år, og Ingrid Jørgensdatter Lie, 46 år. Alle tre vart gravlagt 15. februar. Ein med same namn, Ole Jørgensen Lie, har vi sett fall eller omkom som utkommandert i 1809.

I 1827 hende eit tragisk barnedødsfall på Skyberg. Ein snautt to år gammal gut, Ole Audunsen, vart kvelt av ei snor han hadde fått rundt halsen. Den 31. januar 1837 døde ein husmann på Hovden, Jens Olesen, 36 år, etter å ha vorte påkøyrd av ein løpsk hest på Lillehammer-marknaden få dagar tidlegare. I

1842 døde gardmann på Vedum, Johannes Jensen, etter eit fall i ei trapp. Han døde straks etter fallet. I 18

43 omkom ungkaren Erik Klemetsen ved Glomstad, 68 år. Han vart kvelt "af Kuldamp i en Tørrestue", altså der kornet vart tørka før det vart køyrd til mølla for maling.

I januar 1846 omkom John Torstensen Slettmoen, 32 år, i ei grufull ulykke. Han akte ned frå fjellet og fekk "ein Stage gjennom Livet". Han døde dagen etter. I august same året vart attenåringen Knut Eriksen ved Bådstø drept av lynnedslag. Den 31. mai 1849 vart gardkona på Linningshaugen, Ingeborg Pedersdatter, 59 år, drepen av eit vådeskot, skuldast gardsdrengen. I mars 1851 omkom ein åtte og eit halvt år gammal husmannsgut ved Hunder, Johannes Tobiassen. Han vart klemt i hel av ein møllestein. Under arbeid på den nye riksvegen gjennom dalen vart Morten Mortensen Nyfløt frå Ringeby, 31 år, drepen av ein stein som fall ned i Måkerudbakkene den 5. juni 1851. I mars 1866 omkom ein gut under aking. Han heitte Anton Gulbrandsen Bergum og vart snautt sju år.

Som om ikkje alle desse tragiske dødsfalla skulle vere nok, nemner eg berre dette heilt til slutt: Det var store syskenflokkar i mange familiar, men også stor barnedød. Eg har sett døme på barneflokkar på ti, der berre to vaks opp. Det var også mange dødfødde. Barneskopper, meslingar, kikhoste og difteri tok mange liv. Mellom vaksne var det også mange epidemiar med fleire dødsfall; sjukdomar som vi i dag er sparte for, til dømes tyfus, i kyrkjeboka kalla nervefeber. Men for å spøke litt helt til slutt: Ingen omkom i bilulukker, og ingen døde av overvekt og fedme, sjølv om der fans dei som svalt i hel.

Red.:

Bjørnejakthistorier fra Tretten

Få historier fortelles like ofte som jakt- og fiskehistorier, så det er ikke rart at de med tiden kan endre innhold. Her har vi to oppklaringer av hvordan en og samme bjørnejakt skal ha gått for seg på Tretten. Den første historien er skrevet på Løten den 3.august 1961 av Johan Kaspar Sprækkenhus og er tydeligvis et leserinnlegg. Leserbreven er nok også Gustav Kapelruds versjon. Begge brev, som skriver seg fra Gustav Kapelruds hyttebok på Roåker, er innsendt av Reier Romundgard.

Johan Kaspar Sprækkenhus skriver: ” Under overskriften “ Bjørnejaktminne frå dalen “ fortelles den 12.august om en bjørnejakt i Trettenbaklia. Beretningen er ikke helt korrekt. Det var ikke i 1890 denne bjørnen ble skutt, men 31.oktober 1898. Jeg var 13 år den gang og deltok i jakten med et spyd fra ” Svartedaudens dager ”. Jeg minnes ikke at vi har hatt en så varm siste oktoberdag som denne.

Vi hadde denne dag besøk av trelasthandler Hans Randgård, Fåberg. Han forhandlet med far om kjøp av tømmer på rot. Tømmerhandelen ble imidlertid avbrutt i all hast da Hans Botterud, sønn på nabogården, kom inn og fortalte at han og Reier Romundgard hadde fått en bjørn i harelosen og skutt på den med haglegevær. Det var oppe på seter-morka.

Det ble oppstandelse! Far hadde kjøpt en to-tre kammerladninger (Fosnesgevær) som skulle utrangeres da Jarmann ble tatt i bruk som armégevær, og han hadde fått med en kasse ”musjon”. I en fart var far og Romundgard i full krigsutrustning. Og jeg fant meg altså et spyd som kanskje hadde vært med på Stiklestad eller ved Kringen. Hunden Bamse (fra Botterud) som jeg har skrevet om i ”Nati-

onen” og som skulle vise seg å være en utmerket god bjørnehund, var igjen oppe i marken.

Ja, så gikk det oppover den bratte lia i solsteik så svetten haglet. Veien gikk om Romundgard hvor Reier sluttet seg til oss. Vi hørte ett og annet hundeglam som tydet på at Bamse fortsatt var i kontakt med bjørnen. Kommet opp den bratte lia hvor skogmarken flatner innover mot Roåker og Veslesetra, møtte Bamse oss. Den logret og småbjeffet mot oss. Det var som ville den be oss sette farten opp. Så ble den borte, men litt etter hørte vi at den atter hadde kontakt med bjørnen.

Kommet fram fikk vi se den. Den var stor, mørkebrun og stikkelhåret, et stolt eksemplar av kongen i våre skoger. Det har sin riktighet at bjørnen er redd for spælen sin. Når den forsøkte å komme unna, var hunden i bakenden på den, og den måtte sette seg igjen mens den slo etter sin plageånd.

Så begynte da slaget. At det ikke er bare svenskene som skyter over, fikk man gode bevis for. Det datt barkvinster langt oppe fra trestammene som stod i skuddlinjen. Jeg fulgte far som sprang for å komme opp på siden av bjørnen. Det lyktes. Da den skulle gjennom et tett kratt og slo med labbene så grove greiner spratt om den, brente far løs. Bjørnen

stupte. Kulen hadde gått gjennom den ene tinningen og ut den andre. Skogens konge var fallen.

Bjørnen ble kjørt ned og lagt på ” Lit de parade ” i eldhuset på Sprækkenhus. Fra hele Baklia, Østside og Musdal valfartet det nå folk som ville se bjørnen. Jeg har sett mange bjørnefeller, men ingen så pen som på ” Baklibjørnen ”, mørkebrun og stikkelhåret som den var. Når en velvoksen kar satte seg på bjørnenakken, hadde han ett øre på hver side av sin bak.

Det var slakteren i Baklia, Per Sprækkenhusmoen, som flådde. Far ble tilbudt å få bjørnepelsen, men han bestemte at de to som hadde funnet bjørnen, skulle ha hele utbyttet. Og slik ble det. Skinnet ble solgt til kjøpmann Thor Bergseng og skrotten til slakter Bårdshaug, begge Lillehammer. En uke senere var det gravøl på Sprækkenhus etter bjørnen. Og der fikk en høre at de gamle Jomsvikinger enda ikke var døde! Dette er sagaen om Baklibjørnen ”.

Gustav Kapelrud forteller: ”Jeg har lest i HØK’s ”Bjørnejaktminner”, og jeg må si med en gang at jeg finner disse minner noe misvisende, i alle fall hva bjørnejakten i 1890-årene angår.

Dette fra 1700-tallet er for gammelt for meg, men bjørnejakten i 1894 eller 1895 var jeg personlig vitne til. Jeg var da i 10-11 års alderen, og gutter i den alder må jo alltid være med der noe foregår. Slik var det også med meg.

Det var Hans Botterud og Reier Romundgård som søndag morgen dro opp i lia på harejakt med en hund som het Bamse. Det er riktig at Bamse fikk los på bjørn i stedet for hare og at Bamse greide å holde bjørnen der til skytterne kom fram. Da var det Hans Botterud som brente løs en hagelladning i brystet på bamsen som satt eller stod på baklabbene for å beskytte sin halestump mot angrep fra hunden. Det gikk ingen los, for hunden holdt bjørnen på samme sted, - og der holdt han den til Hans og Reier fikk hentet folk med rifler fra bygda. Det er rett at det var Nils Sprækkenhus som skjøt med en gammel militærifle. At de andre skyttere ville få blod på sine gevær, er bare vill fantasi. Det var ikke mange som hadde gevær.

Bjørnen ble kjørt ned til Sprækkenhus og anbrakt i eldhuset (bryggerhuset) der, ikke til Romundgård som HØK skriver. Og historien om slakteren og den stive bjørnen er nok også grepet ut av luften, for da jeg gikk til skolen i Vik mandag morgen, var jeg og mine skolekamerater innom Sprækkenhus og besiktiget bjørnen, og da lå den der fremdeles som dagen før.

Historien om bjørnehiet i Tretten som ble solgt til en rik mellom-europeer, har jeg aldri hørt, så jeg kan ikke uttale meg om den.

Jeg kan godta HØK’s bjørnejaktminner som en historisk roman, men ikke som en fortelling fra virkeligheten. For rett skal være rett. Og ære dem som æres skal! ”

Smågutter på fisketur

Helt siden vi var riktig små var kameraten min Hansemann og jeg med familiene våre på setra. Å fiske var vårt gjøremål, og allerede i sjuårsalderen dro vi alene på fisketur nede i bekken som rant forbi et stykke nedenfor setrene. Det var krig, så vi hadde dårlig med fiskeutstyr. Som regel klarte vi oss med gammel bambus, gjerne med brukket topp. Det gikk fint, likevel, for far visste råd. Han tilpasset en fin bjerketopp, satte den inni bambusrøret og strammet til med metalltråd i skjøten. For sikkerhets skyld festet vi fiskesnøret både i toppen og ved skjøten, så ikke stanga skulle brekke på ny, om vi skulle få en storrudd på kroken, som far sa. Vi fikk lite storrygg, men et par småspreller. Det var vanskelig å fiske i klarvær, for vi hadde ikke sene. Kroken var festet rett på snøret, selv den gang uten fortøm. Da sier det seg selv at det måtte være ruskevær, skulle fisken gå på slik utstyr. Siden vi var så små, var det regler for hvor langt nedover bekken vi fikk gå alene. Men vi fikk alltid prøve oss på egenhånd - og det var da alltid fisk som var uerfaren nok til å bite på snøret vårt uansett hvor vi stod langs bekken. Sommeren etter hadde far til Hansemann fått tak i et ark med såkalte senekroker. Det var ti kroker på arket, og til hver krok var det festet en ca. 20 centimeter lang senestump. Dette var storartet for oss småguttene. Etter harde forhandlinger fikk jeg låne en slik krok av Hansemann. Jeg måtte love at han skulle få igjen maken den dagen min far skaffet liknende kroker. Ustyrt med nye kroker og sene, ble det lettere å få fisk nede i bekken. Ja, noen ganger fikk vi til og med ganske stor fisk. Ho-

risonten vår utvidet seg også: Nå var vi blitt større og fikk bevege oss ennå lenger på egenhånd.

I tiårsalderen fisket vi gjerne til mørke kvelden. Vi fant fort ut at det er lettest å lure fisken i skumring. Etter hvert begynte vi å mase om å få fiske ei hel natt, men tillatelsen uteble. Vi tok igjen med å utvide fisketurene og utsette sengetida ytterligere for hver sommerkveld som gikk. Fredsvåren 1945 dro vi atter til fjells. Jeg var tolv år, Hansemann var to år yngre. Med pisiker og gorløye som agn fikk vi svær fangst, og far hadde også fått tak i sene til oss. Det ble dreis på markfiskinga vår, selv om sena var så stiv at vi måtte legge den i varmt vann for å klare å knyte på fortøm. Men nattfiske, nei det fikk vi fortsatt ikke prøve oss på. Drømmen om villmarkstur alene rundt i Åstadalen og utendørs overnatting var fortsatt bare en drøm. Det ble en lang høst og vinter, men både vår og sommer kom, og med seterflyttingen kom også ny fiskesesong for Hansemann og meg. Den samme, gamle bambusstanga fikk bli med oss opp på setra igjen.

Vi måtte hjelpe til ganske mye på setra, nå som vi var blitt så store, men om kveldene fisket vi. Endelig ble ekspedisjonen vår godkjent. Vi skulle få dra ut på langtur med overnatting langs elva. Drømmeturen var nå et faktum. Bambusstanga med bjerketopp fikk duge. Det var august måned og bare en uke igjen til skolestart. Vi forberedte oss på turen og gravde nok mark til at begge hadde en stor boks i sidelomma på Bergans-sekken, som selvsagt var altfor stor. Vi kortet inn remmene

så den skulle passe bedre. Verre var det å stramme inn regnfrakkene, som også var rimelig store for oss.

Det var veldig spennende å få fiske nedover plasser der vi aldri hadde vært før i Åstaldalen. Vi fisket oss nok ganske fort forbi de kjente hølene i bekken. Det var fint vær, men far hadde sagt at det var rett å fiske i Åstaelva nå, når elva var litt på nedgang etter flom. Vi kom ned til store loner like før bekken renner sammen med Neråstelva. I strømmen i øverkanten på den store lona hører jeg et hyl fra Hansemann. Den gamle bambusen står i voldsomt spenn. Den vesle gutten rigger bakover i førti grader helling. En diger aure kjemper i andre enden av snøret. Hansemann hoier og skriker og drar auren langt innpå Stormyra. Han hadde fått en slik fisk som far kalte en trekvarting. Hansemann hadde med dette avansert til dagens fisker, selv om jeg nok hadde dratt inn flere enn ham.

Vi beveget oss i ren villmark langs elva.

Det var ingen stier eller tråkk etter mennesker å se. Vi var nok ikke like modige som vi trodde, for jeg husker at Hansemann plutselig kom løpende oppover til meg fra en kulp lenger nede. Vettskremt og stammende fortalte han om en sint elg som stod lenger nedi langs elva. Han stod og beitet og ville ikke flytte på seg, selv om vi kom nærmere. Han stod ved den største og fineste kulpen vi hadde funnet og stirret på oss som om han ikke hadde sett slike skapninger før. Nei, vi tok ikke sjanse på å fiske der. Vi gikk en omvei gjennom skogen før vi turte å gå mot elva igjen. Vi fant noen tørre enkraker, tente kaffe-bål og unte oss en lang kvil etter disse strabesene, før vi fortsatte å fiske videre nedover elva.

Vi kom til en fin fiskeplass nede i dalen. Det kunne ikke være så langt igjen før Neråstelva rant sammen med Øveråstelva, mente vi. Der stod det ei stor lurvegran noen meter fra elvekanten. Det måtte være et fint nattelosji

*Helge Frøisland, 12 år gammel, viser fram en stor samling småfisk . Dagsfangst i Koletjønnet.
Foto: Ingebret Berge.*

Bildet er tatt sørover fra Våsdalsknappen 1937.

for to villmenn på fisketur, syntes Hansemann. Under lurvegrana var det dannet en naturlig barnålseng som var god å sove på for to trøtte smågutter. Vi satte bambusen ut i hølen og tente leirbål. Fisken vi hadde fått, hadde vi sløyet og saltet i fiskeveska. Snart hang en fiskebollboks full med småfisk over leirbålet. Vi talte fangsten vår nøye, åt og koste oss lenge og var svært fornøyde med tilværelsen. De store regnfrakkene til fedrene våre ble tak over vårt natteløsj.

Jeg festet gorløye til kroken og plasserte fiskestanga mi i elva mot før jeg sa god natt til villmarka. Soveposer var kanskje ikke oppfunnet ennå; vi hadde i alle fall ikke noe slik luksus. I stedet hadde far sendt med oss papirsekker som vi kunne krype ned i om natta. Vi skiftet til tørr undertrøye før vi prøvde ut den nye senga vår. Papirsekkene var våde tette og varme der vi lå og småpratet. Men plutselig

var det ikke svar å få fra Hansemann. Han var allerede i drømmeland. Jeg lå og dormet, god og varm, og hørte drypp fra regndråper som falt på regnfrakken over meg. Plutselig hørte jeg noen veldige plask fra hølen hvor stanga mi stod. Jeg reiste meg opp og i mørke skimtet jeg vannsprut rett ved stanga mi. Jeg syntes det var veldig skummelt i den mørke høstnatta. En underlig trolsk stemning bredte om seg. Jeg prøvde å vekke Hansemann så han kunne hjelpe meg med storfisken, men fra ham hørt bare gryntende lyder. Jeg våget ikke gå ned til elva alene. Ikke var jeg sikker på om jeg ville greie å dra i land ruggen sjøl, heller, så jeg bikket meg like godt bakover på barputa og fiskehatten og sovnet akkurat som Hansemann.

Det var nesten lyst da jeg våknet neste morgen av noen skarpe lyder fra en rypstegg, som sikkert ga ordre til rypemor og barna.

Hansemann våknet også. - Jeg har bjøllefisken på stanga mi, sa jeg. - Det vet du vel ikke noe om, svarte Hansemann. - Jo da, jeg hørte den i går kveld når du bare drømte om den store fisken, sa jeg. - Pøssj, den kan ha reist att, sa Hansemann, litt morgengretten.

Vi fikk på oss støvlene og gikk ned til elva. Stanga mi stod like godt, men snøret var strammet inn mot land der hvor jeg stod. Når jeg løftet stanga, kom en kjempefisk ut fra torvkanten like ved føttene mine. Den for i vill fart mot strømmen og gjorde et veldig byks over vannflata. Det var den største fisken jeg har sett. Jeg plantet beina godt i bakken og tok i av full kraft. I det samme røk bjerketoppen på stanga så toppen ble hengende rett ned. Nå var snøret bare festet nede ved skjøten til Bjerketoppen. Heldigvis hadde jeg så sterk sene at jeg bare kunne gå innover land og dra den store fisken inn på myra. Jeg tror den sikkert var en kilo, men vekt hadde vi ikke. Jeg dro den sprellende fisken bort til Hansemann.

-Å fy skamme skinn, stammet han fram, men han var travel sjøl. Han hadde også fått fisk på kroken og mente at den måtte være minst like stor, men den satt fast på bunnen. Jeg gikk ut på kanten av hølen og kikket. Nede på bunnen svømte en stor, fin ørret fram og tilbake. Snøret var surret rundt en vidjerot. Jeg grep tak i et vidjekjerr, lente meg ut og røsket løs rota. Så dro Hansemann i land en ørret på over halv kilo. Denne fisken var av samme kaliber som den han hadde tatt i den store lona dagen før.

Etter slik storfangst ble det frokost med

kald ørret, brødsriver og ost og smør fra setra. Etter maten fant jeg meg et lugomt emne og laget til en ny bjerketopp til bambusstanga mi. Så gikk ferden videre for oss villmennene. Vi fisket hele dagen og fant stadig bedre plasser. Utpå dagen tente vi nytt kaffebål og oppsummerte turen for oss selv.

-Vi har det fint her i verden, sa Hansemann. -Åja, du veit, de har ikke så mye å by fram de som bor i byen i forhold til oss her oppe, svarte jeg. -Jeg har nå aldri tenkt å flytte til byen, heller, jeg, svarte Hansemann. Vi var enige begge to. Det var klart at vi som var fiskere måtte bli her.

Utpå kvelden kvilte vi stadig oftere. Hansemann begynte å bli ganske rød i toppen da han slengte seg ned på bakken ved et av de øverste hølene mot Øveråstvattnet. - Nei, nå går vi til sætra att før vi fisje oss i hjæl, sa han.

Med bulende ryggsekk og fiskevesker vandret vi hjemover. Da vi endelig kom tilbake til setra, hadde det kommet byfolk dit på besøk. Jeg gikk ned til bekken og tømte ut en stor haug med fisk på bakken der. Byfolkene virket ikke som om de hadde sett så stor ørretfangst før; de stod bare og måpte.

-Å gid, har virkelig disse to guttene tatt all den fisken med stang, hørte jeg en eldre dame rope nede ved bekken. Da kom Hansemann og tømte en like stor haug ved siden av. - Nei, jeg var da med på fisjing, jeg også, sa han.

Det var ikke rart at fremmendfolket ble forundret over hva de fikk se. Maken til fiske får man nok bare oppleve en gang i livet - og Hansemann og jeg opplevde det på denne villmarksturen vår for femti år siden.

Camilla Berg Hansen:

En øyværing som setter spor etter seg

Oftere enn du tror, ser du spor etter øyværingen Ola Trygve Rybakken. Den pensjonerte reklamemannen har laget kjente og kjære logoer og tegninger som vi ofte møter i hverdagen. Han har tegnet Øyers kommunevåpen, illustrert Tor Iles bygdebøker og vært med på å dekorere gravkapellet i Øyer kirke. Han har gitt ut bok med dialektord fra Øyer og Tretten, og han var også med på å starte utgivelsen av den lokalhistoriske årboka du nå holder i hendene dine. Rybakken har tegnet logoen til Øyer og Tretten historielag; et tre med røtter dypt i molda. Tegningen forklarer hvorfor han er så interessert i bevare vår lokalhistorie. - Røttene må vi ha med oss, ellers har vi bare et dødt tre, sier Rybakken som fikk kulturprisen i Øyer i 2001.

Han begynte tidlig å tegne, Ola Trygve Rybakken fra garden Rybakken i baklia i Øyer. Der ble han født 25. juli 1920, og allerede som liten gutt fikk han sine første tegninger på trykk. - Jeg husker at jeg gjorde en liten barnetegning og sendte den inn til magasinet som het "For Alle". Plutselig en dag kom naboen vår, Arne Viken, innom og fortalte at han hadde sett tegninga mi i bladet. Det var stor stas kan du skjønne; jeg fikk fem kroner for bidraget. Det var omtrent fem daglønner for en voksen arbeidsskar på den tida. Jeg skjønnte vel da at det ikke bare var morsomt, men at det også var lukrativt å være tegner, humrer Rybakken.

Med slik oppmuntring, er det ikke rart

den unge øyværingen så en framtid i tegnekunsten.

Et par år etter folkeskolen begynte Ola på snekkerskole, nærmere bestemt Øyer arbeidskole for gutter. Han gikk en vinter på Vidarheim da skolen hadde lokaler på Moshus. - Det var egentlig bestefar som absolutt ville at jeg skulle gå på snekkerskolen. Selv hadde jeg nok noe mer interesse av bøker og tegning. Men selv om jeg ikke ble snekker, har

jeg mang en gang hatt nytte av snekkerkunnskapene fra vinteren på Moshus.

Ordne seg gjorde det, men ikke før under krigsåret 1943. Det var stor søkning til mange skoler under krigsåra. Ungdom kunne på den måten unngå å bli innkalt til arbeidstjeneste.

Ola ville så gjerne komme inn på Statens kunst- og handverksskole i Oslo. Han fikk hjelp av skolestyrets formann, lærer Oluf Turumøygard, til søknaden og kom inn, men studier og opphold kostet penger.

– Jeg hadde spart meg opp en del, men hadde ikke nok til å klare meg i Oslo under studietiden på egenhånd. Men så ble jeg kontaktet av Tor Ile. Jeg hadde tidligere møtt ham flere ganger, og han syntes vel det var nok talent i meg til at jeg fortjente å gå på tegneskole. Ile var den gangen oppnevnt som forvalter av Johannes Skådens kulturfond, og fra dette fondet fikk jeg etter søknad kr. 500 i stipend. Jeg ble på den måten den første som fikk stipend av fondet. Pengene i fondet hadde egentlig ikke stått lenge nok på kontoen, så jeg husker at Tor Ile forskutterte for meg. To ganger mottok jeg kr. 250 fra fondet. Det var kjærkomne penger, forteller Ola.

Med stipendet trygt på bok kunne han reise til Oslo og komme i gang med studiene. – De av oss som ikke hadde middelskole, måtte ta et 14 dagers kurs i geometri før skolen startet 1. september.

Han deltok på mange kurs, men rettet seg snart inn mot bokkunst og skrifttegning fordi han var mest interessert i det.

– Jeg bodde på en kald hybel i Parkveien. Det var så skrekkelig kaldt der at en kunne fryse i hjel om en var der for lenge. Jeg husker jeg kjøpte bare én sekk ved. For å slippe mest mulig unna den kalde hybelen gikk jeg på mange kveldskurs og studiesirkler og på biblioteket. Jeg kan ennå huske jeg leste Knut Hamsun's "Sult" med stor interesse. Da fant jeg ut at jeg hadde det tålelig bra, tross alt.

Blant lærerne på skolen var kunstneren Halvdan Arneberg, som Ola ble venn med. En dag tegnet Ola et dikt med forseggjort skrift på et kort med bilde av hjemgården Rybakken. "Lat oss ikkje forfedrane gløyma", skrev Ola.

Det viste seg at han var flink med skriftteg-

ning, og snart satte Halvdan Ola til nærmest å være vikar i skriftklassen. Senere skulle vennskapet hjelpe Ola ut av en knipe, men før det kom så langt, skjedde en dramatisk episode som satte en midlertidig stopper for studiene hans. Han fikk et alvorlig tilfelle av sykdommen difteri.

– Rett før påske fikk jeg difteri. Jeg husker at kameraten min, Ludvig Eikaas, som senere ble en anerkjent kunstner, kom for å hente meg en kveld. Jeg lå på senga og var rett og slett kjempesjuk. Jeg kom meg likevel opp etter hvert for å bli med og ta badstubad. Der besvimte jeg nesten, og på et blunk var jeg havnet på epidemiavdelingen på Ullevål. Der fikk jeg den beste behandling og pleie, men måtte ligge i over en måned før jeg måtte reise hjem. Jeg fikk ikke lov å gå tilbake på skolen.

Det var en kraftig epidemi. Jeg kom inn på rommet som den første den dagen, men det var helt fylt opp innen kvelden. Jeg husker alle de sjuke som lå rundt meg, blant annet en tolv år gammel gutt i rommet ved siden av mitt, som døde om natta etter jeg kom inn. Men jeg husker en god historie, også. Dette var som kjent under krigen. Èn av de andre pasientene på sjukehuset var ingen ringere enn Ingeborg Refling Hagen. Hun var blitt arrestert av tyskerne og satt på Grini, men fordi hun var rammet av difteri, ble hun flyttet til Ullevål. Hun lå i et eget rom som ble bevoktet av nazpoliti, èn på gangen utenfor og èn på utsida av huset. På påskedagen fikk vi pasientene overraskende et kokt egg til frokost. Jeg tegnet en liten svart bart og litt svart hår på egget mitt. Da sjukesøstera kom, viste jeg henne forsiktig egget før jeg kakket toppen rett av. Hun skjønte nok godt hvem jeg hadde tegnet på egget. Kort tid etter kom hun tilbake med nok et egg og hvisket til meg at dette skulle Ingeborg Refling Hagen få. Så tok hun med seg Hitler-egget inn til Ingeborg Refling Hagen og kakket av toppen inne hos

henne. Etterpå kom søsteren tilbake til meg med hilsen og takk og ønske om god bedring fra Refling Hagen, ler Ola. - Jeg har aldri glemte dette påskeegget.

I 1944 var han klar for å gjenoppta studiene og ble der til juleferien, men da fredsvåren nærmet seg, hadde ikke Ola videre lyst til å sitte i Oslo. Han ville være hjemme i den spennende tiden, så han pakket sakene sine og vendte hjem til Øyer.

- Da høsten kom, skulle jeg følge min 16 år gamle bror Theodor til Oslo, for han skulle begynne på skole i Stockholm. Jeg tenkte jeg skulle gå innom tegneskolen og se om jeg kunne få en attest eller noe. Skolen var stengt, men heldigvis møtte jeg igjen min gode lærer Halvdan Arneberg. Han var så grei at han lot meg få låne to av tegningene mine, som egentlig skulle oppbevares på skolen, forteller Ola.

- Med disse tegningene i hånda, travet jeg ut i Oslos gater og oppsøkte et reklamebyrå, Dek-rek, som jeg hadde fått adressen til. Jeg husker jeg ble vist inn til disponenten. Jeg banket på døra og rullet ut tegningene for ham. - Ja, du kan begynne i morgen, sa disponenten. - Slik var det den gangen, ler Ola.

Og slik gikk det til at øyværingen begynte i reklamebransjen, hvor han ble værende i over førti år. Først jobbet Ola Rybakken noen år i dekorasjonsavdelingen i Dek-rek. Der hadde også Thorbjørn Egner jobbet. Han hadde da skrevet og tegnet boka "Gamle hus i Rauland".

- Egner var i ferd med å slutte da jeg begynte i byrået. Jeg husker ham godt. Han gikk rundt i malerfrakk, og når han malte plakater for boken sin, dro han ofte av malingen på penselen under armen på frakken. Etter hvert hadde han en stor kake med tørket maling under armen, ler Ola.

Han husker at han selv blant annet var med på dekorere Oslo by til "Alliertes dag" i fredsfeiringene høsten 1945. Han malte på

store bannere med oppfordringer til folk om å gi penger til Nationalhjelpen. - Etter et par år begynte han for seg selv med eget tegnekontor. -Jeg var heldig. Jeg trengte aldri å søke etter oppdrag, jeg fikk nok å gjøre, forteller Ola.

Blant jobbene han tok på seg, var et ærerikt oppdrag fra den islandske sendemann i Oslo. - Jeg fikk i oppdrag å tegne skrift til et dikt han hadde skrevet til Kong Håkon på hans 75-årsdag. Denne sendemannen, som kalte seg ved tittelen Bonde, var nemlig også dikter. Jeg skrev på pergamentlignende papir, og jeg forhøyde H'en i Håkon med gips og gullmaling, husker jeg, sier Ola.

Senere jobbet han mye på oppdrag fra Fram reklamebyrå der han senere ble ansatt som tegnesjef. Han arbeidet der i over 17 år og måtte etter hvert ansette 5 tegnere. Etter lang tid i dette byrået ble han tilbudt stilling som reklamesjef for Linjegods A/S.

Gjennom alle disse årene lagde han mange kjente logoer, og han designet mye kjent emballasje. Du visste neppe at det er Ola T. Rybakken fra Øyer som har laget logoen til Linjegods; den sorte L'en mot oransje bakgrunn? Det er han som har laget dekoren til alle trailerne og containerne med Linjegods-logo, som fortsatt ruller rundt på veiene. Og visste du at han har tegnet emballasjen til Per kjeks? Han tegnet også noen av kattene til Chat Noir revyteater, og han tegnet revy- og teaterplakater for dem. Kanskje du husker boksene med Sorte Mand cigarer? Eller Senior Cigarer? Ola tegnet emballasjen til mange kjente sigarmerker, også Tiedemanns Karat og Placa Cigarettes. Han har tegnet alt fra gavepapir og fruktposer, til reklame for tannkrem, verktøy, hvitevarer og pølser. Han har illustrert offentlige brosjyrer og han har tegnet julekort.

Også i hjembygda har han satt varige spor etter seg. Ola lagde mosaikk-korset som henger over alteret i gravkapellet til Øyer kirke, og det var han som tegnet alteret der. Sel-

ve arbeidet med alteret ble utført av Asmund Nordstrøm. Ola tegnet også Øyers kommunevåpen, hærdera, men han poengterer at idèen å bruke hærder til symbol, var Hans Hagens. Som en kuriositet kan det nevnes at han også tegnet den opprinnelige logoen til Hafjell alpinanlegg; den store H'en med "Hafjell" skrevet inni. Viktigere er det nok at det var Ola som laget bokutstyret til Tor Iles bygdebøker.

– Jeg ble alt som tenåring kjent med Tor Ile. Han kontaktet meg tidlig, lenge før bygdebøkene var ferdigskrevet. Jeg besøkte ham mange ganger, både før og etter jeg flyttet til Oslo, Han var 30 år eldre enn jeg, men jeg så på ham som en kamerat.

Han hadde arbeidsrommet sitt i andre etasje. Jeg ble veldig interessert i alt han visste og fortalte. Jeg vil si det er Tor Ile som skal ha æren for at jeg ble interessert i lokalhistorie. Det var et langt arbeid med bøkene hans. Det

gikk 22 år mellom første og siste bind kom ut. Jeg jobbet med bøkene på fritida og hadde glede av dette arbeidet, forteller Ola.

Med tanke på at han giftet seg med sin Mary i 1947 og fikk datteren Eva i 1950, kan en spørre hvordan han fikk tid til alt arbeidet. – Å, Mary syntes nok at jeg jobbet mye, men hun har alltid vært tålmodig og grei sånn sett. Hun har hatt sin egen karriere i Securitas, og vi har tatt hensyn til hverandre, sier han.

Mary og Ola bodde i Oslo, men Ola glemte aldri hjembygda. Allerede i 1951 kjøpte paret hyttetomt ved Hundersetervegen; den første hytta som ble bygget mellom Hundsetra og bygda. Etter 42 år i Oslo var det på tide å flytte tilbake til Øyer. Men Ola pensjonerte seg ikke fullstendig. Med mer tid å rutte med fikk han anledning til å starte en ny "karriere" i historielaget.

– Inspirert av Tor Iles arbeid ble jeg med i historielaget. Det var på den tiden Marit

Kramprud var forkvinne. På et møte ble det foreslått at laget skulle begynne å gi ut årbok. Det ble til at Johan Kråbøl og jeg ble redaksjonen. I 1988 ga vi ut den første "I gamle fotefar". Både Kråbøl og jeg var rimelig uerfarne med den slags arbeid. Jeg husker at GD ikke skrev særlig pent om årboka; vi hadde jo fylt den opp med likt og ulikt. Vi måtte skrive mye selv for å få nok stoff. Det var ikke så lett å få hjelp, ler Ola.

Likevel begynte fotefar-bøkene å komme ut årlig. Det ble mye arbeid, men de tok det gjerne på seg. Ola synes det er viktig at lokalhistorie blir dokumentert og bevart. -Det blir så fort borte, ting som har skjedd. En dag lurer noen på hvordan det var før, og så finnes det ikke lenger, for ingen har skrevet det ned. Jeg tenker ikke bare på store hendelser som krig og elendighet; den slags vet folk gjerne nok om. Jeg tenker på det som hendte i hverdagen. Jeg tenker på ting folk har hørt, men som må undersøkes og bekreftes. Det er så mye som glemmes så fort. Ja, se for eksempel nå i dag; nå sitter vi og lurer på hvem som var på grensevakt i 1905. Vi i dag har ikke begrep om hvordan folk hadde det før, hvordan de slet og strevde. Folk er så opptatt av alt som er moderne, at de lett glemmer det som var. Men jeg tror at historie generelt er viktig for oss mennesker. Vi trenger en bakgrunn, sier Ola.

Det var slike tanker som inspirerte ham, da han tegnet logoen til Øyer og Tretten historielag, et tre med røtter dypt nede i jorda. - En må ha med røttene, ellers er det ikke noe tre. Da er det bare et dødt tre, sier han.

Ønsket om å bevare og dokumentere fortiden var også det som drev Ola til å starte på et nytt, stort prosjekt. Han ville samle inn og gi ut bok med ord fra bygdemålet på Tretten og i Øyer. Dette ble ikke noen lett jobb for Ola, for før han kom i gang med boken, var han blitt svært svaksynt. Han lot seg ikke stoppe av dette. På "kontoret" i boligen på Bakketun har han et stort forstørrelsesapparat som han kan legge papirer og bøker på. Med apparatet kan han forstørre skrift han vil lese, og han kan forstørre sin egen håndskrift slik at han ser hva han skriver. Der har han sittet i mange, lange timer og skrevet ned ord som "ohagele", "kjøle" og "abraksle". I 2000 kom boka "Ord frå bygdemålet i Øyer og Tretten". - Jeg synes det er viktig å ta vare på dialekta vår. Ord blir borte for oss. Bare se, du skal ikke lese mange ord i boka før du møter på ord du ikke kjenner igjen - særlig hvis du er ung, sier han.

Fortsatt sitter Ola ved apparatet og skriver fra gamle dager. Han har bidratt til denne utgaven av "I gamle fotefar", og han har flere skriveprosjekter på gang. Det er på sin plass at historielaget med dette retter en stor takk til Ola T. Rybakken for all hans innsats for det lokalhistoriske arbeidet på Tretten og i Øyer. Vi trenger slike som jobber for å bevare fortida vår.

Som Ola selv sier det, vi må ha med oss røttene våre.

Historielaget har følgende bøker og hefter til salgs:

"I gamle fotefar"

1988:	kr 40,-
1989:	" 40,-
1990:	100,-*
1991:	" 75,-
1992:	" 75,-
1993:	" 75,-
1994:	" 90,-
1995:	" 90,-
1996:	" 100,-
1997:	" 100,-
1998:	" 100,-
1999:	" 100,-
2000:	" 100,-
2001:	" 100,-
2002:	" 100,-
2003:	" 100,-
2004:	" 100,-

Tilbud for 1988–2002
(minus 1990) 15 hefter
kr. 850,- (2/3 pris)

Kyrkjebøker for Øyer og Tretten

Bøkene 1-4 er utsolgt.

Bok nr. 5 (1842-1857) kr. 150,-

Bok nr. 6 (1858-1874) kr. 120,-

Bok nr. 7 (1875-1877) kr. 35,-

Bok nr. 8 (1878-1893) kr. 60,-

Bok nr. 9 (1878-1893) kr. 300,- Øyer sogn

Tretten sogn*

*Nyopptrykt

Tilbud for 1988-2003 minus 1990: 16 hefter kr. 900 (2/3 pris)

"Og ingen kom att " Om nedlagte heimer i Øyer og Tretten. Illustrert av Arve Hagen og Ola T. Rybakken. Kr. 120.-.

Odd Bjerke: **"Tretten – afstigning på høire side. Om jernbaneåpningen i 1894"**. Kr. 120.-.

Tor Ile: **Bygdasong for Øyer**. Illustrert av Ola T. Rybakken. Kr. 50,-.

Ola T. Rybakken: **"Ord frå bygdemålet i Øyer og Tretten"** Kr. 240.-

Tillegg til **"Ord frå bygdemålet i Øyer og Tretten"** Kr. 30.-.

Tingboka for Øyer 1705 – 26. Hefta i A4-format. Kr. 200.-.

Bøkene og hefta får du kjøpt her:

Coop-marked , SGS-lag, avd. Øyer og avd. Tretten.

Tretten nærstasjon på Aktivitetssenteret.

Kiwi avd. Øyer og avd. Tretten.

Hos Lars Holmen, Prestegardsveien 7, 2636 Øyer. Telefon: 61 27 83 29 Han kan også sende.

Siste nummer av "I gamle fotefar" og "Ord frå bygdemålet" får du også kjøpt i bokhandlene på Lillehammer og i Ringeby.

